

Mannenwetten. Deel 1

Gustaaf Vermeersch

bron

Gustaaf Vermeersch, *Mannenwetten. Deel 1*. C.A.J. van Dishoeck, Bussum 1905

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/verm011mann01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

I.

't Gekletter dat stadig over 't huis hing als 'n eenig leven hield plots op, er viel 'n zware stilte in, die even wat deed roeren in de deemstering van 'n hoek, zoo'n verwonderingsgebaar als 't vaag gewuif van een kopgedraai. Toen werd alles roerloos, 'n oogenblik.

De verwekster van dat heele leven dat altijd 't huis vol lawaai stak, dat nu plat viel, zat beweegloos op haar stoel met haar blekkerend gezicht - 'n teer-rozig-blank geblekker - en 't donkerder lichtweerkaats van bruingekleede schouder en arm in de meerdere helheid van 't nabije licht. Heur oogen leken dichtgeloken wijl de haartjes van de pinkers even tegen elkaar taakten en 'n streepje vormden van vooruitstekende gouddraadjes lichtjes gekruld als door ergens 'n verschrompelend geblaker. Heur hoofd neeg lichtjes over heur welvende borst.

Ze sliep niet, ze keek strak vóór heur in 'n zaligheid die heur 'n diepe zucht uit de borst

dreef. Vóór haar lag 'n rond speldewerkkussen met 'n blank bloemengewemel gestrakt over blauwe ondergrond, half weggevaagd op die afstand, onduidelik in de deemstering van de ellendige roslichtende lamp. Doch op de rand lag 'n helle straal wit licht, bescheen de laatste tekeningen, gaatjes en figuren, en de draadjes die eraan hingen, naar onder toe zich rekten, de fijne, witte draadjes waaraan de boutjes waren vastgemaakt die nu beweegloos lagen, rondbuikend rekewijsde, in glimmende rondheid, met platte kop, en lange hals, smal, dichtgeregen in blank. Daaronder lagen 's meisjes vingeren, tusschen al die helwitheid, rozig en grauw, die vingeren bewogen nog zachtjes als de laatste zenuwtrekkingen van 'n stervend dier.

'n Heele tijd keek ze met 'n bewondering en zelfvoldoening naar haar werk en 'n uitermate groote blijdschap dat 't eindelijk af was, ze voelde als 'n knellende band zich van heur loswinden gestadig, toen had ze 'n opschokkende beweging van heur lijf en ze riep: - moeder, 't is af!

Ze sprong op en repte zich, rok zich in overmatige vrijheid, de armen ten hemel, en uit de deemsterige hoek, waar daareven 'n beweging van leven te bespeuren was, rechtte zich 'n gedaante en klonk 'n stemme: is 't af?

- Ja 't!

Dan kwam de gedaante ook dicht, ze leunde op de schouder van 't meisje, dat zich weer neerzette, en beide keken naar 't kussen toe. Nevens hen stond de buikige ordonnaal met zijn grijs-

blauwe omtrek en zijn levendig binnenste waarin lichtpunten en stralen te rusten lagen, zich thopetrokken als door 'n vergrootglas, 't rossig licht zuiverden tot 'n heel-vaag-violette witheid, 'n blanke helheid die zich lei op de juist bepaalde plaats waar daareven de neerstige vingers de laatste klosjes afkletterden.

't Was dus eindelijk, eindelijk af! 't Scheen bijkans ongelooflik dat 't af was, moeder en dochter moesten 't eerst 'n heele tijd bezien, van vanboven af tot vanonder toe, tot de laatste draadjes, strengelingen, knoopjes en frubbelingen om zich wel degelijk te overtuigen dat 't af was. Zóolang had het geduurd dat men gewoon was geworden naar 't einde niet meer om-te-zien, dat werk was 'n alledaagsche bezigheid geworden aan wier zicht men gewoon was geworden en dat men werktuigelijk vooruit zag gaan.

Zóo was 't oordeel van moeder en ze zei: 't is er toch van gekomen! maar 't meisje dat de taak verricht had en er 's uchtends met moedeloosheid aan begon, werd onder 't werk dra warm. Ondanks ze niets te fantazeren had en op 't patroon werkte, leefde ze toch zoo innig in de kunstigheid ervan en dat deed haar ieveren om juist en zuiver te werken. Nu dat 't af was, heur eerste groot werk, voelde ze 'n trotse fierheid daarover omdat zij dat gedaan had en heur eigen persoon openbaarde zich als iets besonders voor heur eigen, 't was of ze iemand anders in haar ontdekte, iemand die ze nog niet vermoed had.

En toen begonnen ze te rekenen hoelang dat werk wel geduurd had, die dag waren ze bij de koopvrouw geweest, dié dag was ze begonnen, dat was de zooveelste. De aftelling van de maanden begon, ze kwamen er eindelijk door bijvoeging van de overschietende dagen.

Negen maanden en zeventien dagen juist had het werk geduurd.

Negen maanden en zeventien dagen! en ze keken elkaar aan en dan weer 't werk. Toen nam 't meisje heur schartje en sneed de draadjes af waaraan de boutjes hingen die één voor één in 't schofje van 't speldewerkkussen werden opgeborgen. Daarna was 't de beurt aan de draadjes die hier en daar omhoog staken als miniatuur-steertjes die bijlden: de eindjes van de frubbelingen waar de draad gebroken was. Alles werd heel kort afgeknipt, zóo dat er niets meer van te zien was.

Toen werden de spelden uitgetrokken, uitgegepeuterd, voorzichtig, om niets vuil te maken, daar ze tot tegen hun koppen in de stoffe zaten, de groote en kleine spelden, die vielen met 'n licht gerinkel, met 'n glansgewiebel ook in 't schofje, 'n gepélder op 't hout van half-doffe klank. De kant was nu vrij, van alle banden verlost.

Hij bewoog even bij 't uittrekken van 't laatste speldetje als voelde hij ook z'n vrijheid, toen viel hij weer rustig plat, belei heel de rondte van 't kussen en 'n deel van de tafel, met z'n fijne tekening, z'n doorschijnende witheid van bloem

en lover op de donkere achtergrond, hij lag koninklijk schoon in z'n volmaaktheid te pronken.

En de eerbied voor hem, die in de loop van de dagen fel was verminderd was nu plots ten toppunt gestegen, hij kreeg de vereering van z'n rang om z'n schoonheid en z'n waarde, en men dierf hem enkel met de oogen strelen alsof 't 'n fraaie zeepbel was die door vingeraanraking in 't niet verdwijnen zou.

En voorzichtig werd hij opgenomen, nagezien en begluurd. Daar stak 'n draadje uit van 'n samenvoeging van de bloemen, daar hing 'n kort eindje dik haakwerkdraad af dat erin was gewerkt om de boorden van de blaadjes af-te-tekenen en de steeltjes, dat alles werd met 't kleine schaartje haardicht afgeknipt. Daarna werd hij nogeens omgekeerd en gewend tot er niets meer onregelmatig aan te bespeuren viel.

Daar lag hij weer om nogmaals bezien te worden. De dagen die over hem waren heen getrokken hadden z'n blankheid niet aangetast, geen stofje was op hem terechtgekomen. 't Was 'n breede klaag, 'n b e r t h e . De twee einden die nu bijeen lagen, 't begin en 't einde, hadden niets verschillends; 't zorgzaamste, angstigste nazien kon hen niets doen ontdekken, geen vuile vinger had 'n spikkeltje op 'n draadje gelegd, hij was zoo zuiver als verschgevallene sneeuw.

Men lei er 'n roode doek over en stond op. 't Meisje was van overspanning zenuwachtig, ze rilde van koortsige aandoening. Toen ze weer recht

stond rekte ze zích uit, lei heur handen, de vingeren kruiselings - boven heur hoofd en wiegelde op heur heupen. Naderhand begon ze van overmatige blijheid te dansen, 't huis rond-te-springen en in heur handen te kletsen.

Moeder rokelde in de stoof en zette de koffie te warmen terwijl ze met heur arm op de leuning rustte. Zij was kalmpjes, heel kalmpjes, ze had 'n zucht geslaakt en nu lag ze over 't vuur met haar gezicht, na-te-denken. De klaarte die bibberend even uit 'n spleet tusschen de hul en de stoof te voorschijn wippelde verlichtte met verlopende rossige helheid heur wezen, heur getaand, verrimpeld vel, heur tegen-de-schedel-geplakt haar en 't wit van de starende oogen. Ze berekende hoeveel sezijntjes draad daar nu wel in waren en hoeveel dat wel mocht gekost hebben en hoeveel ze ontvangen zou. Toen brak ze toch heur berekening af om verwonderd te zijn: 't was dus eindelijk af! Ze keek verbaasd rond als was 'n wonder gebeurd, toen verviel ze weer in gedub.

Bloemen vlechten duurde toch 'n eeuwigheid! Ilossen en valensijn kon men verkopen wanneer men wilde of honger had: men sneed er wat ellen af! maar bloemenwerken!

En heur dochter liep rond, ging nogeens naar heur kant zien, keek toen verwonderd rond overal, joeg door 'n overmatige beweging, de stramheid uit heur ledematen. Zóo verslonden was ze geweest in de laatste weken dat het was als stond ze op uit 'n lange ziekte, alles scheen nieuw, ze keek

met verwondering naar alles wat blonk, blonk in de halve donkerheid langs hoeken en kanten. Dan was het niet klaar genoeg, de wiek werd opgedraaid van de lamp, ze wilde alles zien.

- Wel moeder heb je die kandelaars nu op de spinde gezet?
- 't Is meimaand kind binnen 'n week of twee.
- Och ja, 't is waar!
- Zeg 'n keer, Bertha, hoeveel sezijntjes heb je de eerste maal gehad?
- 'k Weet er niets meer van, moeder!
- Was 't niet tien?
- 'k Weet niet!

Ze liep voort weer rond, meende dat ze honger had en deed haar moeder naar de koffie zien. Werkelijk asemde ze geweldiger en daardoor kwam 'n lucht aanhollen in de leegten van heur lijf zoodat ze die leegten voelde. 't Huis was niet groot genoeg, ze trok naar achter, bleef staan op de drempel, doelloos, geen weg wetend met haar eigen. Ze was plots als heur evenwicht kwijt, er ontstond 'n oneindige ijlheid, in heur voortgebracht door 't dubben over de tijd die nog moest verlopen eer ze naar bed ging, en hoe ze die tijd besteden zou. Vage verlangens en wenschen stormden door heur hoofd, ze had willen dansen en vond er geen reden toe: 't had moeten kermis zijn of iets, veel gerucht en lawijd en dan nog iets dat ze niet zeggen kon, 'n onbevredigdheid die lag over alles, over de bottende seringgen, over de bloeiende fruitboomen, over 't gras, over

de huizen. Alles scheen heur plots te klein, te eenzaam toe, te verlaten, o! te verlaten vooral! Daar lagen de gevels en muren en daken, 'n heele warboel van stilte en verlatenheid bekroond in de verte door torens en spitsen en tinnen die zwegen, alles zweeg, alles stond geluidloos en roerloos, onduidelik in de avond, in vage omtrekken, verzonken onder donkere vlerken, doorzichtige vlerken van heel-donker-blauw.

Ze rekte naar die stilte de armen uit, ademde diep en geweldig verlangend, ze verlangde als 'n omhelzing van de stilte, van die verlatenheid, 'n omhelzing die haar versmachtte, die 't vuur doofde dat in haar aderen brandde. Maar alles bleef stil, de geuren die ze opsnoof bedwelmden haar, geuren van fruitboomen, van blanke, blanke bloemen, bloemen in dichte toefen, die grijze kleuren legden op 't grauwend geklomp. Heel de bedwongenheid van negen maanden stoof nu op, borrelde uit alle poren, vereenigde zich tot 'n smachtend gezucht dat opwelde, zich vermengde met de sterke geuren in 't wijde uitzicht en ze werd triestig omdat geen doel was aan heur begeren; ze wist niet wat ze hebben wilde, er ontbrak heur wat, de leegte werd onmetelik, ze verzonk erin en tranen sprongen uit heur oogen omdat niets bevrediging gaf.

Toen sloot ze de deur en tort weer binnen in 't eenzame huisje waar de dagen altijd even effen en eentonig voorbijtrokken. Daar lag steeds de goede rust en daar was moeder die heur eenig verlangen was. Moeder deed voort haar bedrijf

zoals ze dat altijd deed, ze slufferde met heur zelfde geluid over de vloer, 't gerinkel van de stoofhul was even plots en geweldig, 't gieten van 't water in de koffiezak veranderde, op de oude wijze van geluid, volgens zijn inhoud.

't Getiktak van de klok lei over de stilte altijd voort z'n eentonig leven en de doom van 't water bevolkte de ruimte met schimmige figuren, de geur van de koffie prikkelde als immer de neus en in dat alles waarde moeder's gewone gedoe, heur spookachtig waren heel stille, heur geruchten; de schaduwen van heur armenbeweeg hadden dezelfde breedte en 't spreiden van de boter op 't brood hetzelfde gerits.

En toch leek alles veranderd. Er was daar zoo'n vreemde leegheid nu en moeder voldeed niet meer om 't groote gat te stoppen, al heur bewegingen waren doodgewoon, zonder liefderijkheid en zonder behagen, ze prikten heur zenuwen omdat ze eeuwig dezelfde waren, altijd even gezapig en kalm.

Toen verdwenen ze uit heur oogen die staarden zonder te zien, ze luisterde naar verre geruchten; ze luisterde naar iets dat daar ieverst raasde, dat ze nog gehoord had op eenzame zondagavonden toen 't kaartspelen en 't gebabbel van d'oude wijvetjes haar niet konden bekoren, niet konden geruststellen, integendeel door hun gezapigheid haar prikten omdat daarbinnen 'n geweld rees, 'n gegons van vriendinnepraatjes, 'n gewemel van even geziene dingen, 'n droom, o, zoo'n beroerende droom van vage wenschen, half-opduikende gedaanten

van vaag weten; en 'n onrust, 'n schrik, 'n zoete schrik, 'n schrik die haar deed huiveren van vreemde gewaarwordingen.

Maar die geruchten bleven even vaag en even ver, 't onbekende dat heur deed huiveren bleef onbelichaamd, de troebelen van de stille, daadlooze zondag, verzwonden in de koortsige bezigheid van werkdagen in eentonige weke, alles werd opgeslorpt in 'n voortdurende aandacht, totdat nu eindelijk alles af was, en dat gevoel heur onmetelike vrijheid gaf, heur geest barstte lijk uiteen, ze wist geen weg met haar eigen meer.

En machtiger voelde ze inwerken op haar dat vreemde, dat onbekende, die asem die daarbuiten blies, die ze voelde, die haar streelde. 't Was lijk of iets vurigs daarin voor haar blaakte, maar daar was 'n hinderpaal die heur belette dat ze er in opging.

En ze had willen weg zijn, weg, daarbuiten. Waarom toch? Ze wist het niet! 't Scheen heur dat er daar iets gebeurde waarnaar ze verlangde en nieuwsgierig was, iets heel onbekends, iets dat heur vernietigde. Ze had willen zien, voelen, voelen vooral, voelen 'n vreemde, doordringende blik, 'n aanwezen dat heur verlamde door zijn vreemdheid en onraadbaarheid. En ze wist niet waarom ze dat verlangde, ze had schrik, ze was liever bedolven, dood. Wat wilde ze? Er kwam geen duidelijke gedaante voor haar geest, 'n reesem vermaken die opdoemde kon heur niet bevredigen, niets wat ze kende of wist was geweldig genoeg

om heur ontzettende troosteloosheid uit te roeien.

Moeder goot de koffie in de kommen, de doom kringelde jachtig boven 't gemurmel en vervaagde de rossige lampklaarte. Daarachter lagen de boterhammen, steeds eender geteld en eender mager. Heur dromerige oogen glarieden naar dat alles, de geziene dingen weerkaatsten zich in heur gedachten en wekten er verveling en afkeer, 'n heele geweld van onbevredigdheid over alles. Die boterhammen waren zoo ellendig, dochten niets, liever had ze nu eens iets dat lekker was, ze zette heur aan tafel en 't smaakte niet 't eten, 't was lijk aarde.

Waarom was 't altijd 't zelfde, waarom konden ze niets lekkers kopen? 'n Bitterheid borrelde op tegen hun bestaan, 't was 'n reden voor heur korzelheid, ze meende die reden echt omdat ze heur eigen toch 'n uitlegging moest geven van heur treurigheid. Maar dat opgeveinsd gevoel verdween in 'n maalstroom van gewaarwordingen, ze dacht aan heur eten niet meer, ze kauwde 't werktuigelijk en over heur bleef de groote onrust hangen, de doodelijke leegheid, de leuteloosheid.

Ze vond dat moeder heur niet lief had, ze had moeten anders zijn, niemand had heur lief, ze was verlaten en alleen, moe. Moeder was koud, beenig, houterig, gevoelloos, neen, ze had heur niet lief, en ze had behoefte aan zoo'n onmetelik liefdegevoel. Maar alles was koud lijk moeder en, lijk 't heele huis, stil. De tijd vervloog zoo en zou blijven vervliegen zonder dat er ooit iets kwam, ze zou in die triestige verlatenheid bedolven sterven.

En snikken rezen om medelijden met eigen wee, ze moest weg, vluchtte naar bed, daar sprongen de tranen vrij uit heur oogen en ze weende heel lang en hard, maar ze wist niet waarom, ze wist niet wat ze hebben moest en toen begon ze lange, lange te bidden tot ze in slaap viel.

II.

Moeder was vroeg te beene, 's anderdags. In heur bed nog liggend hoorde Berta heur bedrijf terwijl ze heel loom lag van 'n diepe slaap. Daar rees 'n blijde dag aan de kimme, want nu was alle leed met de opkomende klaarte verdrongen, er was geen droom meer, geen heimwee naar 't onbekende.

En ze hoorde moeder barsch in de koolbak en aan de stoof rammelen, ze hoorde ze over-en-weer lopen, dat schonk heur 'n zalig genot van tederheid; voor héur ontvouwde zich die bedrijvigheid, voor heur sichtend heur prilste jeugd, en telkens was dat zoo'n aangenaam zoet gevoel, die wetenschap dat het voor heur was die zorg, dat streefde heur, 't deed heur rillen van overlopend genot, 't omvatte heur in 'n verlamdend lauw-water gestreel van deugd en ze bleef nog wat liggen om het goed te smaken, opdat het heur goed doorzinderen zou. Toen was ze week, heel week, vol liefde voor moeder, 'n zachte

subjektieve liefde die zich niet uitte, maar die 't genot nog verhoogde door de beslotene zoetheid van het gevoel.

Toen sprong plots iets in heur geheugen waarbij ze opschokte, de kant kwam heur ineens vóór de geest, en al de hoop en de vreeze daarover, vreeze dat er soms iets aan gebroddeld was, hoopte dat 't goed was, dat 't zou aanvaard zijn. Ze kreeg 'n onweerstaanbare behoefte het nogeens te gaan zien, seffens, ze kon niet meer blijven liggen, moeheid en vaak verzwonden heelemaal in 'n angst die rees, die heur uit de lauw-warme, loommakende lakens joeg, ze kleepte zich rap en liep naar beneen.

Buiten ruischte 't gerucht van 'n borstel over de steenen van de straat en even bewoog in de omlijsting van 't venster 'n roode elleboog, daarmee had ze 't gevoel dat 't nu zaterdag was en weer kwam 'n vage ontroering opschokken van zoete drang omdat 't morgen zondag was en ze onmetelik vrij kon asemen, verlost van alle last. Daarmee sloeg de bekommering tot blijheid over, die evenwel niet vrij was van angst en haast om de kant nogeens te zien. Ze liep er heen, na aan moeder 'n dag gewenscht te hebben die heel verstrooid klonk, en ze hief de roode doek op. In heur haast schupte ze tegen 't staantje zoodat het met 'n ijzergerammel klabetterde en heur deed verschieten; de doek beefde in heur hand. Maar reeds zochten gretig heur blikken de lijnen van bloemen en blad, de zuivere, fijne lijnen, de gelijke bedekking van de rebbetjes, de onzichtbare ineenwerking die zij

alleen onderscheiden kon, de regelmatige afgewerktheid van aanvullende blaadjes, toen was ze tevreden over heur eigen.

En in heur opgewektheid liep ze zenuwachtig weer rond, zoodat moeder heur beknorde. Wat stond ze daar te lanterfant en te draaien? ze moest heur wasschen en kleden, wist ze niet hoe laat het was?

Ze lette op geen tijd, maar deed seffens voort in koortsige haast. Toen de kant zorgvuldig geplooid en in 'n zuiver-witte zakdoek was opgeborgen kreeg ze plots aandacht voor de toebehoorten in heur iever om te werken, om heur overspannen zenuwen te doen bedaren. Ze stak 't patroon weg, overvaagde 't kantkussen met 'n borstel, trok 't schofje open, en vond er de spelden die ze er gisteren, in heur verdoving, had ingeworpen. Ze peuterde ze uit, één voor één, stak ze op 't kussentje dat aan 't groote kussen was vastgemaakt. Evenwel werd dat spel 'n ware marteling, prikkelde nog meer heur zenuwen door 't grabbelen ernaar op 't effen hout en in de spleetjes van de zijden zoodat ze zich eindelijk heelemaal ongemakkelijk voelde worden, ze bezwijmde en moest uitscheiden: ze trok haastig de straatdeur open en asemde met geweld de bedarende koelte in.

Over de straat lag 'n geglim, 'n gewiebel van natte, 'n effen glad gewriemel van peuterende, witte stralen; toen werd heur blik duidelijker, en de scherpruggende steenen onderbraken met

hun roestbruine en uitgevaagd-bruine oneffenheden, 't geschetter, de grond reliefde zich, zwarte aarde stompte tusschen de steenen, aarde en hier-en-daar 'n groen sprietje gras waarin de stralen zich opslochten met 'n koud, uitgedund violet dat als 'n bijna onzichtbaar waas erover lag. Hier en daar trilde scherp nog 'n geruisch van straatvegers en verder 'n gedaver van rijtuigen. In de klaarte holden deurgaten donkerdiep en schalieblauwe ruitenvierkanten glimden daartusschen.

Tenden drimsde 'n kapmantel loomweg, draaide de hoek om; 'n oud vrouwtje stapte, dichterbij 'n drempel over, 'n knikkebollend, witzemutst kopje met 'n goedmoedig-vroom gerimpeld wezen en neergeslagene oogleden als 'n ommegangaanster met de houderig-magere borst in 'n ontkleurde doek gespannen, kruiswijsde erover, de tippen weggesnoerd en vastgehouden door 'n blauwe schorteband.

Er lag nu in Berta's borst 'n overmatige levensjubel, en ze speurde met lustgrage blikken de minste beweging na, de geringste roering die 't straat-stillevens bezielde, ze ving de minste klank op van de warluidende geruchten die hingen over de stad, ze had behoefte heur overmatig leven en vrijheid uit-te-schreeuwen.

Er lag 'n teere warmte in heur van overstelpende jeugd-kracht, dat gaf 'n blijde glim aan heur wezen en 'n genegene warmte aan heur blik die 't oude vrouwtje omvatte. Seffens vroeg ze heur hoe 't ging, zei dat 't zoo'n schoon weer was, vroeg

heur om 'n keer te komen zien naar heur kant.

- Is 't af? vroeg 't vrouwtje.

- Ja 't!

Er kriebelde 'n jokkend geweld in heur handen en ze pakte 't oudje onder de oksels, duwde ze binnen zoodat ze strompelend, bijna viel over heur eigen kloefen die kraakten over 't zand van de oneffene vloer. De kant werd nu uit het doek gehaald en weer blootgelegd, voorzichtig, met oneindige voorzorgen. De houderige gestalte boog er zich diep over met stijve, beweeglooze nek, 'n kop die aan 't beven ging onder 't geweld en 'n trilling lei over de witte muts die de grijze haren bedekte.

En Berta stond daarachter te dansen en zich te wringen op heur teenen staand, en te vragen: is 't goed? 't is schoon, hee? maar je moogt geloven dat 't wat geduldwerk is!

En 't oudje had uitroepingen van bewondering: O! 't is schoon! 't is wonderlik! dat is algelijk wel 'n werkje, zulle!

Toen richtte ze zich op en, tegen moeder:

- Dat zal nogal 'n sommetje opbrengen!

- Voorzeker!

- 't Is sekeur werk.

Daar kwamen andere binnen, gekapmantelde oudjes, schuddebollend; 'n lange, slutsche vrouw, nog jong, maar slordig en vuil met fletse wezenstrekken, nog 'n pare, wat ouder dan de laatste, met slepende gang, traagjes, onder de mantel 'n pander die bultte.

- Ga je mee? Sofie.

- 'k En ben nog niet gereed, jong, Berta's kant is af.

- O! toon ne keer?

Ze gingen rondom de tafel staan waar hij oplag. Ze stonden noens en hun panders bultten uit in 't leege terwijl hun fletse lijven tegeneen drumden; ze moesten schuin kijken daardoor.

Nogtans keken ze vol belangstelling scherp toe en Berta's herte klopte nu er zooveel keken, ze was bang voor afkeuring, voor 't vinden van 'n misse die zij niet gezien had. Daar keurde echter niemand af, alleen de jongste, de lange slutsche, vond 'n paar blarentoppen wat verwrongen. Dat was alles. Er kwam beweging, de vrije armen bewogen zich om over de gezichten te vagen waar, door 't dichte samenzijn, enkele korte haartjes van 'n gebuurvrouw kriebelden. Die gewaarwording werkte prikkelend en ze gingen ervoor uiteen, verder vaneen staan, en begonnen toen Berta te vragen.

- Hoe lang werk je nu daaraan?

- Doen ze anders niets langs uw kanten?

- Van waar zijt je eigenlijk, Berta?

En binst riep moeder dat ze heur moest haasten. Ze liep tusschen de vrouwen rond zich wasschend, zich kledend en etend, teenertijd, en vond dan nog de tijd om te antwoorden.

Berta had het reeds honderdmaal gezeid van waar ze was, maar ze vergaten 't altijd. Ze was van Staden; ze werkte aan de kant nu negen maan-

den en zeventien dagen; langs die kanten werd veel bloemenwerk gemaakt, overal op de buiten.

De vrouwen hadden uitroepingen over de lange duur, zooveel geduld zouden ze nooit hebben, en dat kon ook niet. 't Zou vuil en versleten zijn, de kinderen zouden eraan moschen.

Berta's oogen flikkerden, ze was trots dat ze dat kon, ze liep huppelend, jong en levendig, tusschen hen en zij stonden daar als roerlooze beelden, scheef, op één been steunend, overhangend langs de tegenovergestelde kant van hun pander, of ieverst tegen geleund. Berta was gewoon hen te zien, maar nu merkte ze eerst op hoe ze vervallen waren, moe en loom, trage, opwekloos, alle gelijk, oud en jong, dolende hennen. Er zat geen leven, geen opgewektheid in, ze leefden voort onverschillig, omdat ze niet verder konden.

Berta voelde zich krachtig tegenover hen. Ze leek van 'n andere stoffe, 't was alsof 'n frissche wazem van heur uitging, 'n wazem van lichtheid en netheid die heur vlugger miek als ze zich kringelde doorheen hun verdorde, onreine gestalten die kleverig waren en zwaar van de vuilheid.

Toen merkte de jongste op: 'k Zou dat ook al kunnen van 't Berta te zien doen!

'n Andere antwoordde: dat gaat zoo rap niet!

- Ik zeg dat er daar geen moeilijkheid aan is.

- Je peinst gij dat! 'k Zou 't willen zien!

- Wel ja, 'k zou 't willen zien!

Hun stemmen werden scherp en bitter de uitdrukking van hun flets gezicht, hun doffe oogen

verlevendigden zich, ze bogen zich voorover en hun halzen rekten, drongen hun grauwte verder uit de massieve zwartheid van de kapmantel alsof hun fletse gedaanteloosheid daaruit ging springen.

- 'k Weet het, gij kunt alles seffens!
- Omdat gij dom zijt is niet iedereen dom!
- 'k Zou je d'raan willen zien werken! zei d'andere spottend.
- Je zou nog aardig staan gapen met je smoel vol tanden!
- 'n Oudje riep: maak-je nu ruzie?
- 'k En kan dat niet verdragen dat ze altijd zoo staat te boffen.
- Toe, 'n potje koffie, riep Berta's moeder.

Berta zette de kommen rond en schonk de koffie in. De doom, die in grijs gekronkel de geur openspreidde, kwam in de neuzen kriebelen en prikte de lust; 't gekijf verging, de panders werden neergezet en al rechtstaande begon men te slorpen, 'n stukje suiker, in de mond gestopt, belette 't spreken. Berta was blij dat 't gekijf uit was want zij hield daar niets van. Waarom moesten ze toch altijd kijven en norsch zijn?

Nu spraken ze van weggaan. Beurtelings werden de kommen op tafel geploft, daarna gingen ze één voor één buiten. Op straat stonden ze in 'n ronde te wachten naar Berta en heur moeder; ze trokken voort. Berta ging nevens 'n oudje die zei: je zult 't je beklagen, jong!

- Watte? vroeg Berta.
- 't Bloemen maken. Dat en wordt niet meer

betaald, 't is goed op de buiten als men er niet moet van leven, als 't gene er van komt winst is, als men 't doet uit tijdverdrijf.

Berta kreeg lijk 'n slag in heur gezicht, heur herte was feller aan 't kloppen gegaan. Ze was zoo fier dat ze zoo'n mooie bloemen miek en dat rondom heur alles valensijn was en flossen, iets dat ze minachtte. 't Was nu alsof 'n ongeluk over heur kwam, iets dat ze gevreesd had als 'n gevolg van heur vrolikheid en overmoed. Maar ze drong het van heur, ze kon het niet geloven.

- Maar 't wordt toch nog altijd veel gedragen! zei ze toonloos.

- Masjienewerk, jong! 't is al masjienewerk, 't handwerk en is niets meer weerd! Wie weet hoeveel je daarvoor maar en zult hebben!

Ze zwegen 'n wijle, toen hernam 't oudje:

- Op Sinte Michiels heb ik een kennisse wonen waar 'k altemets de Zondag naartoe ga, die werkte juist lijk gij. Wel! z'is ervan uitgescheid, 't sop en was de koolen niet weerd, 'k heb heur de duitsche slagen geleerd en ze maakt nu flossen, zoo'n breê kant met drie spiegels, dat gaat veel rapper.

Berta's herte neep toe maar ze zei niets. Ze vond in heur jeugdige overmoed, dat alles moeiteloos, smaakloos en kunstloos, 't beginnen niet weerd! Wat betekende dat toch? 't was grof en gemeen, men kon 't doen al slapend!

De kromme straat hoekte plots links en daar viel 'n schel lichtgeklater op de wakke steenen van de grond, 't oudje waggelbeende naar de kant waar

'n smal schaduwstreepje lag over de scherpruggende moefjes in hellende roten, glimmend van bedriegelijke gladheid, oneffen, met breede geulen tusschen de reken waarin de voet ommesloeg.

Daarin was 't koel en wak. De huisjes gaven 'n dompige kilte af die zweette uit hun oude muren, van hun overhellende daken als neerzeeg, beving als 'n huivering. Berta die er ook eerst in liep vluchtte weer te midden de straat in de felle zon wier geglans wiebelend openpletste in 't opdrogende nat dat in de putjes lag en stadig kromp met 'n vreemd gestraal van haarfijne naalden in 'n koud kleurenmengsel.

Daar liep ze onwillekeurig op de lijn waar de toppen reikten van de puiende puntgevels schaduwen. Die schaduwen verdeelden de straat in regelmatige eindjes 'n heele ruimte, ze leek beschilderd als de rand van 'n kerkmuur, hun stompig opperste waren onkenbare bloemen, gotieke bloemen zooals ze er nog gezien had op wanden van tempels en waaraan ze geen naam wist te geven... en ze dacht binst aan heur bloemenwerk, hoedat al dat verschil van vormen en de-daaraan-verbonden-oplettendheid uitlopen zou op 'n eeuwig-zelfde iets dat men werktuigelijk zou verrichten om te leven, zonder opgewektheid, troosteloos eenzelvig. 't Leek toen lijk of die wijven 'n zinnebeeld waren van hun werk, dat al hun verrichtingen werktuigelijk waren geworden als dat werk zelf waarin ze waren verdoofd en versteven; ze had wel willen krijschen.

De lage huisjes waren tendes gereekt met hun holdend spitsbogend deurgat, hun steengeraamde vensters met kleine, vierkante ruitjes die uitgevaagd glommen over massieve, helwitte gordijnen en hun laaghangende daken, kornisloos en vaagrood. Zwarte kazernende vierkanten reekten nu in de verte voort en de straat was weer dof geworden, zonschijnloos, goor.

Nu, 't was te zien hoeveel ze zou krijgen, moeder had reeds herhaalde malen gezegd dat 't niet meer zou gaan om de twee eindjes aan-een-te-knopen. Ze wenschte dat ze veel had. Anders zou er geen verschil meer zijn tusschen heur en 'n ander, 't ware gedaan met heur trots-zijn op heur kunst en dat prikte heur 't meest omdat iedereen heur werk nu bewonderen kwam; ze zou in heur eigen oogen verlagen en beschaamd zijn.

Ze was alleen geworden. Voór heur dretsten gezapig de oude wijvekens, kopgebogen, met afhangende koppen en kletswitte mutsen, rondend daarboven, als aan de hoofden geplakt. Terzijde van hen kakelden de jonge wijven nu weer nijdig en scherp, al voortstappend, sleepachtig, maar over hun tets, verslokerd gezicht lag 'n nijdige plooi.

Die keven altijd, 't kijven leek hun éénig vermaak, ze vulden er de ijlheid van de straat mee en hun eigen leven.

Nette moest even binnen bij Amelietje om 't kantje af-te-halen van Amelietje's moeder. Heel de bende trok mee binnen. Amelietje was bezig met versch zand te strooien over de vloer die nu

donkerder blauw was van 't ingedrongen nat. De voeten kraakten over 't zand en liepen de hoopjes open want 't lag als door tettingen pas boven geboord, verbonden als 't was door de vochtigheid.

Amelietje's moeder zat in 'n hoektusschen 't venster en de stoof die door heur blank de hoek achter heur verdoofde, in 't donker wegmoffelde. Ze zat bekletst vanvóór door de klaarte die eender open gespreid lag over heur strakkende, witte muts, 't plakkend, grijs haar, en 't bedaard, verrimpeld gezicht, 'n eenvormige klaarte als op de voorarmen en 't kantkussen en 'n schouder. Ze schreeuwden schel: 'n goeie dag, Trezetjie! waarop ze opkeek, de oogen verdoofd door 't geglans van de brilleglazen, en goedig glimde, vaag-kindsch.

Amelietje ging bij heur en schreeuwde in heur oor dat men 't kantje zou meedragen, want 't oudje was ruizeldoof. Ze knikkebolde even sprakeloos en de knokig-spierige, afgeteerde vingers schravelden aan 't einde van 't kussen, werktuigelijk, openden 'n lâtje en haalden er 'n papier uit waarrond de kant was gedraaid.

Berta was dichter komen staan om 't werk te bezien. Ze voelde in zich als 'n drang daartoe, 'n begeerte om dat werkje mooi te vinden, om zich te overtuigen dat er toch wat kunst aan was. Toen leken heur de voorbijgegane dagen ook als 'n zware last, 'n koortsig bedrijven, en dit scheen rustig, 't was rustig, 't gaf een goedige rust van zich af. 't Oudje was weer begonnen en trage kletterden

de klosjes dooreen, zóo trage, dat 't geen gekletter leek maar 'n tik soms, regelmatig, onderbroken door 'n doffer gerol, na lange buurten, van aframmelende hoopjes over 't gestrakte bordpapier waarover ze rusteloos bolden. Toen wenschte ze zich te bedelven in ook zoo 'n ijlheid, heur vrezenging in 'n moeheid over, 'n triestigheid om vergeefsche inspanning. Heur blikken bleven star op 't kantje gericht en toch was ze onvoldaan hoewel ze aan de vorm niet dacht; er was iets te regelmatigig aan dat heur prikkelde.

- Heb je dat nog niet gezien, Berta? vroeg Amelietje.
- Neen, Amelietje. Hoe heet dat?
- 't En heeft geen name, 't en is geen lopertje, 't is 'n patroonwerk, moeder doet het lange jaren, ze kan 't afwerken al slapende.
- Moeder heeft heur vijf ellen rap afgewerkt deze keer, zei 'n wijveke.
- Ja, 't is nog maar drie maanden geleen.
- Drie maanden voor vijf ellen? vroeg Berta.
- Jamaar, moeder werkt zoo rap niet lijk gij, als gij ne keer negentig jaar oud zult zijn zullen je vingertje's ook gesteven zijn, Berta.
- En moeder is al meer, z'is twee-en-negentig.
- 't Is toch al 'n heele ouderdom!
- Ze 'n heeft niets anders of dat ze ruizeldoof is, anders nog goed bij de heure.
- Wel, wel, dat wij ne keer zoolang leefden, hee jong!
- En 't is altijd 't zelfde? vroeg Berta.

- Ja, Berta, nu al lange jaren. De koopvrouw neemt 't altijd. D'er is niet veel moeite aan.

Er was niet veel moeite aan. 't Leek 'n boompje, 't figuurtje, 'n boompje met massieve bladerenkroon afgetuopt, in tweespriet, 'n verwrongen stam, en 'n even massieve wortelklomp die rondde tusschen de tweespriet-bladerenkroon van 't volgende boompje.

- En hoeveel heeft ze daarvoor wel?

- 'n Frank de el.

Ze trokken voort. 't Stond Berta niet aan, ze zei niets en liep dubbend nevens de anderen die nu voorttrokken in één rote, de jonge wijdbenend, de oudjes met kleine tertjes. 't Was waarachtig de moeite niet daar zoolang aan geleerd te hebben dáarvoor! Ze kon 't niet verkroppen dat ze zou moeten verschoppen 't gene heur trots uitmiek en ze was kwaad op 't oudje dat heur dat gezeid had.

De jongste van die wijven, Nette, sprak heur nu echter aan, heur stemme verzachtte als ze tot Berta sprak, ze was zoo gillend en nijdig niet. Berta sprak ook nooit tegen. Eerst zei ze dat ze 't ook wel wilde leren. Ze vroeg Berta:

- Wat garen heb je?

- Banden drie en half.

- 'k Ben benieuwd wat ze van 't mijne zal weten, de kleine heeft gisteren de ordonnaal erover gegooid. 'k Heb het seffens afgespeld en gedroogd maar d'r staan toch nog plekken in van m'n vingers. 'k Had ze nogtans goed aan m'n schorte afgevaagd, 'n mensch is toch kwalik met kleine kinders.

- En waar is 't nu?
- Watte? 't Kantje? 'k Heb 't mee!
- Jamaar de kleine?
- Milnie's Marie zorgt ervoor.

Berta was blij dat ze aanspraak had, daaronder kon ze heur onrust wat verdoven want ze was zenuwachtig geworden daar ze nu gestadig dacht hoe 't bij de koopvrouw zou uitvallen. Ze voelde 't toch soms schokken in heur borst en ze moest zich bedwingen want ze was heel haastig en liep gestadig de andere te voor die maar lijk slekken voortkropen.

- Nu, als ze niet genoeg wilt geven, zei Nette, ga 'k bij 'n andere, 't is toch 'n looper.
- Maar je werkte op patroon?
- 't Kan altijd 't zelfde niet zijn, 'k heb het voor 'n beetje aan de kant gezet, 'k maak nu de groote vliege.

Heur stem was bij 't laatste gezegde weer schrill geworden en bits zoodat Berta bang werd en niets meer vroeg. Ze had schrik voor 't bloedlooze gezicht van heur gezellin waarin de zwarte oogen soms als in koortse glommen.

Nette verzachtte evenwel weer, ze sprak nu over heur vent, over 't gene hij deed en zei, over zijn manieren en gewoonten. Eigenlik 'n goeie vent, maar die smerige duiven, jong! die duiven, dat zou 'n mensch doen weglopen. En hij loopt er naartoe met 't eten in z'n mond, hij heeft geen tijd meer om te eten.

Bij 't klappen verdiepten de voren van weers-

kanten Nette's neus, en heur bovenlip trok op, liet de nog gave tanden zien in 'n smartelijke grijns als voelde ze ieverst pijn.

Ze waren aan 't huis van de koopvrouw gekomen. Tegen de muur stonden ladders want men was bezig de witte gevel te herschilderen voor de naderende meimaand. Er pletsten op 't voetpad groote plamakken tabaksap en de wijven namen haastig al gillend de vlucht en scheldend tegen de schilders op de ladders die naar omleeg zagen en lachten.

In de gang stonden 'n vrouw of zes en daar waren er ook binnen. Al de vrouwtjes gingen binnen want ze hadden patroonwerk. Nette alleen niet, maar zij had 't kantje van Amelietje's moeder mee, daarmee trok ze ook binnen. Die in de gang bleven waren speldewerksters die lopers mieken.

Ze zwegen nu alle en bleven in 'n kring staan, scheef weer, langs één kant overhellend, langs de andere kant hun pander uitbultend met hun mantel bedekt aan wier wolhaartjes 'n rossige goudschijn hing van matig-indringende klaarte. Berta tuurde erop en vond het leelik, zij had geen mantel aan, dat ging heur niet. De koopvrouw keef tegen 'n wijf die slordig werk meebracht, naar ze zei. Berta's oogen loerden daarop naar de kantkoopster, heur blikken speurden na hoe uitpluizend-zorgvuldig ze alles nazag en ze werd weer angstig, voelde 'n smartelijke knaging in de borst. In heur geheugen ging ze alle bijzonderheden na van de

bloemen van heur kantje om zich nogeens te overtuigen dat alles heel goed was.

De vrouw werd wat senten afgetrokken en ze moest heur patroon binnendragen, ze moest van die kant niet meer maken. Als ze met 't patroon weer kwam zou ze 'n ander krijgen maar ze moest netter werken.

De vrouw beloofde bedremmeld en ging voort.

't Werd hún beurt. De oudjes gaven eerst hun kant af. Ze werden betaald zonder opmerking na zorgvuldig nazien. Toen was 't aan Fliesta de beurt, deze die met Nette steeds twistte. Fliesta bracht ook 't allerlaatste eindje mee en heur frassijntje, ze moest 'n nieuw hebben. 't Gene ze nu binnenbracht was van negen stuivers de el, ze kreeg 'n ander, zei de koopvrouw, van elf stuivers. De vrouw reikte heur 'n ander gesteken frassijn over en 'n staal en Fliesta telde daarop de tralieën tusschen de boord en de vulling.

- Madam, zei ze, 'k en zal d'er niet uitkunnen, d'er zijn dertien tralies, 'k zou toch 'n stuiver de tralie moeten hebben lijk van d'andere.

- 'k En kan niet.

- En ik en kan 't niet maken, madam, 't is zooveel langer werk.

- Maar dinge heeft 't wel meegepakt, daar, van tegen je deur, de vrouw van Belleghem! Z'en heeft er niets van gezeid.

- Werkt die ook voor jou, zoo'n vuil wijf? je zult 't je wel beklagen, madam. 'k Geloof 't wel dat ze't meegepakt heeft, z'en krijgt van niemand

werk meer. Heur kanten hebben presies in de moze gewenteld.

- 'k En heb daar nooit wat van ondervonden, ze heeft nogtans reeds voor me gewerkt.

- Is 't niet waar, Suzanne? vroeg Fliesta aan d'andere.

- O! dat je daar moest binnengaan, madam! Nu, je kunt er niet binnen, maar je zoudt er binnengeraken, je zoudt oorendul wegbijzen! Zoo'n vuil wijf heb 'k nog nooit gezien, je zult er wel uw goeste van hebben, madam.

- Nu, ze mag zij zoo vuil zijn als ze wilt, heur kantjes zijn toch proper en zuiver afgewerkt, 'k en kan anders niet zeggen.

- Dan moet ze wel veranderd zijn. Daar, Suzanne wat heeft madamtje Deeren gezeid? Als ze ze nog aanveerde dan was't uit medelijden maar d'er vielen gaten in en de draadjes van de frubbelingen waren niet afgesneden. En je moogt zeker zijn dat er eenige waren, want 't is klitse-kletse met heur groote pooten, de boutjes springen wel 'n voet hooge!

- Nu, ik en heb niets ondervonden!

- In jouw plaatse zou 'k maar voorzichtig zijn, madam. Nu, madam, 'k en kan 't heel zeker niet doen voor die prijs, 't is te weinig. Kan je niets meer bijdoen?

- 'n Ander maakt het!

- Heb je niets anders?

- Voor 't oogenblik niets.

- Dan moet ik op 'n ander gaan.

Fliesta lei 't frassijn weer en 't staa en zei niets meer; ze wachtte, met opeengenepen lippen, naar d'andere, terug in de reke. 't Was nu de beurt aan Nette. Nette gaf eerst 't kantje van Trezetje, waarvoor ze betaald werd; ze gaf toen heur looper.

- Je kondet daarmee wel in de gang blijven!
- Maar omdat 'k 't kantje van Trezetje mee had, madam...
- En 't ziet er lief uit, je kantje, daar, 'k en wil het niet.
- Goed, 'k neme 't were!

Ze nam het, draaide 't weer in 't papier met 'n wrevelige haast.

Nu was 't aan Berta. Berta had de herteklop want al die dingen die ze zag waren niet aanmoedigend, en ze had schrik voor de kijvende stemme van de koopvrouw.

't Was al bevende dat ze heur doek overreikte. Maar de vrouw kende heur nog.

- A! dat is bloemenwerk. 'n Oogenblik stond ze ermee in heur hand, als besluiteloos, toen ontrolde ze toch 't doek.

- 't Is spijtig dat je er niet mee komt op 'n andere dag!
- Hij was juist af gisteren-avond, antwoordde heur moeder.

Berta keek toe met de krop de keel, zonder te kunnen spreken, heelemaal beangstigd voor dat wijf hoewel heur stemme verzacht was en nu niets kijfachtigs had. Ze volgde, met blikken die heur vreeze uitdrukten, de bewegingen van hand en vingeren, hoe het doek op de toog werd geleid en

ontrold en hoe de kant werd opgenomen met 'n tipje, nagezien overal.

Ze scheen er tevreden over, heur gezicht bleef droog evenwel en ze zei eerst niets. Toen begon ze.

- 't Is spijtig dat je daar nú mee komt, 'k en kan niet... 'k en kan niet...

Ze zei niet wat ze niet kon, maar ze keek plots in de gang en deed de vrouwen naderen met 'n bitse stem. Ze nam hun kantjes, miek opmerkingen, trok af. Er was geen trek in de kant, ze moest de lopers weer afslaan. En die daar, waarom ging ze niet waar ze heur garen kocht? 't soldatepulletje? dat moest ze niet hebben en 't krinkelkje ook niet. Ze mieken tegenwoordig allemaal 't zelfde, ze waren lijk afgesproken. En zij, ze was er van vergeven...

De laatste had 'n pinnetje.

- Twee-en-twintig senten...

- Twee-en-twintig senten, madam? geef maar were, in d'ezelstrate geven z'r vijf-en-twintig bij de lippe!

Ze wierp 't kantje weer met 'n nijdige snok.

De gang was leeg. Ze keerde weer, draaide rond in de plaats, keerde, nam dan plots 'n besluit.

- Horkt! 'k zal u twee-honderd twee-en-veertig frank geven.

Twee-honderd-twee-en-veertig frank! De vrouwen wisten er niet wat op zeggen, ze stonden plets. Ze dachten niet meer aan de lange tijd zwoegen, ze hoorden maar 't tuiten van die woorden die razend door hun hoofd ronkten als 'n bedwel-

ming. Zoo'n som hadden ze nog nooit bijeengezien, twee-honderd-twee-en-veertig frank!

En ze stonden met 'n verbouwereerd gezicht, 'n gapende mond en wijde ogen, star glariënd naar niets, de blikken in-zichzelve gekeerd, bezig de werkelijkheid te betasten van die toverwoorden.

- Is 't goed? vroeg de koopvrouw, na 'n heele tijd wachten.

En haastig, als bang het te verliezen, met 'n zalige uitdrukking op 't gezicht, 'n opborrelende dankbaarheid voor die vrouw, die haar zoo 'n groote som toewierp, antwoordde Berta's moeder haastig:

- O ja! madam!

De koopvrouw ging geld halen en de wijven bleven nog 'n oogenblik in hun verbouwereerdheid. Toen gingen de tongen los, stille fluisterend.

't Was vele, ze hadden 't nooit verwacht. 't Was 'n heele som bijmekaar. - Je zijt gij nu rijke! zei Fliesta. Maar toch, 't was lang werk en de koopvrouw zou 't er wel uit trekken. Misschien, als ze zich steger gehouden had, zou ze nog meer gekregen hebben. Maar 'n mensch is benauwd van teveel te vragen, anders laten ze je ermee zitten, wat moet je doen? Daar kun je niet gemakkelijk mee weg.

- We moeten wij niet meer hebben, zei Berta's moeder, we zijn wij blij dat we zooveel hebben.

't Was toch algelijk 'n mooi stuk!

De koopvrouw keerde weer, zoohaast men heur stappen hoorde zweeg men, alleen gekuch snerppte als om 'n uitlegging te geven aan 't lawijd dat ze

zeker moest gehoord hebben. De vrouw telde de klaterende vijffrankstukken op de toog en Berta's moeder naderde bevend, grabbelde naar de stukken die ze schuw-koortsig nazag, verblind door al dat zilver, met 'n geheim voornemen dat in heur kop tikte als iets van buiten geleerd en dat ze nu maar ten halven dierf uitvoeren: dat nazien van 't geld, voortspruitend uit 'n wantrouwen dat de aandoeningen vaag overheerschte, gevoed als 't was door de plots-gevoelde verantwoordelijkheid nu ze zoo rijk was.

Alles leek hard en kristelik. Over 'n stuk of twee was ze 't niet zeker, maar ze dierf toch niets vragen, bang de vrouw te kwetsen die zoo mild was. Toen haalde ze van uit heur pander nog 'n kantje met vierkante tralies.

- Och ja! die lepersche kant. 'k Kan hem ook al niet meer kwijt geraken, maar 'k zal hem toch nemen voor zes senten minder omdat je garen koopt bij me.

Berta's moeder dacht in heur eigen dat 't werkelijk de moeite niet meer was er nog aan te werken. Maar ze zei niets, die koopvrouwen hebben daar toch ook al zoo'n last mee, ze nam 't nog uit goedheid. Ze streek de senten op.

Buiten zei Nette tegen heur:

- Zie je, omdat je garen van daar komt! maar ik en neem geen koopvrouwegaren niet meer, 't is winkelgaren, je krijgt 'n sent minder voor je kantje maar 'k zal m'n kantje wel kwijt raken, ze slokken zij alles op: met 't winkelgaren kom ik verder, want 't hunne en deugt niet, 't zijn al frub-

belingen en 't garen is zwart van de vingers, dan willen ze 't niet of ze trekken u 'n heele boel af.

Maar Berta's moeder gaf geen antwoord, ze was in gelukzaligheid verloren.

De vrouwen liepen nu weer voort al pratend over de zaak, 'n wijle scheef weg, langs de eene kant hun mantel slepend over de grond. Ze moesten eerst naar 'n andere koopvrouw want Nette en bezat geen rooje duit meer en kon dus naar de markt niet gaan. Naarmate ze vorderden werd ze meer en meer opgehitst en zeer nijdig. Ze kreesch met schelle stem die hellemden tusschen de zwijgende, beslotene huizenreken, hol galmde onder de gapende, ezelruggende bruggen met verterende borstweringen, en de zwanen deed opzien die dreven op rimpelend, oud-groen-kleurd satijn van 't water der verlatene reien. Ze torten in ganzereke voort, hun zwarte gestalten afstompnd in de ijlheid van de wijde verschieten tusschen de bressen van de naar-achter-zwenkende puntgevels. Ze gingen ieder volgens de klibberigheid van hun beenen, voortgedreven als op 'n roerig water door de aanjagende dreigstem van Nette die nevens hen ging, rechtop, als de bevelhebber; en in hun ooren klonk haar geraas als 'n verdovend geweld die hen geheel in beslag nam.

Als ze heur kantje niet kwijt raakte zou ze heur jongen zijn kop en zijn pooten afslaan, dat zou ze doen. Ze schuimbekte daarbij en heur gezicht had 'n wreede plooi. Nogtans kwam geen haastiger bloedloop haar kaken kleuren, 't was of ze geen

bloed had, maar ze deed het vóór zich rijzen als met 'n ijzige wellust: bloed van heur jongen; ze zou hem verscheuren!

Ze ging nog rapper en de oudjes werden meegesleept als op 'n aanjagende oorlogsmarsch. In lange jaren hadden ze zoo flink niet meer gestapt.

Aan de ommedraai van 'n straat hield evenwel plots alle geweld op, Nette zweeg lijk 'n vermoorde. 'n Stap of tien van daar kwam 'n oude, dikke mevrouw met 'n graatmagere juffer en Nette was nu lijk ineengedrongen en trok 'n lang, deemoedig gezicht lijk 'n beeld uit de proessie. Toen de twee voorbijgingen zei ze met 'n zeemzoete lachstem: dag mevrouwe, dag ieffrouwe! Die knikten flauwtjes, zooals dat mevrouwen past, en de heele bende had ook geknikt en wat gemompeld dat in de ijlte verdween.

Als de edele menschen goed voorbijwaren, loerden ze eens om, 't geklits van hun kloefen of 't gedrets van hun sluffers veranderde daarbij van geluid, de voeten sleepten in 't voortgaan. Tenden verdwenen majestatiesch de dikke mevrouw en de magere juffrouw achter den hoek. Maar hun goedheid, hun bevalligheid en vooral hun mooiheid bleven weerkaatst op 't netvlies van de scherpe of fletse kijkers, bleven zweven in 't geheugen als massieve beelden die bewondering wekten en simpatie omdat ze mild waren. Weer veranderde 't gesprek van richting, de loftuitingen over 't paar werden eindeloos maar verzakten toch ten laatste in de diepe, slijkerige sporen van familiegeheimen aan hun wezen verbonden.

Ze kwamen weer bij 'n koopvrouw aan, gelukkig was er niet veel volk. Nette moest er binnen en Fliesta, d'andere bleven buiten. 't Tegenwoordig geweld vaarde seffens, als 'n zwarte wolk, over de hoofden van de wachtenden heen en dadelik kwam, als 'n zonneschijn, de herinnering weer op. Ze spraken opnieuw over die hoop geld. Van Berta en heur moeder was 't natuurlijk uit 't geheugen niet gegaan, 't was vaag in hun borst blijven hangen, als 'n zweem van innerlik genot, binst 't gekijf en 't gepraat langs den weg. Nu spraken ze erover met 'n groote deugd die Berta deed dansen en heur moeder heur lijf deed prikkelen van gejaagdheid.

Nette en Fliesta kwamen. De eerste had 'n vreeselik gezicht waarin de oogen woest rolden. Ze spraken beiden niet en de bende trok voort. Niemand vroeg Nette iets, er heerschte 'n drukke stilte, ze bleven onder 'n vage indruk als van 'n onweer; ze dierven hun gesprek niet meer voortzetten omdat ze iets raadden en 't hen onbetamelik leek te klappen van winst bij 't ongeluk van 'n ander. Maar toen barst Nette zelf weer los, heur lang, mager lijf rekte zich nog meer uit en de tippen van de kapmantel langs onder schenen te krimpen, hingen nog ongelijker, kaptten in heur magere braaien; heur schelle stem zette de straat in roere en de voorbijgaande menschen keken omme.

Toen zei Fliesta: - Maar Nette, 'k zou toch 'n beetje zwijgen!

- Zwijgen? waarom? voor jou?

- Je moest maar beter oppassen!

- Oppassen? 'k zal 't hem wel leren! de nekke kraken zal 'k hem doen!

Nette was heur kantje niet kwijtgeraakt. Ze haalde 't nu plots uit heur pander, smeed het in de goot en trappelde en defelde erop. Daarmee stilde ze. Ze gingen de markt op. Berta's moeder wilde wat verschieten aan Nette, maar Nette zocht het niet. - Dank je Sofie, zei ze.

Maar ze zei die woorden werktuigelijk. Heur oogen glarieden naar 'n rug ginder. Ze draaide langs daar, keek naar de kramen, stond toen plots voor 'n mevrouw, was heel verwonderd.

- Dag, mevrouwe.

- A, Nette! Zij-je ziek dan, Nette?

- Och 'k en weet niet, mevrouwe, zoo'n pijn in mijn buik, 't is 'n flauwte in de darmen, zegt de dokter, 'k zou moeten veel voedsel nemen. En die deugniet van 'n jongen, je kent hem wel, hee, mevrouwe? hij heeft de ordonnaal over m'n kantje gekletst, 'k peinsde van daarmee wat te kopen, 't is nu zwart, en de koopvrouwen en willen 't niet. Oeie, mijn buik!

Ze preste heur twee vlakke handen op heur buik en krinkelde zich, heur trekken vertrokken zich smertelik, vooral de bovenlip die de witte tanden liet zien. Toen krinkelde ze heur lange gestalte stenend voorover.

- O! als dat opkomt, die scheuten, je zoudt in de grond zinken!

- En geeft de dokter niets?

- In 't eerste wat pillen, maar... Oeie, oeie!... dat en hielp niet. Zie, dat verloopt zoo... hij zei: veel voedsel!... hoor je 't grollen?

Er kwam werkelijk uit heur ingewanden 'n lang gerol. Mevrouw kreeg 'n groot medelijden, ze schoot in heur zak.

- Toe, toe, 't zal beteren! je ziet er toch schrikkelik flauw uit. Dat is voor jou, en je moet maar eens komen morgen.

- Och!... hoor je 't weer, mevrouwe? je zijt toch zoo goed! God zal 't je lonen, mevrouwe!

Ze ging aan 't janken.

- 'n Zieke mensch toch! je zoudt beter dood zijn! Aai! aai! 't zijn presies beesten die d'erin mierelen. Mevrouwe je zijt wel bedankt., en ieffrouwe... de complimenten aan ieffrouwe!

- Schept koerasjie, jong!

Mevrouw knikte nogeens medelijdend en ging voort.

Nette kwam weer bij d'andere met heur lijdend gezicht. Zwijgend liepen ze rond hun koopen doen. Nette en zei bijna niets meer, ze was door heur eigen verbeelding bedrogen en voelde zich werkelijk ziek.

III.

't Rook goed in huis, de verschgemalen koffie stoorde, zoodat de geur tot buiten drong, hoewel de deur toe was, want 't was er geheimzinnig besloten bij Sofie als zaten ze te smoefelen.

En werkelijk: de pot van de stoof stond gloeiend rood en hoewel 't niet koud was, deed die warmte toch heel gezellig aan, spreidde met heur eigen 'n loomheid over alles waarin 't aangenaam was te rusten, half achterover gezakt op 'n stoel in 'n zalig gedroom: zóo zat Berta, met half-gelokene oogen, te glariën naar niets en te mijmeren.

En binst zong de moor z'n vredig, huizelik liedje, en stegen de dampen gezapig krinkelend omhoog als goede geesten die zachtjes heur droomen kwamen strelen en de zacht-koesterende welligheid van loome rust en zalig heimgenot.

Binst was moeder in de weer met voeten die zaagsleepten over 't zand van de vloer, ze rommelde aan de moor, goot prutsend water in de koffiezak, gleiertikte in kommen en telloren.

Sofie was over vijf jaar met heur man en Berta naar Brugge gekomen. Heur man was reeds 'n paar weken als delver werkzaam in de zeehaven. Na 'n paar jaren echter was hij aan tiefus gestorven en zoo bleef Sofie met heur dochter alleen in de vreemde stad, zonder bestaansmiddelen.

Ze had eraan gedacht naar heur dorp terug-te-keren maar daar waren 't ook vreemde lieden en verhuizen kostte zooveel, met heur boeltje te verkopen zou ze nog de kosten niet kunnen dekken. En wat ginder te doen?

Berta was toen bezig met kantjes voor 'n half dozijn zakdoeken, ze was echter maar pas begonnen en na 'n week of twee lagen de muizen dood in de spinde. Sofie was toen met 'n zakdoek bij de koopvrouw gegaan, maar deze wilde die enkele niet nemen, de zes waren ineéns besteld, ze moesten ineéns worden binnengebracht, Sofie dierf van heur armoe niet spreken en ging met tranen in d'oogen weer voort.

Gelukkig had ze dan, heel bij toeval, 'n onderpastoor ontmoet, die van heur dorp was en heur kende. Nog zou uit die ontmoeting niets zijn voortgesproten zoo de geestelijke, door vragen, niet vernomen had, dat ze zijn parochiaan was. In die dubbele hoedanigheid van landgenoot en parochiaan was 'n bezoek noodzakelijk, hij lei het seffens af. En, hoewel hij nog maar pas was gekomen, wist hij toch genoeg van de stad om te raden hoe ellendig het er moest uitzien bij 'n vrouw met 'n dochter, zonder broodwinner, want Sofie-zelf kon

niets maken dan lepersche kant en daarvoor had ze nog geen koopster gevonden; heur werk nutteloos zijnde was ze er van uitgescheiden.

De eerweerde heer vroeg dus of ze niets te kort had en Sofie dierf ja noch neen zeggen. Uit heur verward antwoord begreep hij en schoot mild in z'n zak. Hij liet het daarbij niet, hij bewoog ook 'n koopvrouw heur kant te kopen en zocht 'n paar milddadige dames op die hem hielpen om 't huisgezin recht te helpen.

Zoo was het en zoo ging het voort. Berta was 'n echte Brugsche geworden. Ze sprak de tongval van de streek lijk een ter-plaatse-geborene, daartoe had de eendere klank van sommige klinkers wel wat geholpen, zooals de e in spelle, dat werd eender spalle uitgesproken. Maar ook de verkleiningsuitgang jie, die voor vreemden zoo moeilijk is na-te-bootsen, sprak ze zuiver-uit.

Berta was zoo gezapig in dat midden vergroeid, opgewassen nevens en met anderen van heur leeftijd wie ze'n mindere of meerdere genegenheid toedroeg en waaraan ze nu dacht. Want van die kwamen er ook, en daar snakte ze naar, dan samenzweerden ze immers en vertelden vreemde dingen wijl de andere, de ouderen, 't huis met hun luidruchtig gekakel vulden.

Daar werd de deur geopend. 't Was Nette met heur jongen. Hij was eigenlijk niet vermoord, had zelfs 'n lachend gezichtje en stond op z'n allerbest.

- Wat zeg je Jan? Zeg ne keer: dag Sofie, dag Berta!

- Dag Sofie! dag Berta!

- En toog je nu ne keer! zie ne keer Sofie, zeg, hoe schoone da'k ben.

- Kom, toog je ne keer! Jantje!

En Jantje ging en bleef fieks voór Sofie en Berta staan met zijn duimen al spelend en naar de grond kijkende.

- O! hoe knoddig dat dat ventje is!

- En keer je nu ne keer omme! en zeg ne keer: kijk ne keer Sofie naar mijn nieuwe klakke!

- Wel, wel, toch! wat 'n schoone, nieuwe klakke! je zijt nu zeker preus, hee?

- Ja 'k, Sofie, zeg.

- Ja 'k, Sofie.

- En zul je nu moeder's ordonnaal niet meer ommekletsen?

- Neen 'k, Sofie, zeg, 'k zou slagen krijgen.

- Neen 'k, Sofie.

- Heb je slagen gehad, mannetje? heeft 't zeer gedaan?

Hij schudhoofde van ja en loerde stilletjes naar moeder.

Daar kwamen andere binnen: Fliesta, Amelietje Gusta, Suzanne en Sietje. En seffens daarna nog 'n oudje of vier: Klitje, Tekla, Oktavie en Tanse. En daarachter nog, de verwachte van Berta dezemaal: Ranse, Oktavie's kleindochter, en Trientje, de dochter van Klitje.

'n Oogenblik stond 't huis overhoop en de vrouwen verstonden elkaar niet door hun eigen gebabbel; ze klaptten allen dooreen, vertelden van

wat er daar straks gebeurd was: een die uit heur noeneslaap geschoten was, 'n andere die heur voet scheef sloeg; Oktavie had er daareven opgelet dat heur gordijnen geel werden en Tekla had op 't laatste oogenblik water op heur bloempotten gedaan, die stonden poerdroog. Amelietje vertelde van moeder die sliep en Tanse van Lowie, die lag te grollen. Toen moesten ze allen Jantje eens bewonderen en ze verloren zich in uitroepingen.

Wanneer daar orde in kwam bemerkte men dat er niet minder dan zes stoelen te kort waren en Tanse bood seffens aan ze te leveren. 't Jonge volkje: Berta, Ranse en Trientje sprongen schaterend op en vlogen onstuimig de deur uit, al gillend: ze zouden de stoelen gaan halen. Tanse schreeuwde dat Lowie sliep, maar ze hoorden niet. Ze stieten de deur open en stonden daar nieuwsgierig te glariën, met 'n lachend gezicht, tuk op eenige deugnietterij, toen ze de slapende Lowie in de gaten hadden. De oude duts lag op zij en was 'n vreeselik hard blok hout aan 't doorzagen.' Zeker zou hij er in lang niet komen, maar men hoorde aan 't geluid dat hij regelmatig werkte en 't nog wel wat uithouden zou.

De lachende oogen waren al aan 't zoeken waarmee ze hem eens zouden vast hebben. Ze vonden niets. Berta opperde de gedachte hem aan zijn stoel te binden maar ze vonden geen touw. Toen kreeg Trientje 'n slim gedacht, ze rabbelde op 'n stoel en deed de touw af van de stoor, maar de

rol lag nauweliks weer in 't houtje of de stoor rolde af met 'n helsch lawijd.

'n Oogenblik stonden ze, na hard verschieten, met de herteklop, versuft en roerloos tegeneen gedrongen en loerend naar Lowie. Lowie rechtte zich, wierp een barsch, geweldiger gesnork uit en... bleef voortslapen. Toen werden ze geruster maar bleven niettemin verschrikt; de latte was op Tanse's geranium gevallen en had twee scheuten afgebroken. Ranse wist daar echter raad mee, ze duwde, met heur vinger, 'n put in d'aarde en plantte de scheuten erin. - Ze zal 't nooit zien, zei ze.

Toen deden ze 't gewicht van de touwe en ze bonden Lowie aan de stoel, ze hadden daarbij danig veel leute in stilte, hun trekken verwrongen onder 't geweld van zich in te houden. Ranse vond nog 'n schorte, die knoopten ze met de banden rond Lowie's nek zoodat ze als 'n servet op zijn borst hing. Van 't eene vielen ze op 't andere. Ze zetten de tafel voór hem, vonden in 'n hoek twee baksteen die ze vóór hem op elkaar legden met 'n mes ernevens en 'n potje pommade, die ze uit 'n schof haalden, voor boter. Dan 'n kom met 'puidewijn' en Lowie's maal was klaar. Toen trokken ze voorzichtig met hun stoelen, droegen ze één voor één buiten opdat ze tegen elkaar niet zouden kletsen.

- Tanse is nog 'n hooveerdig nest, zei Berta, zoo oud zijn en nog pommade aan heur haar kletsen!

- Wie zou dat zeggen, hee! zei Trientje.

Maar nù dat ze er waren hielden ze zich heel

ernstig en torten binnen als zuchtend onder de last, met 'n lijkbidders gezicht.

De vrouwen waren evenwel zóo verslonden in hun gebabbel dat ze hen zelfs niet hoorden; ze gaven acht op niets, op de stoof stond de moor weer te koken en liep stilletjes over met 'n zacht doch aanhoudend geviest.

't Was stikkend heet binnen, de hitte beving de meisjes en ze sprongen aanstonds weer buiten. Aan al dat gebabbel hadden ze immers niets? Ranse, met heur altijd blozend en lachend gezicht, stiet 't bleeke, tengere Trientje vooruit. Heur scherpe oogen hadden ginder 'n jongen zien dolen, 'n groote jongen met breedrandige hoed, die omhoog zich vergaapte naar duiven op 'n dak, 'n scherpafhellend ticheldak welks roodheid bijkans uitgevaagd was door dikke lijnvierkanten van wit bezetsel.

Hij keek niet op bij 't kletsen van Trientje's schoenen op de scherpruggende steenen van 't eenzame straatje. Zijn breede gestalte, half-terzijde gekeerd stond recht en pal, roerloos, afgedrukt op gelig-zwart muurtje daarachter, vaag erin versmolten, met z'n hoed op de rand van 't afdak, de kleur van z'n gezicht versmeltend met 't bleeksteenrood van de tichels, over z'n schouder viel 'n blauwendige lijn als de weerkaatsing van ginds hooger-gelegene zinken afvoerbuis.

En zóo bleef hij verslonden in 't beschouwen van de roekeloerende paarlgrijze en grauwe en seringenkleurige diertjes die met prinsesse stapjes

en-deftigheid elkaar naderden en groetten en zich weer verwijderden zooals men dat wel eens doen zag door groote lieden in de schouwburg, van op 't uilenkot.

En omdat hij niet keek liep Ranse Trientje achterna die met 'n lichte gil voortvluchtte loom en traagjes als 'n moede ree. Binst schaterde Ranse het uit in helder gegichel, als had ze danig veel pret, en met 'n blik naar ginder totdat hij keek. Toen keerde ze weer, greep Berta vast en sleepte heur rond, vocht en lachte, met soms 'n oog naar hem of hij nog keek, en ze toonde al heur macht en heur weelde en heur overvloeiende levenslust. Ze spreidde dat open voor hem met 'n half-onbewuste, half-bestudeerde bevalligheid. Soms verdreef op heur gezicht een grijns de lach onder de indruk van 'n soort onzekerheid of angst die heur geeselde wanneer ze trachtte zijn gevoelens te raden of de indruk die ze miek. Ze verbeeldde zich iets:

- Kijk, die jongen daar kijken naar ons, hij lacht!

Ze wist niet of hij lachte, maar ze wenschte 't en goferde voort al vechtend. Ze kreeg Berta tegen de muur en achtte zich overwinnend. Toen pakte ze de beide meisjes elk 'n arm en sleepte ze mee naar hem toe terwijl ze praatte over 'n heel onverschillige zaak, de oogen naar de grond sloeg en zich liet hangen, moe en lusteloos, op heur heupen wiegelend als werktuigelijk.

Ze naderden en de jongen keek weer naar z'n duiven. Ranse babbelde heel luid, liet soms 'n

uitroeping horen, ze keek met half-gelokene oogen naar hem. Toen ze vóór hem kwamen keek hij nog niet en Ranse schreeuwde luid:

- Zie je 't, Trientje, dat 't hij niet en is!

Zonder dat z'n kop verroerde draaiden de donkere zieners van z'n oogen van omhoog naar bijna omlaag en hij bekeek ze aJs viel hij uit de lucht, eerst Trientje, dan Ranse, dan Berta... Trientje en Berta bogen hun hoofden en verdoken hun gezichten op hun borst met 'n bevallig gebaar van schaamte en schrik en Ranse's gezicht troonde even daarboven in 't bevend gewemel van losse haartjes die de schelle kleur van heur kaken beneveld. Ze keek met heur stoute oogen hem aan, frank nu omdat ze met drieën waren en onder 'n opborrelend geweld van minneziekte en om te tonen wat ze dierf, en dat ze de andere hun meerdere was.

- Trientje peisde dat je heur lief waart! zei ze tegen hem.

Zijn strak gezicht ontspande zich wat, hij gewaardigde zich uit zijn duivenekstaze af-te-dalen.

- Ja, zei hij, z'en is zij misschien niet gemist, ze kan zij mij geerne zien zonder dat ik het weet! niewaar, Berta?

Hij kende Berta en Berta hem van mekaar goeie dag te wenschen in 't voorbijgaan als geburen. En Berta werd daardoor nog meer beschaamd, ze had seffens willen verdwijnen. Hij kende heúr maar alleen en ze meende dat het er al de schijn van had als had ze de andere meegelokt, als liep ze

achter hem. Ze gaf geen antwoord, er raasde iets in heur hoofd als 'n gevolg van heur gedachten en heur lippen verroerden om te zeggen: ga weg, 'k en heb geen zaken met je! maar daar kwam geen klank over en Ranse tierde:

- Zou je ze willen? 'k zal je ze geven! Z'is de moeite weerd, wi'je! Kijk!

Ze trok zich los, draaide Trientje met heur gezicht naar hem en trachtte heur hoofd op te heffen dat hardnekkig gebogen bleef. Maar Trientje verweerde zich heftig: laat me gerust! 'k en wille niet, 'k en wille niet! Binst vocht ze zich los en vluchtte 'n eind van daar, kwaad op Ranse en ook op heur eigen omdat ze seffens heur schuwheid belachelik en redeloos vond; ze had de tranen in de oogen.

En de kerel lachte, 'n luide, zelfvergenoegde lach die de slappe randen van z'n hoed deden schudden. Hij voélde, zonder de zaak te kunnen ontwarren, dat heel dat vertoon toch eigenlijk voor hem was en hij praalde verwaten, met 'n rood gezicht voor de meisjes, in heel z'n lengte uitgerokken, onbeschoft en overmoedig, met de handen in z'n zakken, opwippend door beurtelings dan op z'n teenen, dan op z'n hielen te steunen.

- Dat is toch 'n benauwd jong, hee? zei Ranse.

- Je zoudt zeggen dat ze schuw is van de jongens, dat en zal zoo niet blijven.

Hij zette, na dit gezegde, z'n hoed op één oor en keek behaagziek naar Trientje met half-gelokene oogen. 't Gene zich van zelfs aan hem bood

verstond, voelde noch zag hij, hij meende dat het Trientje gold en hij trachtte werktuigelijk 't meisje 'n mildere gedachte van z'n eigen te geven, heur schrik te overwinnen, vermits ze toch naar hem komen moest. Maar hij was te prat op z'n zoo onverwachte bijval, dit deed te levendig z'n ikzucht uitkomen en gaf hem 'n hardheid en 'n schaamteloosheid die terugstiet. Trientje had werkelijk schrik van hem, ze vluchtte verder en verder.

Hij werd beteuterd en Ranse schaterde luidruchtig. Toen had hij 'n minachtend gebaar, 'n kwetsende beoordeeling van Trientje's magerheid. Hij keerde af, bedacht zich nog eens als raadde hij half.... Maar 't licht dat opkwam scheen plots weer verdwenen en hij opende 'n deur, ging 't huisje binnen waar hij vóór stond.

Ranse keerde met Berta gearmd weer. 'n Wijle spraken ze niet, toen barst Ranse los in 'n zenuwachtig gelach, dat echter dra als natuurlijk klonk tusschen 'n kruisvuur van spottende aanmerkingen op die kerel. Ze kleepte hem uit tot op 't hemd, alles aan hem was 'n voorwerp van scherpe spot waarmee ze zelf luidruchtig lachte en ze sleepte Berta mee in de epische rit van heur verbeelding doorheen z'n ellendig, modernnaakt persoontje. Aldus gaf ze heur wrevel lucht omdat hij heur niet had willen begrijpen, inwendig woedend omdat ze verstoten leek, ook jaloersch op Trientje met heur manieren. En in de verte, als iets in aantocht, 't aankomend wikken en wegen of die manieren heur ook niet konden te pas komen.

IV.

Toen ze naderden van huis waren de wijven uit hun gebabbel geraakt en in de omlijsting van 't deurgat verscheen 't lang-bleeke, onrustige gezicht van Nette die schuw rondzag in 't straatje en, als in heur eigen, tierde: - Wie heeft die deur hier open gezet?

Daar gaf niemand antwoord op de kommer van Nette, wier oorzaak evenwel vaag begrepen werd door de meisjes op straat, omdat zoo'n partijen altijd met toeë deuren verricht werden, alsof daar iets verholens in lag. Die beschouwing was met ze opgewassen en miek nu deel van 'n gevoel van deugd: men deed zich in 't geheim te goed aan zoete dingen die zelden werden opgehaald en men smaakte die dingen alleen maar omwasemd door 'n onwetendheid daar buiten met het gevoel als at men van 'n verboden vrucht in alle veiligheid.

Nette schreeuwde hen toe binnen te komen en ze torten alle drie over de drempel. Daarop werd de deur gesloten.

De klok van Sint Gilles ging aan 't kleppen en 't gebom drong tot binnen door, heerschte er over 't geraas en 't getik door zijn scherpere bronsklank die als 'n regelmatig geklaag in eendere eindjes de weeën sneed van 't gene de vrouwtjes voelden wijl Amelietje over al heur ongelukken wijsgeerig aan 't vertellen was.

En Sofie onderbrak heur, zeggend:

- De vespere! Meneere de onderpastoor heeft geerne dat we gaan, maar we gaan toch altijd, voor één keer zal hij dat niet kwalik nemen!

Daarop bleven Amelietje's ongelukken in de steek... ze bleef nog even 'n oogenblik met heur mond open gereed voort te vertellen, hoe ze heur been brak die winter dat 't zoolang vror. Maar die vertelling moest toch eindigen met 't gebroken been en heel z'n ellendige nasleep, dat wisten ze. En nu ze de ontknoping wisten kon de toedracht hen niets meer schelen, bovendien waren hun zenuwen door al die vreeselike dingen overspannen, ze verlangden naar 'n afwisseling, ze stelden nu veel belang in de heer onderpastoor en ze vroegen Sofie naar uitleggingen over z'n leven.

Sofie had 'n krentenbrood gepakt en begon te boteren en te snijden. Binst liepen Ranse en Berta rond al stoeiend, verbeeldden meiden en liepen met witte doeken voor servetten op hun armen, boden ze aan de oudjes die lachten. Berta goot nog water in de koffiezak en Ranse deed heur proesten met 'n gekke vertelling. 't Waterboogje dat wisselwendde tusschen de moorpijp en de kan

week af en kwam met 'n helsch gesprek, geviest en gespetter op de stoofplaat terecht; de vrouwen rondom sprongen gillend weg en namen de vlucht terwijl de beide meisjes zich stonden te kinkelen van 't lachen.

Maar moeder Sofie rees uit en snauwde woedend tegen Berta dat ze moest oppassen; ze slingerde daarbij heur broodmes bliksemklinkend in de halve-donkerte van de lage huiskamer.

De oudjes verontschuldigten heur: - Och, z'is jong! maar Nette en Fliesta bleven met de tanden opeengeklemd en gesloten lippen, ze keken soms noens naar de tafel die niet in orde geraakte.

Berta goot voort op en al snijdend vertelde Sofie. Ze sprak over Staden, Hooglede en Langemark, over 't Vrijbosch en Baekelandt, en soms schemerde daardoorheen, als 'n vage toespeling. 'n verband tusschen dat alles en de heer onderpastoor. Ze tekende af hoe 't huis van z'n ouders gelegen was - dat was nabij 'n plek waar Baekelandt zijn bende vroeger vergaarde - en die hofstede waar z'n oom woonde, daar had de rover nog gestolen.

Berta en Ranse steunden van weerskanten de stoof hun elleboog op de leunen en tusschen hen kronkelde haasteloos de grijze doom naar de oude zoldering. Sofie miek met heur mes tekeningen in de lucht; alles rustte.

Plots begon Nette hevig te geeuwen en viel sluts op haar stoel met slappe gebaren als werd ze lam, en tusschen heur gegeeuw kloeg ze: oeie! oeie!

- Wat is er Nette? Wat scheelt er? vroeg Sofie.

- Oeie! oeie! ik heb... de geeuwghonger.

Ze zeverde, 't leekte op de vloer.

- Zie je 't water van m'n herte loopen?

- Toe jong! pak gauw 'n boterham, toe! Hier zie, neem!

Sofie stak heur 'n koekestuite in de hand en Nette begon te knabbelen als met lange tanden.

- Toe Berta, schenkt koffie, jong, en speelt morgen! Met al die vertellingen zouden wij aan 't eten niet geraken, 'k zal nu eerst snijden!

Berta nam de zware koffiekant en pruttelend liep 't bruine vocht in de kommen. Van overal steeg doem, werd 'n verwarring, 't verdonkerde nog in 't lage huiskamertje daar op de ruiten van 't eenige venster zich 'n doffe laag afzette die 'n ondoordringbaar gordijn werd.

- Toe, neem en eet!

De stoelen schoven krijschend, voortgetrokken door de handen, terwijl de vrouwen er half op zaten; de oogen waren op de berg boterhammen gericht.

- Ja, we zullen ons maar ne keer te goed doen, zei Oktavie.

- We en hebben alle dagen de gelegenheid niet! verzekerde Tekla.

De meisjes zaten bijeen, Trientje in 't midden. Trientje kreeg stooten van Ranse, die stiet zuiver uit nijdigheid, omdat ze met heur opbruisend leven geen weg wist, en Trientje liet zich dat welgevallen, als zenuwloos schoof ze op heur stoel heen-en-weer.

Trientje was 'n gemakkelik slachtoffer, ze sprak nooit tegen, ze leek steeds even moe, miezerig, tener, zacht. Traag waren heur bewegingjes, heur gang, vol van 'n loome grasie, en in heur bleek, klein gezichtje stonden de uitgevaagd-blauwe oogjes te staren in eeuwig droomen vóor zich, in 'n onbepaalde richting, naar niets.

Ranse en Berta hadden heur lief en allen hadden heur lief. Ze was zoo zacht en teer, kwijnend-teer, met 'n wazem van matheid over heur bleeke wangjes, 'n moeë droomerigheid over de mooie, regelmatige trekjes; alles leek zoo zorgelooslevensmoe aan heur, daar even aangeseld met 'n laatste beweging van starrende arm, ongeduldig. Zoo hing heur borstdoek over heur tengere schouders, rondom 't blanke albast van heur ronde zwanennekje. Blonde krulletjes wiegelden hier en daar, 't haar was platgekamd lijk van 'n oud vrouwtje, tegen de huid geplakt, en van achter met 'n dot opgerold die even heur borstdoek aanraakte.

Zoo was ze steeds. Misschien zou iets anders heur verleelikt hebben, heur voorhoofd was zóo smal dat heur haar zoo behoorde. Met heur plat hoofdje leek ze bijzonder lief, zoo heel deemoedig en zacht, 'n beetje angst- en vreesachtig, lijdzaam.

Berta speelde moeder over heur; ze nam voor heur 'n koekestuite van de hoop en lei ze vóor heur. Toen streeelde ze 't bleeke satijn van Trientje's kaakje en zei: eten!

Berta had die beide nodig. Ze was onstuimig

en wild en dan moest ze lopen en ketsen; soms was ze zwijgend en droomerig en had ze 'n vreemde triestigheid. Met Ranse liep ze de straat op in gewoel, om vreemde gewaarwordingen te toetsen, angsten te doorstaan en bittere schaamten; met Trientje was 't een tederheid, speelde ze moedertje, of ze zat nevens heur, vooral wanneer de avonden zacht waren, en ze vertelden terwijl vreemd de deemstering zich dekkend lei op 'n overal roerend, maar onraadbaar en onbekend leven.

De vrouwen spraken over 't nieuws van de straat terwijl ze zopten en brokten en slikten, toen viel 't gesprek op 't gene ze kregen en eindelijk weer op hun werk. Tekla, Oktavie en Tanse mieken flossen, Oktavie wilde 't aan Berta leren, maar Berta en wilde niet.

Oktavie miek iets meer dan 'n el daags, maar die van nevens heur deur, de dikke Wieze, miek er twee ellen van 'n halve frank ieder.

Berta sprak er geen woord op, ze at zwijgend voort. De vrouwen begonnen toen stillletjes aan in hun rekening te dalen, ze spraken mekaar tegen en twistten; 't werd seffens 'n gebabbel en 'n lawaai dat d'een d'andere niet verstond. Berta was blij dat de aandacht van heur afgekeerd was.

Toen begon Nette te vertellen. Vóór ze getrouwd was miek ze meer dan drie ellen van 'n halve frank tot zestig sentiemen, dat ging zóo rap dat iedereen er op te kijken stond. Ze moesten 't maar eens vragen in de meersch waar ze toen woonde, iedereen kwam kijken. Ze werkte dikwijls dat ze

als weg was, zoo rap dat ze heur werk niet kon volgen en heur moeder stak gedurig spelden.

Ze miek daarbij loome gebaren met heur lange armen als 'n levensmoede, hoewel onder 't vertellen heur hoofd zenuwachtig bewoog soms met de woorden meeinging, min of meer krachtig volgens ze zelf waren en in heur onregelmatig, bleek gezicht glansden de oogen, beweeglik, heur mond trok soms scheef met 'n smartelijke grijns.

Ze stond op en ging naar achter, en Sietje, de eenige die heur vroeger gekend had, zei:

- Je moet heur niet geloven, er is niets van waar; ze kan zoo schrikkelik liegen. Liegen! ze vertelt dingen waar dat er schijn noch gedacht van en is! Pas maar op dat je nooit wat voort en vertelt als je 't van heur weet!

Berta zette zich, na de tafel geruimd te hebben, met Ranse en Trientje aan 't venster. Ze zaten eerst stille uitgenomen Ranse die met heur hand de wazem van de ruiten wreef. Berta dacht aan 't flossen maken. Wat moesten ze nu nog hebben met hun flossen? Kregen zij ooit zoo'n som? En wat zouden Ranse en Trientje er dan van peinzen? 't Docht heur dat ze hen niet meer en zou durven bezien.

Ranse zette zich neer en neeg heur hoofd tusschen beide. Ze vertelde dat de foore zou gaan beginnen. Mochten ze alleen uitgaan?

Berta keek naar moeder, geniepig, ze wist het niet.

- Je zijt toch al groot genoeg?

- Ja 'k, maar....

- 't Ware maar dát te kort dat je niet en zoudt mogen gaan wandelen. Je zijt toch al oud genoeg! 't is altijd moeder! moeder! 'k zou ik zeggen dat ik moet gaan, ze hebben zij ook plezier gemaakt!

Berta speelde met heur vingers aan de gordijnkoord, ze keek naar de grond en gaf geen antwoord.

- Gaan alle meisjes van onze ouderdom niet uit?

- Ja, 'k weet het wel!

- Wel! En gij, Trientje?

- 'k Mag ook gaan wandelen.

- Gij ook? vroeg Berta aan Trientje.

- Zie je 't? 'k zou zeggen: 'k móe gaan! 'k wil plezier hebben in m'n jong leven! En als ik niet en mag 'k zal weglopen.

Berta knikte, ze vond het goed maar wist wel dat ze de nodige wil daartoe miste.

- 'k Zal 't toch vragen, zei ze.

En toen staken ze de koppen nog dichter en Ranse vertelde van jongens, van een die ze dikwijls tegen kwam en die heur eens gekust had op 'n avond. Berta hing aan heur lippen, luisterde gretig terwijl 'n vage ontroering zich in heur borst leggen kwam en ze zag de dingen vóór zich gebeuren, had 'n verwachting waarvoor ze schrikte. Trientje's oogen waren half toegeloken terwijl ze glariede in de verte, ze liet zich roerloos overstromen door 'n tederheid van droomen en lichte zuchtjes terwijl ze één voor één, heur dunne, blanke vingertjes in heur mond stak en aan de nagels knaagde.

Rondom was 't geweld steeds aan 't stijgen,

afzonderlike gesprekken hadden 't algemeen gesprek vervangen en iedereen schreeuwde om zich te doen verstaan. Schril, soms toonloos schelferden de stemmen met 'n nijdig geluid dat 't gehoor pijn deed.

Uit 'n naburig klooster drong 't getimtam van 'n klokje dat eenzaam, als 'n vergeten stemme, de angelus klepte, en daarbuiten hernamen de dingen hun schelle kleur, was iedere klad, ieder plekje hel en levendig, verlost nu van de uitvagende stralen van de felle zon. 'n Nieuw rood dak blekkerde in de meisjes hun wezens, legde er als 'n waas van gepoeier over.

V.

Daar van vóór was 't begin van de slepende zang die zalvend zacht en eentonig 't gemoed op eendere gevoelsgolven liet deinen, die lichtjes heentrokken als blauw rookje, dat wiegde in windlooze lucht.

Onder de wijde gewelven zaten kopgebogen, dungezaaid de knielende vrouwen, wijd verspreid. Ze baden in hun kerkboek of prevelden met trage lippen, de oogen gestrakt in roerloos gezicht; weg.

En over hen golfde zacht voort de zang als iets dat nooit eindigen moest. Ze zaten bedaard als waren ze ermee vereenzelvigd, roerloos in 't roerlooze, zonder verlangen, zonder wenschen; dood.

Nevens Sofie knielden Berta en Trientje. Ze knielden in 't licht van 'n venster en van terzij viel de klaarte op hen. Zoo hadden de plooien van Sofie's mantel 'n oud-gouden weerschijn heel diep en als door 'n vaag purper verdoofd. En langs de andere kant was alles dof. Scherp tekenden heur omtrekken zich af op 't bleeke vensterveld.

Berta had heur nieuw kleed aan, 'n donker-blauw dat warmer kleurde langs de lichtkant, 'n zachtere tint die vaagjes zijpelde tot in de vouwen en heur haar had langs die kant 'n goudkleur.

Berta had in heur hand heur kerkboek hooggehouden langs de kant van 't venster zoodat hij van binnen vol schaduw was. Ze las niet, ze dacht aan heur nieuw kleed en dat joeg heur telkens 'n rilling van welligheid door de knoken, ze vergat te bidden om 't genot te smaken te weten dat ze nu zoo'n mooi kleed aan had, telkens bekeek ze heur eigen om zich te overtuigen dat 't wel zoo was.... en dan hielden duizend nietigheden heur bezig, zorgen die ze nooit gekend had, en die door dat kleed werden opgewekt omdat 't toch zoo mooi was en dat ze zoo iets nooit had gedragen.

Want dat kleed verbeeldde 'n volmaaktheid die telkens werd vergeleken en onderzocht, angstig, om te zien of alles wel zoo was als ze 't zich voorstelde. Soms dacht het heur dan dat er verschil was in de stoffe, dat ze van boven, aan de mouwen, lichter blauw was dan vanonder, dat scheidde juist met de naad. 'n Oogenblik werd ze zeker en miek zich angstig, toen twijfelde ze weer, ze zou 't aan andere eens vragen.

En dan was 't maaksel, 't fatsoen van de mouwen, de vrees dat iets mocht tegenrekken, ook soms dat 't overdreven was en men haar uit kon lachen. 't Was toch 'n heele zaak 'n kleed!

En daarmee in verband lag 'n vage onrust in de kerk, dat was iets als 'n verwachting, als iets

dat in 't nabije lag, 'n gebeurtenis waarnaar ze snakte, 'n verlangen, 'n heftig verlangen naar 't gene 't onbekende brengen zou en daardoor 'n groote ijdelheid rondom, 'n ijllheid van onbevredigdheid die heur ongedurig meek, 'n zenuwprikkelende ijllheid om zijn kalmte, om z'n gezapig voortschrijden naar 't altijd eender ende in eendere, onkrimpbare duur.

Als ze omkeek had zij alleen die onrust, rondom zaten beweegloos de gestalten in 'n omhulsel van zang en wierook; ze verlangden niet naar 't einde, ze wisten hoelang 't duren zou, 't was in hun bestaan 'n voorzien en bepaald oogenblik dat alle zondagen weerkwam en dat hen hielp de dagen te verduwen die in eindelooze, eentonige reeks elkander opvolgden. Aan de vespers was dat oogenblik gewijd en dan kónden geen andere verlangens groeien vermits er 'n bezigheid was, 't overige was tot daarna verschoven.

Zoo was dat ook altijd met Berta geweest. Maar nu was ze opgepakt als in 'n vreemde dwarlwind door dat kleed, 't leek iets zoo groot dat ze 't niet verporren kon want 't sleepte heur verder en verder om de oorzaken waarvoor ze 't nú droeg, om de gevolgen, want dat kleed bracht iets mee: 'n kermisgeweld, muziek en zang, geur van vet en wafelgebak, en in de schaduwdiepten van rossig vlamme toortsen 'n vaag, koortsig, oneindig gewriemel. En nogtans was hier niets te horen als die slepende zang, die zachte, zalvende, bedarende zang, die opgolfde als 'n gebed, die

vreedzame stonden heiligde van kalmte en geluk, 'n argeloos leven vol tevredenheid en zonder wenschen.

Dat kleed ontheiligde dat alles. Berta werd bang voor heur eigen gedachten, ze voelde 'n wroeging omdat ze niet bad en trachtte te lezen in heur kerkboek, heur aandacht te vestigen. Maar als 'n kwelling voelde ze steeds dat kleed heur leden strelen, heel wellig als 'n zacht, lauw water. En daar klotste uit op, als 'n stortvloed, dronkenmakend wanen en gedachten, 'n heele nasleep van gefeest, 'n onbekend genot waarvan ze eindelijk eens proeven zou: dat dolen bij avond in de menigte, tusschen tromgeroffel en trompetgeschal, tusschen gesmook van walmende toortsen, van ranse geuren, van gore lucht, de geur van oliekoeken en vet. Want dáarom droeg ze vandaag dit kleed, heden begon de foore.

'n Rilling van verwachting doorvoer heur weer. Och, heur wenschen waren wel gering en dood onschuldig! Maar moeder en zocht het niet en daarom leek het heur heel erg en verboden, ze wist zelfs nog niet of ze zou mogen gaan.

Maar nu moesten die gedachten met geweld weg. Ze keek naar Trientje, ze wilde 'n voorbeeld nemen aan Trientje. Trientje zat kalmpjes nevens heur met heur bleek gezichtje waarop de klaarte van 't venster 'n tint lei als 't ware van fijn, doorzichtig porselein. Ze knielde bedaard, roerloos, in steeds eendere houding, zoals engelen doen op 'n schilderij en zonder uitsprongen viel ook heur

kleed rondom heur tener lichaampje, viel af langs achter over heur voeten, als dat van 'n engel. Ze leek lichaamloos, 'n schimmige gedaante met 'n mooi hoofdje, 'n hoofdje met vlashaar waarin gouden draadjes waren geweven, en op 't doorschijnend porselein van heur huid 'n fijn-teer streepje zwart - de wenkbrauwen en oogenvleggers - dat er lijk op openliep, lijk erin versmolt als vettige drukinkt rondom zwarte letters op blank papier. Alleen heur neusje leek wat kort zoó van terzijde. Ze had de oogen neergeslagen en heur fijne handjes hielden 't kerkboek. Even was 'n streepje van heur blank, tener halsje te zien en van daar neer bruinde de stoffe af, soms marmer bij plekken langs de kant van 't licht, soms als met lichtende draadjes overkrinkeld.

En nogtans! Trientje droeg ook 'n nieuw kleed, ze ging ook naar de voor!

Daar zweeg de zang en 't werd doodstil. Buiten hoorde men 't geblaf van 'n hond, daarna 't getier van 'n jongen; toen niets meer, buiten als binnen was de stilte even groot. Wat deed men buiten? Misschien was alles naar de markt! Wat was het hier droog en wat scheen de tijd lang!

Plots ontstond 'n geweld van stoelengekletter en gesleep; in de preekstoel verscheen meneer de onderpastoor. Iedereen zette zich; ginder langs achter was even 'n gewemel van glimmende kletsoppen te zien, daar draaiden gebogen oude ventjes zachtjes zich om en lieten zwaar en stijf zich vallen dat de stoelen kraakten.

Kruisen werden geslagen en de eerweerde heer begon.

Hij keek naar heur en hij begon over de foore. Ze voelde 'n rilling van wroeging over heur komen, ze was beschaamd en sloeg de oogen neer. Hij wist dus wat heur beroerde? Ze had willen weg zijn met heur nieuw kleet aan, ze scheen zich hooveerdig toe en er had als 'n zacht verwijt in z'n blik gelegen: hij hield zooveel van heur!

Hij sprak over de foore, over 't laat uitzitten, over bals en orgeldraai - waar gedanst werd was de duivel tegenwoordig - hij staafde zijn gezegde door voorbeelden. Daar gebeurde veel kwaad op zoo'n dagen en de menschen zagen er niet naar dat 't de maand was van onze lieve Vrouwe en de Heilig-bloed-dagen. Terwijl de vreemden 't Heilig Bloed van verre en na kwamen aanbidden, bedreven de inwoners van de Maria-stad allerlei wandaden, de dagen van devosie veranderden in slemppartijen en de ouders, zorgeloos, lieten hun dochters aan de verleiding blootgesteld van gemengde gezelschappen.

Hij had gedaan. Belgerinkel weerklonk aanhoudend en weer knielde men, de lijven bogen zich diep over de stoelleuning, 't gezicht in de handen. Wierookwalmen stegen opwaarts, verbreidden zich onder de gewelven tesamen met de langzame zang die nu in meeslepende verhevenheid toenam, en door 't zacht, aanhoudend belgetik. Ginder op 't autaar was 'n vaag gewemel van blanke verschijningen waarnaar ze niet dierf zien.

't Tabernakel had gedraaid en de kelk met de massieve goudstralingen rondom de witte, ronde Hostie werd er zachtjes uitgenomen. Priesters knielden voor de majestatiesche verschijning die zich in de goudglans van 'n uitwendig schitterend Hoogwaardige verborg en dat Hoogwaardige klom opwaarts, daalde neer, schoof naar rechts, naar links boven de hoofden van de buigende menigte die te roeren begon en kruisen sloeg.

En daarop begon weer de kalme, bedaarde zang eindeloos te rekken over de minuten, die in stilte weggleekten zonder slingergetik, maar zichtbaar aan 'n lijze deemstergang, aan 't verdwijnen van de fonkelwitte plekken op de vloer, steeds schuiner, schuiner, tot ze heelemaal verdwenen. Toen werd alles effen zacht en koud, schetterloos, treurig. De kerk leek 'n boot, die langzaam zonk en dat bracht de wroeging mee over iets dat verdween en niet meer te krijgen was. Berta's knieën knikten ervan terwijl heur herte heftiger naar 't onbekende hunkerde.

Toen begon ze weer met opgeschroefde aandacht te bidden totdat heur zenuwachtigheid weer ten toppunt klom onder de invloed van de bedaarde zang die nooit eindigde.

't Werd onuitstaanbaar, ze kon niet meer in heur kerkboek lezen, heur oogen doolden de kerk rond wijl ze luisterde naar de zang en trachtte te berekenen hoe lang 't nog duren zou.

En heur oogen glarieden eerst, zonder zien, naar 'n schilderij waarvan ze werktuigelijk 't op-

schrift las: L. Dèdeyster, 1691. Van lieverlede schonk ze toen meer aandacht, keek naar die vreemde dingen waarvan ze niets begreep: 'n pater die de mis deed te midden van vrouwen met kinderen overal neergeflonkt, tot op de treden van 't altaar toe.

En terwijl ze trachtte dat alles te ontraadselen werd ze bedaald, vergat ze 'n oogenblik de lange duur en ontwaakte uit heur beschouwingen door 'n heftig gebel. 't Was de laatste zegening, alles was uit.

Buiten berispte moeder Berta over heur verstrooidheid. Wat voor manieren kreeg ze nu? Wat zouden de menschen zeggen? Ze had gedurig heur hoofd gedraaid; ze was er beschaamd voor.

Berta antwoordde niet. Ze was nu geheel triestig geworden. Uit de verte kwam soms 'n geraas van muziek de ooren strelen, 't was als de zoete geur van rozen die door 'n windje werd aangebracht in zoele zomeravond.

En zoo leek het ook, ongenietbaar om z'n vlugheid. 't Was als iets dat wild omsprong, ongrijpbaar. Zoo scheen het Berta, ze vermoedde de leute, de dolle vreugde in de verte, die vreemde, zoete vrucht waarnaar ze langde, maar ze hoopte niet meer ervan te mogen genieten.

Trientje sprak ook niet, ze scheen verloren in vaag gedroom, en zoo sprakeloos kwamen ze thuis waar ze in stilte koekestuiten aten. Moeder en Trientje knabbelden met genot maar Berta niet, ze had de krop in de keel.

Toen vroeg Trientje of ze gingen wandelen en Berta's moeder zei van ja. 't Was mooi weer, ze zouden eens naar de Steenstraat, de stasie en de markt gaan. Berta werd gezind. Ze hoopte moeder mee te slepen tot laat in de avond, in de vreemde avond vol onbekende dingen die ze vermoedde en nooit gezien had. En nu ze op de drempel stonden en moeder de deur sloot, met 'n knarsend geluid, werd ze plots bang, had ze willen terugkeren. Maar wat zou Ranse wel zeggen? En ze schepte moed.

VI.

Daar rees uit 't nevenstraatje 'n schrill gekijf, stemgeklater deed de weergalmen schetteren: Sofie, Berta en Trientje hoorden 't uit de verte.

Toen ze aan de ingang van 't straatje kwamen zagen ze in 't midden 'n dikke, plumpe, roode gedaante met bewegende roode bloemen en linten op 'n blauwe hoed, 't was Ranse. Ze stond te dansen van woede en binst sneed heur stem scherp als 'n mes door 't hoofd, snel 'n gesnabbel, 'n geratel zonder einde, ondenkbare, lelike dingen, ongelooflike verwijten tegen 'n oud wijvetje dat rood bebaaid, met open kleeren en bloote, grauwe nekke gerimpeld, in heur laag deurgat stond te krijschen en dan plots in woede opvlamde, razend tegenkeef met geweldige gebaren en wreede grijnzen.

Sofie trok haastig de twee meisjes voort. Ze gruwelde bij de gedachte dat ze iets van die woeste, zedeloze uitdrukkingen mochten horen en Berta zelf was opgeschrikt en keek schuw naar die roode furie, blindblekkerend te midden

van de doodlopende, donkere muren en 't glimmerend gekleister van 'n natte goot waar 't water van de dag te voren in te verdomen lag.

Nog 'n heele tijd luisterden ze zwijgend naar 't schelle gegewwel. Toen landden ze bij Klitje, Trientje's moeder, aan. Klitje zat eenzaam t'huis met 'n paternoster in heur hand te bidden. Op de boord van de schouw rondblanke 'n keersje waarboven-op 'n geel vlammetje massief-roerloos draaide als 'n nog-niet-ontloken rozeknop van 'n zeldzame kleur, door 'n zacht windje bewogen. Daarachter stond 'n wit Onze-lieve-Vrouwe-beeld onder 'n gierlande van witte rozen. Na de goeie-dag-wensch was 't 'n oogenblik stil en toen hoorde men 't getik van 't uurwerk, als 'n eenig leven, de stilte doorstappen. Door de tocht kwam 't vlammetje in roere, begon te dansen, verloor z'n rustig-mooie gedaante, en begon te smoken. Door 't deemsterworden gingen op en neer, in heel de kamer, rosse lichtlagen van 't keersje uit, als de blaasbalgribben van 'n snelbewogen reuzentrekorgel. Klitje keek naar Trientje met welgevallen en milde blik.

- Mag ze meegaan, met ulder? vroeg ze aan Sofie.

- Ja's!

- Och ja, dat is goed, 't kind moet 'n beetje verzet hebben, ik en kan niet weg, 'k heb weer 't fleresijn. Alles wat dat 'n mensch kan doen is lezen, 'n beetje lezen. 'k Heb daar 'n keersje aangestoken.

Ze loosde 'n diepe zucht.

Alles viel toen weer stil. 't Was er zeer drukkend en drangend zoodat de meisjes triestig werden. Vóór 't venster lagen op stoelen, de twee kantkussens, bedekt, te rusten. Onregelmatig bultte de doek boven de spelden, de klosjeshoopjes, 't speldekussen. De gordijnen hingen zeer regelmatig en vaal was 't daglicht daarachter, 't leek de verlatene kamer van 'n rijk huis levenloos-siemetriesch en dodend door nette rangschikking. En alles was zoo, hier waarde 'n peuterende geest, waarin geen wildheid te pas kwam, en Berta was hier nooit thuis, de jeugd als de heure, behoorde 'n ordeloze rommelzooi waarin ze kon omspringen lijk 'n blind paard.

Trientje evenwel ging door de afgepast-gerangschikte stoeltjes als 'n schim, ze scheen moe en zette zich neer even op de boord van 'n stoel, voorzichtig, zonder dat hij roerde. Met 'n loom, grasievol gebaar wreef ze heur matte hand over heur voorhoofd waarop krulletjes kriebelden, en over heur wezen sloeg 't op-en-neer duwen van 't rossig keersevlam-geflikker. Klitje zei: neemt toch 'n stoel!

En ze zetten zich half-bedwongen, ietwat voorzichtig, als vreesden ze iets te breken in dat nette huis waar alles blonk en eeuwig op dezelfde plaats scheen te staan, aan de grond als vastgenageld. Sofie kon 't over heur hart niet krijgen, ze begon over Ranse.

Ja, ze wist er reeds veel van, maar dat 't zoo

erg was! De oude Oktavie zag er wat mee af! In plaats van dankbaar te zijn dat heur grootmoeder heur had binnengepakt toen heur vader en moeder waren gestorven. Maar ja, Oktavie had ze teveel bedorven, ze kon er nu geen weg meer mee, ze was over heur hoofd gegroeid.

- Ja, ja, antwoordde Klitje, en ze heeft erbij nog te veel geld, ze sneukelt en smoeft, 't en kan niet op. Alles wat ze wint met heur kanten houdt ze. Ze maakt nu weer valensijn, 'n anterdeutje. En ze kan d'er weg mee! Ze wint tenminste 'n frank per dag!

- Nu en werkt ze zooveel nie' meer, moeder, zei Trientje.

- Ja, ze loopt nu 's avonds op de dril, lijk de katten!

Ze zwegen. Sofie stond op en zei: Kom, 't wordt avond! 't Keersevlammetje had weer z'n rust hervat en was tot 'n langwerpige bloemenknop herthopegedraaid.

Daarachter, langs de muur, glimden de telloren met hun nu-zwarte-kladders fantastiesch opengebroid in de deemster, en die zichten uit Napoleon's veldslagen verbeeldden. Berta opende de deur en asemde diep de vrije buitenlucht in. Ze was blij dat ze weg was, van heur schouders viel de dwang van dat té-regelmatig huis.

Buiten was daar boven de lucht verzilverd en schel was alles, net afgepast in rake kleuren, onbedoomd, onbeneveld, scherp, duidelijk alles, alles z'n eigen kleur, onuitgewist op-zich-zelf,

niet versmolten. De oude muren tooiden zich met plamakken en voren van allerlei tint en verf, en grauw stonden de schouwen, vierkant belijnd, rustend in de avond. In de verte was 't 'n ragwerk van torens, spitsen en tinnen daar als getekend met 'n potlood. In de straten werd 't leven luidruchtiger, 't geboemel van muziek en gerucht duidelijker en aanhoudender. Tusschen de huizen staltten de benden voor 'n laatste maal hel en droog, in de verte was 't reeds 'n onduidelik gezwerm, 't vage onbekende van raadselachtige lantaarnklaarte.

Vóór hen was nu de borstwering, laag, met donkere vierkanten van steen waarin nog donkerder putjes onregelmatig holden en witte lijnen tekenden de langwerpige vlakjes afin opvolgende lagen. Wijder was 't alleen grauw waarin grijze en vaag-witte kladders en lekken waren opgeworpen. 't Rekte zich opwaarts naar 'n ezelruggende brug en miek 'n barre, buigende streep over 'n ijle. Daarover bleekte jong groen teer-zacht, verjeugdigde al 't oude van grauw-zwarte muren die wegslonken in breede buigingen of hoekige kromten. Daaronder lag 't water verzilverd, verdoft tot zwart-marmerglans in de schaduw waarover ranke gestompte strepen liepen als 'n tekening van 'n woud, zwart op zwart, met 'n bevende lichtschemering zijpelend langs de ranke twijgjes om hun gedaante en zijn uit-te-beelden.

Langs de andere kant keken de gevels als neven-een-staande, op rote kijkende puiten naar omhoog.

Daar kwamen Fliesta, Gusta, Tanse en Amelietje met hun venten. Lowie had nog 't voorval niet vergeten, maar hij was niet kwaad, hij lachte, hij had gesmuld van zijn baksteen, zei hij tegen de meisjes.

Zij liepen daarmee 'n tijdje bezig. Toen begonnen ze te spreken over 't speldewerk terwijl ze tegare voortgingen. De bende had 'n buitenkansje gehad, ze hadden gepozeerd met hun kantkussen voor Duitschers, die hen 'getrokken' hadden en daarvoor hadden ze elk 'n frank gekregen. Dat was veel, hee? Bovendien had Fliesta nog 'n oude koffiekom van heur grootmoeder verkocht aan hen voor vijf-en-zeventig sentiemen, en allen hadden ze hun eindje kant verkocht, twee keeren boven de weerde.

Ze lachten luidruchtig.

- Wat zotte manieren toch hee, van dat vreemd volk! zei Fliesta.

- Nu, als je er tevele hebt je moogt er wel 'n beetje wegsnijten, meende Amelietje.

Naart, Amelietje's vent, die boodschapper was, begon daarop heele verhalen te ontspinnen. Over die dingen was hij nooit uitgeput te vertellen, dagelijks kwam hij met vreemden in betrekking. Wat ze al kopen en meedoen, vooral de Engelschen, zei hij, is ongelooflik.

Binst zwabberde z'n dikke, bolle papkaken geweldig over z'n onderste kaakbeen, hij hakkelde ervan, sloeg toen Engelsche woorden ertusschen en trok hooveerdig, met 'n familjeere beweging aan

z'n muts als hij verbeeldde hoe hij iemand aansprak. Z'n kop draaide daarbij rap op z'n dikke, nekloze romp en zenuwachtig bewogen z'n armen en handen.

De meisjes hadden elkaar 'n arm gegeven en gingen vooruit; ze luisterden niet meer. Hier en daar in de straat liep 'n mensch of lieden thope; ze schenen moe en wandelden stijf, spraken nu en dan 'n woord. Aan 'n zijstraat kruisten ze twee kennissen, meisjes blootshoofds en op hun best met 'n zwarte schorte aan die naar 'n danszaal gingen op de vischmarkt. Koppels zagen ze in de verte wandelen, jongens met breedgerande hoeden of klakken en meisjes in hun haar.

Berta en Trientje hadden zich dicht tegen elkaar aangesloten. Berta vroeg Trientje wat ze doen ging later in de avond: moeder zal zeker willen vroeg naar huis gaan, zei ze.

En Trientje zei dat ze toen wegging met 'n gebuurvrouw, Wantje. Wantje leidde heur mee naar heur broers waar er ook 'n meisje was maar Berta mocht het nooit aan iemand zeggen - ze verkochten daar bier in 't geheim en daar kwamen jongens. Ranse wist het ook.

Berta's herte was aan 't kloppen gegaan, ze had hevig verschoten bij die mededeling van Trientje en ze was nu zeer bang geworden. Trientje leek heur onteerd, ze kon heur niet voorstellen wat ze voelde, weer had ze lust weg te vluchten en te wenen, veel te wenen, waarom wist ze zelf niet. Maar onder de invloed van die gedachten

was de druk van heur arm op Trientje's veel verslapt, ze ging niet meer heel dicht, de innigheid was verbroken, ze kon 't niet uit heur gedacht krijgen dat Trientje kwaad bedreven had, dat ze besmet was, door in 't geheim te verkeren met ongelijk gezelschap. 't Was of ze iets onreins voelde, iets slangachtigs, en ze voelde zich teenertijd zelf heel naïef, zonder weten, dwaas. Ze was beschaamd over heur dwaasheid, over heur domheid, niets gezien, niets vermoed te hebben. Ze had altijd gedacht dat Trientje hoegenaamd niets wist en ze was er steeds hooveerdig op dat zij meer wist, hoe weinig ook. Dat gaf heur 'n gevoel van meerderheid en zielezorg, 'n genot, 't gene ze wist, voor Trientje te verbergen uit moederlike bezorgdheid, zooals ouwe moeders de geheimen van 't leven voor hun kinders verbergen. Door intuïsie voelde ze dat dit zoo behoorde omdat daarover niemand openlik sprak, zij-zelf had het geweten in 't grootste geheim en met veel aarzelingen, en ze verstond heur rol volkomen toen meneer de onderpastoor uitlegging gaf over de woorden: gij en zult geen verergnissen geven! Voor niets ter wereld zou ze zoo'n doodzonde bedrijven! En daarbij dat genot, dat heur overstelpte, dat zoet-moederlik genot van zorgdragen en zielelast, telkens ze, in Trientje's bijwezen aan heur geheimen dacht. En nu ontdekte ze dat Trientje meer wist dan zij!

Maar daar kwam als 'n brandende golfslag van heetvloeiend bloed in heur borst waardoor ze om

asem moest snakken, 'n oogenblik dwarrelden alle dingen nog rondom heur, ze voelde iets wat ze niet uitleggen kon maar die onbekende plek kwam duidelijk vóór heur ogen, ze zag 'n geschemer van dingen die ze ried door ze te horen beschrijven. 't Werd 'n aantrekking waartegen niet te strijden was, 'n gejaagdheid die door heur aderen dreef op ieder druppeltje van dat bloed waaraan ze zoo rijk was en dat heur wangen steeds met rozen belei.

Ze vroeg, ze drong aan: waar is dat?

En Trientje zei het fluisterend.

En toch, toen kreeg weer dat huis, die handelingen, 'n groote hatelijkheid; ze verfoeide dat alles rechtzinnig, ze had 'n heftige weerzin. Och! ze had soms weleens gedroomd van 'n jongen, die nog te vinden was, 'n pronte, knoddige jongen, die heur geerne zag en heur kuste, heel zachtjes. Dat was immers het doen van 'n eerbare neiging, iets dat niet verboden was, dat heiligen hadden gedaan, zooals het beschreven stond in 't Oud en Nieuw Testament dat ze zoo dikwijls gelezen had, dat ze bijna van buiten kende. Dat scheen 'n doel om te leven, daartoe strekte het, zedige jongelieden deden niets anders. Had meneer de onderpastoor eens niet gepredikt dat men elkaar moest liefhebben om gelukkig te zijn in 't huwelijk?

Van zoo'n jongen had ze gedroomd. En in heur droom had ze met hem de paden bewandeld, de veilige paden die ze kende, die alleen voerden naar het geluk. Zoetjes hadden ze hun droomleven geleefd in de schaduw van de kerktoren, in

God's vreeze en godvruchtigheid, zooals de aartsvaders dat deden, 'n stil, gezapig leven, kommerloos en zonder zorge, met de oogen naar boven gericht, misschien 'n mirakel verwachtend als de geboorte van 'n kind.

Want alles wat ze wist was onvoldoende heur die geheimen van 't voortbrengen op-te-klaren. Ze wist iets, en dat iets was soms heur mooie droomen komen troebelen. Maar telkens keerden ze weer, als 'n kostbare plant zoo lief, gekoesterd door de warmte van heur vurige godsvrucht die de levensboom was waaruit als 'n tak de sprankel schoot van heur blijde verwachting, van die andere liefde die als 'n natuurlijk gevolg was van 's menschen bestaan en daarom zoo rein moest zijn omdat ze uit de góddelike liefde ontstond.

Zoo was 't kindje Jezus dat ze vroeger zoo liefde, waarvoor telkens heur herte ontbrandde, waarvoor ze 'n tederheid had die heur bijna kwijlen deed in oogenblikken van vervoering, zoo was dat kindje, zonder dat ze 't zelf wist, langzaam van gedaante veranderd bij de verwisseling van heur eigen behoeften, 't had de gedaante aangenomen van 'n mooie groote jongen, de droom-jongen. Meest geleek die jongen aan 'n heilige die niet meer leefde maar waarvan heur kerkelike Geschiedenis zoo roerend verhaalde, en waar zijn beeld in stond; 'n heilige die 'n wonder van kuisheid was en voor wie de wereld geen aantrek had. Van zoo'n heilige werd ze dan bemind, zuiver, van ideale reinheid. Hun zielen en hun lichamen waren

lijk lelies zoo blank en zoo schreden ze, als zuivere geesten door 't leven. Soms, als ze zich binst zoo'n wanen in de spiegel bezag vond ze dat de rozen op heur wangen heur misstonden; ze trachtte ze te doen verdwijnen door er op te duwen met heur vingers! En toen ze niet weken bedacht ze heur eigen 'n ander wezen, zooals Trientje, zoo bleekjes en wazig, zoo lelielik blank. Zoo waren immers ook de heiligen?

Nu kwam die bekorende, troostvolle droom niet op. Doch alles verzette zich in heur tegen zoo'n dingen. Er kwam heur 'n walging daartegen op. Maar ze zei niets, ze liet tegen Trientje geen verwijten horen. Dat alles was afschuwelijk evenals alle zonde en ze was beschaamd over heur eigen omdat ze dat nu wist, beschaamd voor heur moeder aan wie ze 't nooit zou durven zeggen.

'n Heele tijd stapten ze nu zwijgend nevens elkaar. Soms drong 't geluid van de stemmen achter hen tot in hun ooren, ze vingen dan wel eens 'n woord op. 't Werd steeds donkerder, door de vensters van de winkels schitterden lichten als groote sterren, hun klaarte streed buiten tegen 't wegstervende daglicht. De meisjes drongen tegen de huizen aan, 't rumoer werd sterker, 't voorbijgaan was aanhoudend geworden. Jongelieden kwamen heel dicht hen in 't gezicht staren, hun asem deed hun lokken verslingeren. Berta keek naar Trientje die vóór zich keek, droomerig als altijd, de ogen star, de blikken verloren in de verte. Ze leek aldus 'n rein, schuldeloos kind en

Berta ontwaakte lijk uit 'n droom; ze kon niet geloven wat ze daareven gehoord had. Neen, Trientje ging dagelijks naar de mis, ze ging maandeliks te biechten en te konomie. Trientje had niets verholens, ze was 't reine gezellinnetje dat ze steeds had gekend; zacht en teer.

Moeder riep hen. Ze waren aan 'n klein herbergje gekomen waar 't gezelschap binnen wilde, ze vroegen Sofie en de meisjes mee.

In 't herbergje was veel volk, ze verdrongen zich tegeneen en moesten lang zoeken om stoelen genoeg te vinden. Er heerschte 'n erg geraas en geroezemoes zoodat ze Naart, die voortvertelde, niet verstonden. Naart begon alsdan onrustig te worden, hij zweeg, aanstak z'n pijp en kuilde geweldig. De rook van z'n pijp vermengde zich daarboven met al die andere drendels, slingerde zich rond de hanglamp. Hij keek er heen, wrevelig, schoof op z'n stoel heen en weer, miek geringe gebaren met z'n handen. Nog lieden die binnentraden zeiden dat er wolken opkwamen, hij bezag ze als viel hij uit de lucht. Toen werd het 'n algemeen gejammer, want morgen was 't de Heilig-Bloed-dag. 't Was altijd 't zelfde, Brugge en had geen kans. En vandaag was 't zoo'n mooi weer geweest! Je zoudt 't zien: 't zou morgen regenen om de Bruggelingen te kullen!

Naart stond op, hij was zenuwachtig, wilde weg. Z'n vrouw beet hem toe te blijven zitten. Kon men zoo rap drinken? Maar er was geen doen aan, hij moest weg. Gulpnd dronken ze

hun bier uit, de vrouwen met zerpe gezichten, tegenkakelend.

Buiten wilde Naart even weer herbeginnen met zijn Engelsche vertellingen, maar iedereen keek naar de groote wolken die dreven, als zwarte monsters, over 't oud-zilveren zwerk. 't Was jammer, 't was zonde en deernisse! de klachten namen geen einde en Naart tort op zij, trok heftiger aan z'n pijp, vereenzaamde zich kopgebogen lopend en zei niet veel meer van de heele avond.

VII.

't Gezelschap zat nu op de markt, vóor 'n koffiehuis, rondom 'n tafel, scheef en krom weggedraaid naar de willekeur van de oneffene kasseisteenen.

Vóor hen stond veel volk. Daar stond, op de vóortoog van 'n barak, 'n borstbeeld dat levend was. 't Stond op 'n gewoon, houten voetstuk zoodat daar vele lieden ronddraaiden om dat wonder te zien. 'n Roode paljas en 'n gele baas schreeuwden bovendien vreeselik daarrond of ze vertelden kluchten, of ze trommelden, en vrouwen in trieko kwamen buiten op de planken pozeren.

De oudjes lachten daarmee luidruchtig. Ze deden hun oorslingers als belletjes wemelen waarin lichtgeschitter wiebelde en hun beste muts, met linten, rozen en andere bloemen gingen met hun hoofd heen-en-weer in 'n wisselwendend kleurengetintel van satijn en beven van vaagkleurige botten.

De meid van 't koffiehuis kwam om hun orders te ontvangen en Naart die wrevelig opzij zat,

beweerde dat hij vóór dát koffiehuis niet zat dat hij vóór 'n ander zat en van dáar bier moest hebben; hij wilde ruzie maken. De meid zei evenwel dat hij op 'n stoel zat van hen en de vrouwen riepen dat ze naar hem niet moest luisteren. Toen stond hij op en ging heen.

'n Tijd werd alles vervuld door de woedende uitvallen van Amelietje en 't gespot van Lowie, toen eindigde dat ook van lieverlede. Tanse vestigde hun aandacht op de meisjes. Die zaten stil en droomerig van vóór en spraken niet. Ze keken naar 't gewriemel rondom, naar de paren, naar de jongemeisjesbenden, die vrij en los overal rondliepen, wandelden, zottebouden. Ze wezen elkander 'n kennis, soms, 't was alles wat ze zeiden, hun gedachten hielden ze vóór zich.

Misschien dacht Trientje aan later, aan de diepe avond. Zoo meende het Berta die daaraan heur berusting toeschreef, en dan beving heur 'n huivering van angst. Ze dacht zichzelf daarheen gaand, naar die verholene plek waar kwaad zeker huisde, ze voelde zich meeslepen zonder wil en heur knieën knikten; al de dreigementen van de hel verpletterden heur.

Evenwel waren de droomen nu lang weg. Het warme bloed borrelde onstuimig op en zweepte de hersens op, die begeerten schiepen. Daar was nieverst geen spoor meer van 'n ideaal, 'n vaag geluk: 't tastbare beeldde zich daarvoor, te krachtig relievend, vóór heur oogen in levende gedaanten. Naar dat snakte ze, naar dat ongenotene, dat

ongeproefde. Och! Wat had ze toch 'n droef, eenzaam leven, hoe kropen de uren van de Zondagen toch eentonig in moeder's huis voorbij. En binst vermaakte 'n ander zich, had leute en plezier, stoeide en speelde terwijl zij eenig vóor 't venster te glariën zat met de kerkelijke geschiedenis op heur knieën, bij moeder die traagjes de bolletjes van heur rozenkrans door de vingeren schoof tusschen twee dutten in, erkennelijk aan 't willoos slingeren van heur grijs hoofd.

Moeder beminde heur niet! Ze hield heur opgesloten terwijl andere meisjes zich repten en joelden daar buiten. En dat was de beloning voor 'n heele week neerstig werken. Neen, moeder had heur niet lief. Soms kwam heur de eenzaamheid van moeder wel voor de geest, als ze zou weg zijn, en nu juist dacht ze aan 't eenzame Klitje. 'n IJzing versteef heur bij dat denkbeeld en 't deed heur ikzuchtig dromen stremmen... Maar niets was machtig genoeg om dat hunkeren te overwinnen dat voortsproot uit 'n onverzadigbare honger naar iets dat ze zoolang, en zonder begrijpelijke reden voor heur, had moeten missen.

Wat kwaad was er toch in gelegen dat meisjes eens alleen daar wandelden? Dat ze eens de barakken afliepen, op de peerdemolens zaten? Het was voor heur onverstaanbaar.

En nu juist dacht en zei Tanse dat ook. Ze zei dat de meisjes daar zoo eenzaam zaten en dat ouwe menschen nu toch geen gezelschap voor hen waren. Zouden ze niet eens gaan wandelen?

Berta keek naar moeder, bedrukt, en zei niets. En Tanse zei tegen Sofie: - toe, laat ze maar ne keer uitlopen, z'en hebben maar één jong leven!

Sofie zei niets. Ze bekeek hen met 'n vage glimlach al dubbend, terwijl ze heur duimen over elkaar draaide. Toen zei Tanse nog eens: - toe, laat ze maar lopen, ze zal niet gestolen worden!

Sofie zei dan eindelijk: ga maar ne keer! maar niet wild of schuw zijn of zotte manieren doen! En niet te lang weg zijn!

Berta was blij eerst. Toen kwam als 'n wroeging en ze wist niet of ze gaan zou: moeder had met tegenzin de toelating gegeven. Misschien zou ze kwaad zijn naderhand, misschien misdeed ze, ze zocht in moeder's houding 'n onuitgesproken gedachte, de vrees voor ergens 'n gevaar; ze was angstig. Ware ze alleen dan waren ze bij moeder aan 't schreien gegaan en zou ze gevraagd hebben wat ze te vrezen had. 'n Oogenblik nog keek ze onderzoekend naar moeder seffens bereid weer te gaan zitten bij 'n afkeurende oogopslag. Maar moeder's blik en kreeg ze niet te vatten en Tanse riep: - Wat treuzel je daar? je moogt gaan, gaat voort!

En ze ging. 'n Oogenblik was ze nog onder de indruk van moeder's stilzwijgen, maar bij 't bedolven worden in de zweremde menschenhoop, verdween dat seffens. Waarom moest ze vrezen? Trientje had al zoo'n gewetenswroegingen niet, ze ging en dat scheen onverschillig, geen oogenblik dacht ze aan eenig gevaar of aan iets; ze ging!

Toen verdween alle kommer en 'n wilde blijheid miek zich van heur meester, nu ze niet meer onder moeder's strenge blik liep. Ze slingerde zich tusschen de mensenbenden en sleurde Trientje voort, ze moest op 'n peerdemolen. Juichend sprong ze op de treden wyl hij nog draaide, beklom 'n verken, lachte schaterend om de aardigheid. Maar toen het tuig te draaien begon keek ze beangstigd rond, beschaamd voor heur eigen omdat zoovele oogen, rondom, heur bezagen. Ze was bang dat ze iets misdreef, dat er in heur gedrag iets af te keuren viel en dat de onderpastoor het zou te weten komen, heur zou berispen.

Ze dierf niet meer rondzien en bleef strak vóór zich kijken naar 't gewiebel van 't licht in 'n glimmende koperen stoof. Ze was blij als het tuitte en ze kon afstappen; ze was hoog-rood geworden.

Nu zou ze dat niet meer doen, ze zou verdwijnen onder 't volk en zoo stilletjes wat klappen, lachen en vertellen.

Als ze afgestapt waren bleven ze nog 'n wijle kijken. Ze verwonderde zich dat het heur daarop zoo bang te moede was, alles ging er hier toch geheel gewoon toe zooals vroeger jaren als ze er op zat, meisjes en jongens sprongen daarop in wilde leute.

Maar vroeger wist ze veel minder. Toen ook was moeder erbij en dat was de langverwachte vreugde, de kermis. Nu was dat zoo wonder te moede zonder moeder en daar was iets waarop

ze vroeger nooit lette: dat die jongens heur zoo bezagen en lachten. Ze was beschaamd en woedend, ze zou ze in 't gezicht kunnen slagen hebben.

Ze torten voort, wisten niet waarheen, ze konden met hun groote vrijheid niet overweg. Ze wilden iets doen, doen lijk groote lieden en ze dierven niet. Eindelijk hadden ze toch de stoutheid 'n barak binnen te gaan.

Als ze er uitkwamen was 't volop avond en Berta was zeer verschrikt, ze wilde seffens naar moeder, ze vreesde moeder's kijken.

Trientje was altijd tevreden. Ze scheen alle invloed, alle midden lijdzaam te ondergaan, zonder vermaak, zonder uitgelatenheid. En zo leek heur ook alles natuurlijk of ze was volkomen onbedachtzaam en peinsde over niets, Berta vond heur meer dan ooit 'n ding waarmee ze alles kon doen; Trientje scheen elders te glariën en op wat anders te denken.

Daar verscheen plots Ranse. Heur breed gezicht was rooder dan gewoonlik, heur hoekige, knokige kaken, heur dikke, roode lippen en zelfs heur oogen die achter de uitstekende kaakbeenderen wegzonken schenen met bloed doortrokken. Misschien was 't ook maar de weerschijn van heur kleeren en heur hoed.

Ze kwam rap naar hen, lachte, ze kwam van de vischmarkt, had wist dansen. Achter heur tort 'n kerel, met bleek vertrokken gezicht, die er moe uitzag onder z'n breede vooien. Hij kwam bij hen staan en zei niets.

- Zoo! schreeuwde Ranse, je zijt toch alleen uitgegaan? Waarom heb je niets gezegd? je kon meegaan naar de vischmarkt. Kom, willen we er 'n keer weerkeren?

Maar Berta veranderde van kleur, ze was bang. Maar ze zei niet dat ze niet dierf, moeder wachtte, zei ze.

- Kom, 't is nog maar negen! moeder kan nog wel 'n beetje wachten. Altijd moeder! Trientje zal wel meegaan, hee Trientje?

Trientje knikte ja, onverschillig.

Berta keek naar heur, ze werd kwaad, meende in verwijten uit-te-barsten. Wat? dacht Trientje dan hoegenaamd aan heur moeder niet, die eenzaam thuis zat, gebrekkig?

Ze zei niets, ze verstond heur aan Trientje niet en heur vreemde handelingen, en ze vreesde bovendien dat Ranse heur zou uitgelachen hebben. En 't was daar benauwelik. Volk slenterde onophoudelik heen-en-weer, of bleef staan. Berta was zeer schuw. O! de kennissen in 't straatje waar ze thuis was, daar liep ze vrank mee om. Maar hier was ze geheel ontmiddend, bang dat Ranse lawijd zou houden, dat men heur zou bezien. Alles wat ze wenschte was heel stille daar tusschen te druipen en kijken, rond-te-kijken naar iets, ze wist niet wat, iets dat komen moest, dat ze wenschte en waar ze voor vreesde. Traagjes stapten de paren overal heen, kruisten zich, verdwenen in 't geschemer van lichten. En heur oogen volgden ze, terwijl heur herte klopte. Ze verlangde, ze

dacht: zóo ging het in de wereld. Maar hoe?

En toen ze naderden werd ze stout, vorste hun houding uit met doorborende ogen. Ze keek naar de mannen niet, o neen. Die? die moest toch komen eender hoe hij er uitzag, ze bezag alleen de meisjes. Meest was ze onvoldaan daarna: ze liepen wijd van elkaar of hadden 'n onverschillig gezicht. Dan begreep ze niet, ze vroeg naar een waarom? Maar dan stapte er een voorbij die lijk verloren in zaligheid was weggedommeld. En toen was ze blij, zelf zalig, toen overstroomde heur 'n wellig genot vol beloften, toen zag ze in 'n schemer iets in de verte....

Ranse gelukte erin heur mee-te-limperen, maar onder bedinging dat ze eerst van verre eens moesten gaan zien hoe de oudjes het stelden.

Van tusschen 't volk zagen ze hen zitten, nog altijd op dezelfde plaats, kijkend ook, uitvorschend, naar de voorbijgangers, dan de koppen bijeen stekend. Bij 't zicht van moeder voelde Berta 'n vertedering, ze had er willen heenijlen, maar ze dierf niet.

En weer was 't voort tusschen de barakken en kramen, gedrum tusschen 't volk dat bij hoopen bijeen stond voór 'n bende wemelende foremannen, voór 'n luidruchtig muziek. Berta dacht aan Ranse die heur grootmoeder zoo wreed had uitgescholden, ze werd bang van heur, ze kwam heur voór als 'n rood, kwaad dier. Achter hen volgde stadig de kerel met z'n breede vooien, haperig evenwel, onwillig; hij was geheel bedekt

door Ranse's breed lijf. Toen ze aan de steenstraat kwamen was hij plots verdwenen.

Ranse keek om als voelde ze dat.

- Waar is hij? vroeg ze, hij is weg! Ba! 'k ben blij da' 'k er van af ben, zoon dommerik! 't is lijk een die honderd jaren in 't oud ijzer gelegen heeft! Heb je hem gezien?

- Is dat uw lief niet? vroeg Berta.

- Mijn lief? Bedank je! Maar 'k lig in ruzie met hem, 'k heb die meegenomen om hem 'n keer razend te maken. Hij heeft er me nu toch mee gezien! 'k Geef er wat om om die droogzak, hij heeft me alleenlik nog niet getrakteerd!

- In de herbergen? ga je in de herbergen, zoo, met hem? vroeg Berta stom van ontzetting.

- Dat is juist. Waar zou je anders lopen? Op de hoek van de braambergstraat, daar zingen ze... en dan lopen we elders nog!

Ze zweeg 'n wijle, dan:

- Je zult dat ook wel doen, Berta! wacht maar 'n beetje!

- O, 'k en doe!

- Nee' je! tot dat er maar ne keer 'n schele op je rechte en kijkt!

Berta gaf geen antwoord. Trientje lachte, 'n zenuwachtige lach, die plots wegstierf. Ranse had Berta 'n arm genomen en toonde heur mannen die voorbijgingen, grote kerels, of lomp of met 'n wreed uiterlik of met 'n spottend voorkomen of onverschillig. Maar Berta was 't bang om 't

herte en op Ranse's vraag of ze nu al heur goeste gevonden had, antwoordde ze zacht: neen!

- Wat moet je dan hebben? vroeg Ranse, dat zijn al jongens die 'k kenne.

Berta had wel willen krijschen. Werkelik had ze nooit ontmoet 't gene ze verwachtte en in heur droomen zag, en ze wist ook niet wat ze hebben moest.

- Zie, daar komt hij, zei plots Ranse en duwde op heur arm.

- Wie?

- Mijn lief.

Daar naderde nu 'n rosse kerel met breedrandige hoed, 'n zware, struische jongen met opeengenepen lippen en rood gezicht. Zij zag hem vlak in 't gezicht maar hij keek niet, zwierde z'n hoofd op zij en tort voort.

Toen begon Ranse ras te snebbelen. Ze vertelde van hem, waarom ze ruzie hadden, ze zwaaide heur bedreigingen over z'n verdwijnende gestalte, ze verkeerden nog maar acht dagen! Ruwe uitdrukkingen gebruikte ze en rauwe toespelingen die als vloeken zinderden door Berta's kop. Weer had ze willen wegvlugten, had dat vuil van heur willen schudden, 'n schietgebed lezen opdat ons Heere heur die bange herinneringen zou uitwisschen. Maar toch woelde dat vreemd in heur borst, lei er 'n hertklopping, 'n gewaarwording waarvan ze zich geen rekenschap kon geven. Al dat onzuivere walgde heur en trok heur aan als iets geheimzinnigs, 'n verboden genot waarvoor ze al de

penitentie van de wereld had willen doen om het te ontgaan maar dat niettemin heur bedwelmdde, niet te overmeesteren was omdat het in heur eigen lag, deelmiek van heur eigenzelve. Ze voelde en streed, maar vruchteloos, ze bad in heur eigen: te vergeefs! De duivels hadden bezit genomen van heur ziele, ze deed kwaad, 'n vreeselik kwaad, hoewel ze niet wist hoe, hoewel ze er geen uiting aan geven kon, hoewel ze er van walgde als iets verachteliks, ze voelde duidelijk die walg opkomen in afwisseling met de welligheid die het veroorzaakte, 't bestond teenertijd, streed in heur ziele waar 'n vreeselike jammer ontstond uit de dwarreling van verzinkende beelden.

Want veel kuisches verdween op zoo'n oogenblik. De jongens hadden 't zelfde aanzien niet meer, niet meer waren ze 'n zoet beeld van zachte, eenvoudige minne, ze waren, in 't vreemde van woelende, onbekende hartstochten, 'n beeld van verschrikking geworden. Berta dacht aan de heer onderpastoor, 't docht heur dat ze voór z'n aanschijn niet meer zou durven komen.

Daar kwam uit 'n zijstraatje 'n geweld van gezang en gestamp dat dichtbij z'n hoekig gegalm beschreef in de trillende lucht en al 't geraas van de groote straat overheerschte. Plots sprong 'n bende zwarte gedaanten, als duivels op de fore, voór hen in 't schetterend lichtgegulp van 'n breedruitige winkel, 'n gezelschap ouwe lieden, 'n vrouw met 'n kind, 'n vent die 'n kinderrijtuigje voortstiet liepen ze bijna omver terwijl ze al dooreen

schreeuwden: Ranse! Berta! Trientje! Ze sloten ze af zoodat ze plots moesten blijven staan. Langs achter liepen menschen tegen hun rug en 'n oogenblik was 't 'n verwarring van dooreenkruisend geroep, gevloek, schelden en verwijten; woedende blikken keken naar hen.

Maar de stroom wandelaars drumde steeds voort, verwisselde, de woedende lieden waren dra ver, vervolgden hun nors koppengedraai in andere schijn, in ander kleurgezeef van lichten, en de vloed week af, beschreef 'n kromming rondom hen.

Meest waren de kerels met Ranse bezig, één enkele met Trientje, en Berta stond vereenzaamd. Ze lachten, vertelden zotte dingen, ze waren oude kennissen, ze vroegen Ranse en Trientje mee. En Berta had wel willen janken - eerst had ze wat gelachen om hun gebabbel, zelfs getracht te begrijpen wat ze in bedekte woorden vertelden met 'n vage schaamte over heur eigen omdat ze dat alles niet wist. Toen week de schrik voor de zonde ver weg en ze dacht er alleen aan hoe verachterd ze was, ze deed heur best om dat leven mee te leven, heur onverdorvenheid werd heur tot 'n last en eindelijk werd het heur zoo triestig over heur vereenzaming dat snikken welden.

Maar nu echter keerde zich een van die kerels naar heur.

- En gij, Berta, je staat daar en je zegt niets, jong!

Berta kende hem, hij was de eenige die ze kende, hij woonde 'n straatje of twee van heur huis.

Ze glimlachte door heur opwellende tranen en kon niet antwoorden. Hij had 'n warme lach over de gespannen magerheid van z'n wezen en z'n zwarte oogen zagen heel zacht op heur neer. Ze voelde 'n wonderlik iets in heur borst en sloeg de oogen neer.

Hij lachte nog, toen vroeg hij opnieuw?

- En moeder? mocht je zoo 'n keer uitgaan? Heeft ze dat toegelaten?

Ze kreeg als 'n steek en keek snel naar hem op. Maar hij spotte niet, 'n zachte innigheid lag steeds op z'n wezen, tintelde in z'n zwarte oogen, en zoo plots kreeg ze vertrouwen en zei argeloos, als iets dat heel natuurlijk was:

- Ja, 'k heb 'n keer met Trientje alleen mogen wandelen.

Ze lachte niet en hij ook niet, dat leek hem alles natuurlijk.

- En vermaak je je nog al? vroeg hij.

- Zoo'n beetje!

Ze was hem dankbaar omdat hij met heur niet spotte. Zóovele meisjes hadden heur reeds gezegd dat het bespottelijk was dat ze niet alleen uitging, dat ze niet wegliep als moeder het verbood, zoodat ze zich telkens onmondig dacht in 'n gezelschap van die deernen, en gelaten, maar met besloten gemoed, de schimpingen verdroeg daarover daar ze zich te zwak voelde om iets aan die toestand te veranderen. Op zoo'n oogenblikken werd ze daar iets onnatuurliks in gewaar, in dat niet-mogen-alleen uitgaan, 'n hatelik dwangjuk, en ze was toen steeds

kwaad op moeder. Maar dat ging over in de uren die heenijlden vervuld met een voortdurende gejaagdheid naar 't werk.

Hij alleen kende heur, niemand had z'n vraag gehoord en hij sprak er niet verder over. Ze was hem erkentelijk omdat hij met heur sprak, heur weemoed was in 'n vuur van erkentelijkheid overgeslagen en gaf nu ook 'n innigheid aan heur blik. Hij glimlachte steeds.

- Ga je mee?
- Waar naartoe?
- Naar de vischmarkt!
- 'k En kan niet dansen!
- Dat is niets, 'k zal 't je leren!

Ze dacht 'n oogenblik, weifelde, ze dierf niet weigeren daar hij zoo goed was.

- 'k En durve niet!

Hij vroeg zacht: - voor wie? voor moeder?

Zijn gezicht was tegen 't heure, z'n adem beroerde heur krullen, ze ontroerde, voelde zich zo wonderlijk te moede.

- Neen, zei ze, als met 'n zucht, omdat 'k niet en kan.
- Dat geeft niets!
- Ze zullen met me lachen!
- Wie zal dáarop letten! En daarbij: je moet stout zijn en durven anders kan je nooit!

Ze antwoordde niet.

- Kom!

De andere waren nu ook juist op 't punt om heen te gaan en Ranse zei: - Toe, Berta, kom mee!

Berta ging mee. Ze liepen voort arm aan arm en de kerels torten nevens of achter hen terwijl ze luidruchtig lachten en gerden met Ranse. Berta trachtte er tevergeefs naar te luisteren, de gedachten bestormden heur als 'n waterval: ze peinsde op moeder, op meneer de onderpastoor; ze dubde over 't gene ze daarover zouden denken als ze dat wisten, ze vreesde dat ze 't te weten mochten komen. Ze dacht aan hun vermaningen, aan de duivel die in 'n danszaal aanwezig was, aan de eindelijke verdoemenis. Ze zag dat alles heel duidelijk, vierkant zooals men heur geleerd had dat het was, ze vermoedde daar geen siembolisme in, het werkelijke zinnebeeldig uitgedrukt, dat was voor heur onbevattelijk. Misschien, had ze vermoed!... maar nu dacht ze dat alles te verbidden was: ze zou Zondag dan te biechte en te kommunie gaan, daarmee was alles uitgewischt. Anders wist ze immers niet wat te vertellen? Ze was blij dat ze eens 'n werkelijke zonde had, anders moest ze leugens vertellen, zich beschuldigen van iets dat ze niet misdreven had om toch iets te hebben.

Zoo zinde ze, trachtte ze de angst te verdrijven die heur heelemaal deed beven. Maar er lag iets daar buiten, buiten heur gewone leven en gevoelens, dat ze niet vatte. 't Was of iets heur besmeurde, alsof ze iets vuils langs heur vel voelde schravelen. Dan veranderde dat en 't was of ze heur ooren volgezeurd werd door heel slechte dingen, die 't bloed naar heur hersens dreef, zoodat het daar

dol aan 't razen ging. Daar lag 'n geheimzinnig iets, onraadbaar, in de omringende lucht die zwanger-zwaar van verholene dingen rondom heur hing. Dat dansen met 'n jongen was geen natuurlijk iets, 't was iets dat buiten heur gewone doen lag, iets dat bovendien verboden was. Ze kon evenwel niet beletten dat ze er 'n zekere aantrek voor gevoelde en zelf-verontschuldigen staken de kop op: ze zou zich in acht nemen, iedereen ging toch! wat gebeurde daar? daar gebeurde geen kwaad. De duivel was 'er, maar die moest men zich maar niet aantrekken. Ze rilde plots van 'n zware kou als ze dacht aan 'n beschrijving van pater Poirters, hoe de duivel, in 'n geraamte, om 'n heer kwam die bezig was te maaltijden. Dat was 'n andere zaak, maar toch zou 'n heele week heur ziele zwart zijn, met 'n doodzonde erop, en binst kon de duivel ook komen....

Ze zou zich in acht nemen, zich in acht nemen voor die plotse innigheid die daar in heur boezem was geschoten. Ze voelde 'n verband tusschen dat en de duivel die daar aanwezig was, ze zou zich onberispelijk houden zoodat ze zoo weinig kwaad mogelijk deed.

Binst was rondom heur gejoel en gelach, maar ze waren ikzuchtig genoeg om het zelf te genieten, om er niets van aan heur over-te-laten. Ze drumden door 't volk heen, deelden stooten en stompen uit en mieken de lieden woedend. Verder, in 't blinde ezelstraatje, hoorden zij 't orgelgekras. 'n Lange kerel, Pier had Ranse's arm genomen,

trok heur mee vooruit, ze liet Berta los. Maar toen, 'n stap of twee verder, werd ze plots woedend, rukte zich los.

- Allee, onnoozelare, laat me gerust!

De andere grinnikte.

- Ze heeft ieverst de rosse gezien, z'is benauwd van de rosse; hij zou heur troef geven!

'n Andere pakte heur vast, kittelde heur onder d'oksels.

- Toe, weer je! Wat voel je dan? zij je niet wel dan?

Met heur krachtige vuisten stiet ze hem weg, gaf hem 'n klinkende klets in 't open van z'n gezicht.

- Loop zeere, onnoozelare!

De kerel was vuurrood geworden, 'n oogenblik bliksemde z'n oogen in de halve donkerte, maar de andere schaterden luidruchtig en hij lachte eindelijk mee.

De plaats was aan hen. Rondom liepen paren, de jongen en 't meisje soms 'n heel end vaneen, zij met 'n waggelgang als 'n eend, blootshoofds met 'n borstdoek aan of half-afgetrokken, met de froeien spelend, als vereenzelvigd. De kerel daar niet ver af met 'n breede hoed en magere beenen, zwaaiend. Ze verdwenen, kwamen op in 'n dwarreling van grauwte, half-klaarte, half-licht, met nevels doortrokken. Grijsse wazen die uit 't water van de reie rezen, gingen smoken rondom pietsende klaarten, gulpend gestraal dat kletsen ging tegen de blauwendige arduin van de toogbanken

die de markt afvierkantten, of ronddwarrelde als wriemelend stof rondom de licht-uitzwetende huizen. En in de verte werd het vager, 't water rustte donker als 'n inktlaag langs 't zwart-klompde Vrije tot waar 'n bogende brug rees waar 'n paar donkere gedaanten, ineengedrongen, massief, duikenekkend, soms trage overschoven. Dan wierp 'n lantaarn 'n plotse klaarte op 'n grauwe hoek, tekende vage kolommen af op 'n wiebeling van voortschuivend panorama-gordijn waarop al de tinten van uitstervend licht zich kwamen te leggen. Daarboven rezen kegelende massa's als kleine boomenkronen, en daaronder schoven weer gedaanten geluidloos, dicht tegeneengedrongen, tot 'n klomp vergroeiend, of ver van elkaar, in slingerende beweging, omringd door 'n bleek-uitgevaagde tinteling van nevel en licht die als rijmdraadjes in de winter, maar sporeloos fijner, aan heel hun lichaam hing.

Dat alles was voor Berta heel nieuw. 't Beangstigde heur uitermate zoodat 'n ontstuimig kloppen van 't harte en beven heur beving. Nogtans keek ze benieuwd naar dat alles heur eigen beschermend als met 'n afwerend gebaar, als gereed iets van heur af-te-stoten dat dreigde te nabij te komen.

Nu was ze eigenlijk verschrikt. Al dat duistere, dat onbekende, dat stille van ver-dolende gedaanten bedolven in 't wreed geweld van opbruisend leven benauwde heur, 't was of ze in 'n poel zakte en er in zou verzinken, nu voelde ze heel duidelijk de grootte van heur misdrijven, de van-zonde-

zwangere adems woeien heur in 't gezicht, verschroeyden 't. En 't leek 'n noodlot: ze ging er heen zonder dat ze tegenstand kon bieden, willoos, hulpeloos.

Vóor heur tekenden zich de duidelik-sprekende gebaren van de kerels die naar Ranse grepen, die zich verweerde. 't Bloed sloeg wild naar heur hoofd, klopte tegen heur slapen, bij dat zicht, ze had willen schreeuwen, wegvluchten, verre weg, naar moeder weer, maar ze dierf niet.

En ze gingen voort. De kerels ratelden allerlei vuile opmerkingen, klaar-begrijpelijk, onverholen. Ze lachten zwaar en spottend zoodat het walgde. Nogtans kwamen ze naar heur niet noch naar Trientje, en dat stelde heur plots geruster. Toen dacht ze ineens weer aan die kerel die heur meegevraagd had, ze keek om, hij was nevens heur, 'n weinig achter, lachte niet, deed niet mee zoo 't scheen. Toch was dat heur ook geen troost, ze kreeg zoo eensklaps 'n afkeer van hem, z'n zwijgen scheen uit overmoed en eigenwaan voort-te-spruiten. Zooals z'n gezicht nu bijna klaar in 't licht van 'n lantaern te voorschijn kwam met z'n bijzonderheden en vormen, leek hij heel anders dan toen, heel anders dan ze hém ooit gedroomd had!

Soldaten trokken voorbij in benden, piotten met hun roode muts, lansiers met 't geblekker van de witte koorden op hun borst, slank en lang. Nu ze in de rei waren waar de licht- en gewelduitzwetende huizen langsreekten werd 't gewoel duidelijker in de grotere klaarte. Benden, mannen

en vrouwen trokken de trappen op met loome stappen, verdwenen in opengaande deuren door wier ger 'n oogenblik, 'n machtige gulp orgelknars stiet als blij te ontsnappen. Rondom was twist en gezanik; de meisjes hadden moedwillige houdingen, gekijf ontstond, andere trokken bedaard weg. Plots ontstond 'n samenscholing, luide woorden klonken in de engte van de straat, iedereen liep snel kijken. Woedend geschreeuw steeg opwaarts, gescheld en gedreig. Even zag Berta 'n lansier en 'n breedgerande hoed gebaren maken. Hun gezichten, nu onduidelike, bleeke vlekken, naderden, verwijderden zich snel van elkaar. Dan hoorde men sporengelletter, 'n geschreeuw van woe! woe! nu miek 'n algemeene koorts zich van allen meester, lansiers snelden hun makker ter hulp, mengden zich onder de burgers, hun waalsch geschreeuw, hun vreemde vloeken stegen soms boven 't lawijd, vuisten vielen, beukten hol op de schouders, op de lijven, vrouwen schreeuwden en tierden. Terzijde, in 't halfdonker stond 'n bende piotten gereekt, roerloos dat aanstarend. Nevens Berta geraakte 'n kijkend paar ineens in hevige ruzie. 't Jong kreeg van de kerel 'n klets en vluchtte huilend en scheldend weg terwijl hij wrevelig en mistroostig heur nakeek. De deuren van de danszalen vlogen open en tusschen 't geknars van d'orgels, begeleid door 't schelle notengetokkel vlogen benden de trappen af. Toen was 't hoog boven 'n krakend geluid gevolgd door 'n mateloos gerinkel, iemand had 'n ruit ingesmeten

van de bovenste dood-blekkerende vensters.

Men zag om, sommige lachten. Juist nevens de hoek stond 'n paar die elkaar kuste dat 't klonk, andere trokken reeds stilletjes weg, terwijl 't gemorel aanhield en 't reusachtig gekijf.

En ineens klonken kreten: de politie! de politie! Uit 't blinde ezelstraatje kwamen donkere gedaanten met vierkantende petten. Snel trokken allen uiteen. De piotten sloegen d'eerste linksom, de lansiers voort, naar de braamberg. Nog schold men, toen werd het 'n dwarlkolk waarin ook Berta, Ranse en Trientje werden opgenomen, en men droeg ze bijna in de zaal.

VIII.

Binnen was 't 'n wemeling van dooreenslingerende lieden die heen-en-weer liepen op zoek naar hun volk. Toen, in de nog algemeene verwarring, in 't geschreeuw en 't gerul barst plots oorverdovend 't orgel los. 't Was 'n hels geweld waarvoor Berta danig opschrikte en daarnevens leek 't voortdurend getier en geroep, flauw, onduidelik, uit de verte, als van iemand die buikspraak deed.

De deur was weer toe. Er stofte rondom iets doordringends dat heur deed hoesten en 'n wrange geur beklemde heur, misschien kwam dat van de gore lijven waartusschen ze geperst zat en waaruit ze trachtte te geraken. In de verte, tusschen 't gewemel van de koppen, zag ze soms 'n schittering van licht in glas, de helle vlakke van 'n spiegel, maar ze was heur gezelschap kwijt en wist niet meer waar het te zoeken, alles was vreemd rondom en ze had 'n onuitsprekelijk gevoel van verlatenheid, iets alsof ze de dood vóór heur oogen zag en dadelik zou verzwolgen worden.

Toen stond hij ineens vóór heur. Hij kwam van bachten die gore lijven en z'n wezen was omlijst door twee koppen blond haar dat verward rondslingerde in 't gewiebel van de hel-witte lichten. Ze had 'n triestige glimlach over z'n aanwezen en 't was nu of ze berustte in 'n onvermijdelik gebeuren, in iets dat voorvallen moest en dat heur sachtend zoolang reeds dreigde.

Hij had weer z'n glimlach die waarde over 't gestrakt vel van z'n beenig gezicht en beschermend stak hij de handen uit. Ze volgde hem zonder vreugde en dra stonden ze aan de toog geperst tusschen allerlei stotende gedaanten die ze niet bezag. Hij bestelde, met 'n tierende stem tot 'n helpster die met rappe vingers halfvolle glazen rondreikte, leege pinten met grepen rinkelend tegeneen stiet, ze drummend naar 'n waterbak heen waar 'n andere, met opgesloofde mouwen, de glazen in 't water plonsde, ze er omgekeerd uittrok en te druipen zette. Aan de kranen stond de baas glazen te scharrelen, aan de kraan te draaien, pruttelde 't bier met veranderd geluid in de pinten die bruin, met breede halsbanden, snel op de zinken plaat van de toog werden geschoven.

De helpster stak hen elk 'n glas in de hand en de kerel, die Seppen heette, tikte met z'n glas tegen 't heure en zei: santus! ze sprak niet wéer. Alles was zoo aardig dat het werktuigelijk ging in 'n dwarreling van schaamte en allerlei gedachten en vrees. Toen vroeg hij: - willen we ons 'n beetje zetten? en sprakeloos bewilligde ze. Hij

ging zoekend en ze volgde hem, tort lijk voort gebogen onder 'n looden gewicht, willoos, handelend als 'n werktuig. Heur gedachten waren vaag evenals heur schrik, hij zou op dit oogenblik met heur kunnen doen hebben wat hij wilde, zoo gedrukt was ze; ze ging als naar 'n noodlot.

Eenige paren stonden op, in 't gewoel beproefde men te dansen. Ze vonden aldus 'n plek op de bank langs de muur. Berta was blij dat ze zat, alles raasde door heur hoofd, ze voelde evenwel, als iets zoetvloeiends, z'n aanwezen, z'n handelingen om heur te helpen en te beschermen. Hij had heur zacht geleid, had heur rok bijeengenomen toen er, langs de andere kant, iemand ging opzitten, hij nam heur glas uit de hand, stelde 't onder de bank; gewillig liet ze hem geworden.

Of hij tegen heur sprak wist ze niet, wat er omging rondom, wist ze niet. Steeds bleven halsstarrig heur mijmeringen op die ééne vraag: waar ben ik hier? waar ben ik hier? En ze kon, ze dierf er niet op antwoorden; ze kon 't zich heur eigen niet uitleggen.

En in 'n ver verschiet, als iets waar ze nooit meer bij kon zag ze moeder, meneer de onderpastoor, alles wat heur zoo zorgelik vermaand had, geleid had op de goede weg. Daar lag 'n oneindige tederheid die nu verloren ging en waarnaar ze tevergeefs, maar uitingloos en machteloos hunkerde.

En om heur voelde ze hém, zijn tederheid die heur omringde, heur doordrong, die heur ontroerde

omdat ze dat nog nooit gevoeld had, maar die toch zoo vreemd was. Ze was hem dankbaar voor z'n zorg, maar liever was ze weggevlucht, ver weg, waarheen wist ze niet, naar 't donker onbekende waaruit ze nooit meer te voorschijn kwam om heur wezen aan moeder niet meer te moeten tonen, dat wezen dat nu voortaan liegen zou, en om van zijn tederheid verlost te zijn die heur verschrikte en verwarde.

Ze kreeg 'n zekere aandacht op heur houding, werd gewaar dat ze diep ademde, dat heur borst golvend op-en-neer ging, daarmee viel ze weer aan 't dubben in vertwijfeling; ze was in 'n gemoedstoestand waarin ze tot alle uitersten kon overslaan.

't Orgel zweeg, nog 'n oogenblik draaiden de paren rood en bezweet met lachende mond. Berta bekeek ze verschrikt als waren ze helsche geesten, ze hadden iets in hun houding, ze wist niet wat, dat heur tegenstak, misschien dat uitdagend liefdegelonk, die van passie doortrokken glimlachen waarin ze iets dierliks, iets zondigs zag, omdat ze gericht waren tot lieden van 't ander geslacht. Ze voelde de aard van die zondigheid en daarmee ook de walg ervoor, voortspruitende uit de banbliksemingen ertegen en vooral omdat ze nu moe was en verschrikt en de geleidelijke gang er naar heen daardoor was afgebroken.

Nu begon Seppen tegen heur te klappen. Hij vroeg of ze zou durven dansen nu? Daar was veel gewoel, straks zouden allen dansen en dan zou 't immers niemand zien?

Ze was gedwongen heur aandacht te lenen, te luisteren naar hem. Eerst waren heur antwoorden nog vaag, maar hij vertelde voort van toen hij ook leerde dansen, dat hij Trientje leren dansen had, en dat hij ook nog met Ranse gedanst had.

- En je danst zoo met allemaal? vroeg ze, en je lief?

- M'n lief? ik en hebbe geen lief!

- En vind je dan zoo gemakkelijk 'n meisje om mee te dansen?

Ze vroeg zonder denken in heur angst, iets, om wat te vragen.

- Wel daar zie, kijk, overal rond! die wachten er maar naar!

Berta keek nu rond. Werkelik zaten daar heele benden meisjes alleen, blootshoofds, sommige heel jong nog, te babbelen, te gerren en te monkelen.

- Men moet daarvoor geen lief hebben om te komen dansen, zei Seppen, die een heeft komt ermee en die geen heeft komt alleen, soms doen ze hier een op!

Hij haalde de pinten van onder de bank, ze dronken ze uit, dat sterkte heur wat. Nu leek Berta dat alles zoo erg niet meer, ze vond het bijna natuurlijk, en hier gebeurde toch niets ergs. Ze begon wat meer rond te zien. Hier en daar stond 'n kerel met 'n meisje te klappen, te lachen. Soms zaten er te zottebollen op 'n bank, dat was alles. 't Orgel begon plots weer met 'n geweldig gekraak-kraak, te draaien zoodat 't geraas van de stemmen daarin verzonk. De kerels stonden op,

bogen hun kop met op 'n oor geschoven klak of breedrandige hoed en frou-frou over hun voorhoofd, naar de meisjes met zware haartooi die hunkerend opzagen, snel opsprongen, ganzebenenend te trippelen begonnen naar de maat zoekend totdat de kerel ze vastnam en ze aan 't zwaaien gingen. Toen sloegen de rokken breed rond en spilden trippelend de magere beenen, klutse knieënd in de spannende broek en langs onder wijduitflodderend over de voeten. De tippen van de zijden nekdoek zwierden los, streelden met veelkleurige tinten de meisjes' gezichten.

- Kom nu, zei hij.

- 'k En durve niet!

- Toe kom maar; kijk ne keer hoe ze 't doen: 'n lange stap, 'n korte, dan weer twee lange, dan 'n korte, en zoo voort, kijk naar mij.

Hij toonde 't, danste alleen. Dan stond hij weer stil, nam heur vast: - Kom!

Ze stond op, rood, verlegen, volgde hem.

- En je moet draaien! zei hij nog.

Ze schoven in de rei. Toen suizelde alles in heur kop en ze draaide werktuigelijk wijl hij heur voorttrok. Z'n lichte handdruk ontroerde heur en ze dacht nog even aan de vermaningen van moeder. Maar reeds keek ze rond of niemand op heur lette en daar niemand dit deed werd ze stouter, luisterde naar 't voetengeschuifel, naar 't getrippel, naar zijn uitlegging, en had het rap beet. Toen straalden heur oogen van genoeg.

't Zweeg plots, 't was uit. Ze was dronken in

't hoofd en toen ze uitscheidde viel ze tegen z'n borst. Hij lachte, vroeg of ze iets wenschte. Ze antwoordde neen. Daarop begon hij heur te roemen, ze zou 't rap kunnen! Hij bebofte z'n eigen, hij zei: hij was 'n goeie leermeester.

Ze bezag hem even. Hij was 'n bleeke jongen met 'n nogal groote, gekromde neus en overgekrulde lippen. Hij had 'n groot hoofd dat achterwaarts lag geheschen op 'n lange reigersnek. Z'n klak stond op één oor en ontblootte z'n voorhoofd, zonder frou-frou, waarover waterpasse rimpels liepen, hier en daar doorgebroken. Hij had iets als van 'n koe in z'n blik: botkoppig, overmoedig, zwetsend... maar dat vergoedde z'n glimlach, z'n houding. Hij had iets terugstotends omdat hij 'n zwetsend voorkomen had en toch, hoewel z'n lach zoo wat medelijdend leek... ze wist niet wat ze er aan had: hij was lijk tegen heur goeste, en toch onderging ze lijdzaam z'n invloed.

Hij begon toen te klappen over de geburen een-en-ander, over 't gene ze wist, om wat te zeggen. Evenwel 't orgel begon weer te draaien, ze moest opnieuw mee, 't was 'n wals. Na eenige sprongen echter waren ze verplicht uit de reie te komen, heur hoofd duizelde. Ze was erg beschaamd en heel rood.

- 'k Doe je schande aan, zei ze.

- J'en doet, in 't geheele niet, daar komen er nog uit, kijk! je zult het wel leren, maar 'n wals is moeilijk.

Na de dans kwam plots Ranse bij heur, ze

was met heur lief, de rose. Berta was blij dat ze heur weer zag, heur voortdurende angst verminderde er wat door, ze voelde zich als beschut voor de vreemde gevaren die vaag in de lucht te dreigen hingen.

- We moeten naar huis, Ranse, zei ze.

- Naar huis? wordt je zot? morgen-ochtend!

Ze lachte luidruchtig-spottend.

Berta stond bijna om te krijschen.

- Waar is Trientje? vroeg ze moeilijk.

- Ginder, daar zie, met heur vrijer!

Trientje zat ginder met heur vrijer. Ze had evenals Ranse heur hoed afgedaan zoodat Berta heur daardoor niet bemerkte had.

- Moet je naar huis, Berta? vroeg Seppen.

- Moeder zal zoo ongerust zijn, we mochten niet lang weg zijn.

- Wil 'k meegaan?

- Neen! neen!

Ze stond op, hij ook. Ranse gaf heur vrijer 'n aai en Seppen zei: - 't is weer volop liefde! De rosse lachte en Ranse antwoordde: - ja, ne keer vechten en ne keer spelen!

Ze kusten elkaar en Ranse greep Berta vast.

- Zoo moet je dat ook doen? lachte ze.

Maar Berta werd rood en weerde zich af.

- 'k En zou niet geerne! 'k zou dat niet kunnen! foei, dat mansvolk!

Seppen lachte luidruchtig.

- Als je maar ne keer een geerne ziet!

- Nooit! dat 't mansvolk maar weg-en-loopt,

'k en heb geene noodig, 'k kan ze missen!

- Praatjes jong! praatjes!

Ranse sloeg weer zachtjes op de rosse's kaak.

- Zoo zie, zoo zie!

- Neen, neen, nooit van m'n leven. O! 'k en zou dat nooit nie kunnen! wat zotte streken! Dat 't mansvolk maar weg-en-blijft.

- Maar als je nu een geerne ziet, Berta? vroeg de rosse.

- 'k Zal weglopen, ze zullen me nooit krijgen!

Ze had 'n angstig gebaar en alle schoten in 'n schaterlach. Snel ging ze heen, naar Trientje, gevolgd door Seppen. Op Berta's aandringen nam Trientje seffens afscheid van heur vrijer. Die ging mee tot buiten en gaf heur forsig de vijfve, toen trok hij hoekig weg.

Trientje deed heur hoed aan.

- Die smerige hoed, die moest ik nu nog mee hebben! Staat hij rechte, Berta?

- 'n Beetje meer voorwaarts!

- 'k En krijge er nu die spelde niet in!

Na 'n tijd prutsen ging het. Soldaten trokken voorbij, kwamen dicht glariën in hun gezicht, wisten vette opmerkingen en uitroepingen.

- Dane kadei hee't er twie!

- We moeste' ze hem alle twie afpakke'!

Ze bleven staan. Trientje vaagde heur zweet af, trok toen heur borstdoek dicht over heur. De plek was juist eenzaam voor 'n oogenblik; nieverst in de verte zag men eenig gewemel; de bassen van de orgels overkraakten alle lawijd.

Een soldaat greep Berta bij 'n arm, ze begon luid, van ontzetting te huilen. Seppen stoof er dadelik op los met luidruchtig geweld, hij schreeuwde zoodat hij 't geraas van d'orgels overtrof. De soldaat was voor z'n aanval verplicht te lossen, maar de andere had Trientje gegrepen die zich weerloos liet meesleepen. Gelukkig kwam uit die richting 'n bende volk, zoodat de witte koorden de plaat poetsten met veel gekletter.

- Och! ik en komme langs hier niet meer! zuchtte Berta.

- Waarom niet? als ik er bij ben? vroeg Seppen, je zie wel dat ze niets gedaan hebben?

Daarop gaf ze geen antwoord. Ze had hem liever weggehad, maar dierf niets zeggen. Hij liep nevens heur 'n tijdje, zwijgend. Zoo trokken ze 't blinde ezelstraatje in. Daar kwam volk en Berta trachtte zich achter hem te verschuilen, daar mogelijk 'n kennis onder hen kon zijn. Ze was verlegen erkend te worden. Met 'n jongen wandelen dat betekende niets goeds, dat deden maar straatloopsters en slunsen, aan 'n treffelik meisje stond dat niet, vooral 's avonds. Ze herinnerde zich zeer goed de gesprekken daarover van de heer onderpastoor met moeder, als ze over d'eene of d'andere spraken uit de gebuurte. Toen sprak de eerweerde heer steeds met triestigheid over zoo'n meisjes, medelijdend hoofdschuddend, hij heette ze gevallen, verdoolde schepsels en moeder zei: in hun tijd, de goede, oude tijd, viel dat nooit voor. De vrijer kwam aan huis, de

zondagachternoon, ze dronken samen koffie en toen ging hij mee met vader 'n pintje pakken. Soms kwam hij ook wel eens 's avonds, binst de week, maar dat was maar effentjes goeie dag zeggen en voldaan weer voortgaan.

Dat was verkeren in eere en deugd.

Seppen vroeg aan Berta:

- Wel, wat zeg je ervan, Berta, is dansen niet geestig?

En Berta werd rood. Ze vond het wel prettig maar dierf het niet zeggen.

- Ba, 'k weet niet.... 'k en vinde dat zoo danig niet!

- Omdat je 't nog niet en kunt. Je moet maar meekomen met Trientje, 'k zal 't je wel goed leren!

Ze gaf weer geen antwoord. Geerne had ze 't wel gedaan, maar ze dierf niet, ze weifelde, ze wist niet wat ze wilde, voelde 'n korzeligheid opkomen. Heur gepeinzen waren 'n oogenblik op zachtdeinende gedachtengolfjes weggezweemd, en veel zoets, veel leute en deugd kwam uitstervend tegen heur gepeinzen aanklotsen: ze dacht aan dansen, joelen en spelen. Maar toen kwam eensklaps 'n groote schaduw daarover die alles achter z'n reusachtig lijf bedolf. Die schaduw dat was de onbekende, de man. Bij z'n aanblik schrikte ze terug door vreeze bevangen. Ze werd plots besloten, eenzelvig, trots, daarbij; ze wilde voor hem heur gedachten niet blootleggen. Ze wilde niet het vage dat van hem heur tegenwasemde. Ze hield zich ter verdediging gereed en voelde 'n

bittere schaamte wellen voor heur oogenblik najief zijn daar straks. Ze zou niet meer dansen, niet meer meegaan. Ze zou zich opsluiten voor hem, ze zou vluchten.

Hij vroeg na 'n wijle:

- Wel Berta, je zegt niets?

- Neen, 'k en ga niet meer!

Hij was verbaasd, geloofde 't niet.

- Ga je niet meer, waarom?

Ze had 'n gebaar van schrik, van ontzetting voor hem.

- Waarom moet je-gulder meisjes mee hebben? waarom ga je alleen niet dansen?

Hij barst los in 'n langdurige schaterlach die de zeldzame wandelaars op de burchtplaats deed omzien en zelfs blijven staan.

- Dat's n' goeie, datte, zulle, Berta! Ja, waarachtig, waarom gaan we alleene niet dansen?

Iets verroerde daar omhoog, ze keken er heen: 't waren de vlaggen die wuifden op de masten vóór de Heilig-Bloed-kapel. Ze zwegen weer 'n oogenblik, toen kwam 't geraas van d'orgels, muziek, zang en geschreeuw tot hen toe. Berta ging wat rapper. In 't enge Breydelstraatje was wat meer volk; ze leken moe, afgemat, trokken zich voort in slepende slekkengang. In de verte verscheen 't indrukmakend zilver- en goudklaterend opgebergte van hoge barakkengevels. De geluiden nabij werden plots overstroomd door razend, zwaar bellegerinkel. Volk stroomde af-en-aan, grauw krioelend, bleek-gezichten-vlekkend in 't gewie-

bel van lichten. Toen dreunden zware tonen in 't geluchte en ratelde de beiaard los. De sirene van 'n peerdemolen wisselwendde heur zoevend geweld door 't geraas en 't geplof van dansers op planken ging op.

Seppen schreeuwde tegen Berta's oor:

- Zoo dat je alzo van geen jongens en moet hebben?

- Neen-ik!

- Je zie nog geen een geerne?

- Neen-ik!

Ze werd woest, hard, haatvol, bitter zonder dat ze wist waarom. Maar dat was 'n natuurlijk gevolg van heur schrapzetting, van heur strijden, van heur bangheid voor de onbekende man. Ze zei weer:

- 'k En zal nooit een geerne zien!

- Dat zullen we ne keer zien! 'k Zal ik om je komen!

- Gij?

Ze voelde als 'n schok, alsof heur herte stille stond, en ze werd ademloos. In 't volgende oogenblik wist ze niet of ze zou huilen of woedend zijn. Ze had 'n tederheid gevoeld, maar dat loste zich dadelik op in 'n barsche ongenaakbaarheid. Ze had 'n soort onderjukking gevoeld in die tederheid en daar verzette ze zich seffens tegen met alle kracht. 't Vizioen: 'n man te dienen, bracht heur in opstand; ze zei in heur eigen dat ze nooit zou toegeven.

- Je zult 't gat van de timmerman getoond worden, zei ze honend en boos.

- Dat kan wel, maar 'n goeie vrijer heeft 'n gladde rugge en alles rolt daaraf!

Inwendig was ze woedend, ze had hem in 't gezicht kunnen slaan. Ze had alles vergeten in heur strijdlust, ook moeder die wachtte. Ze bemerkte plots met schrik dat ze er bijna waren, ze boorden even door 'n bende menschen zonder het tot nu toe te bemerken. Als ze eruit waren zei ze: - toe, ga nu, moeder wacht hier!

En hij stak z'n hand uit: - Berta, tot later, hee!

Hij had iets spotachtigs toen ze vluchtig in z'n gezicht keek. Al z'n overmoed lag er blinkend over uitgespreid; ze voelde nu haat voor hem en nam z'n hand niet; haastig trok ze voort.

- Je moet niet komen, blijf maar daar, 't zal al niet helpen! riep ze nog schamper.

Toen, tusschen 't volk, werd ze overvallen door 'n gevoel van verlatenheid en had weer willen wenen. Wat was dat toch dat gevoel? 't Was lijk 'n onmetelike leegte waarin ze verzwolg, hulpeloos, en daarbuiten lag de dichte drang van onstuimig leven waarin heur herte meeklopte.

Verder kwam ze bij moeder die heur bekeef, omdat ze zoolang weg was. 't Was echter niet erg en dadelik gingen ze naar huis.

IX.

Berta ging 's anderdaags niet meer alleen uit. Er waren Stadenaars overgekomen, lieden die Sofie vroeger gekend had en die nu, ter gelegenheid van de Heilig-Bloed-prosessie, plots op hun nek kwamen gevallen.

Sofie was de heele dag erg mistroostig daarover. Gelukkig dat ze juist 't geld getrokken had van Berta's kant, anders, wat had ze moeten doen? Ze werd wat gelatener bij 't vernemen van 't nieuws uit de streek. Berta, integendeel, was er trots op dat ze ook eens overkomst hadden en ging met hen wandelen. In de verte had ze even Seppen gezien en was toen snel 'n andere kant opgetrokken zonder naar hem op-te-kijken.

En 's avonds ging ze met moeder alleen wandelen. Trientje noch iemand anders zag ze. De overkomst was naar de trein gegaan. Na 't gewoel viel de groote eenzaamheid hevig-triestig in, ze doolde met moeder sprakeloos tusschen 't volk, tusschen de barakken, dacht soms nogeens aan deze die met

de trein naar de streek waren teruggekeerd. Misschien was het daar heel anders? veel beter? Toen vielen heur gepeinzen op de avond daarvoor, op alles wat er voorviel, en ze hunkerde er even naar. 't Docht heur dat ze 't anders zou doen, dat ze stouter zou zijn en dansen en zich wel zou verweren.

Tot dat Seppen voor heur oogen kwam en ze woest alles afweerde, zich trots oprechtte en wild rondkeek met verdonkerde oogen, trachtte alles van zich te schudden. Er welde wel 'n tederheid om z'n zorgen, maar dat verzerpte nog de strijd: die tederheid wilde ze niet. Neen, die kerels, ze moesten niet komen.

Ze was rechtzinnig. Nogtans bleven de vage wenschen, bleef het vage beeld van heur droomen voor heur zweven. Wat verschil was er tusschen hem, het zwevend-noodzakelijke van heur innerlik wezen en deze waaraan ze nooit had gedacht, de werkelijke die nu zouden komen?

Ze wist het niet, ze dubde er niet over maar ze voelde dat dat alles niet eender was, ze had nooit gedacht aan 'n begin. Toen ze over liefde te mijmeren begon, dat kwam zoo van zelf, zonder dat ze behoefde te uiten 'n stugge: ja! Zoo had ze op 'n dag, in heur gemijmer, beginnen te vrijen, en daar liep alles heel anders op wielkens, daar bestond dat vage gevoel niet, ze wist niet wat het was, dat heur bij de werkelijke jongens schrik aanjoeg, dat iets dat heur opperste was en ze niet wilde geven, uit 'n vaag instinkt, daar ze uit

instinkt alleen handelde. In die andere, kunstmatige liefde, was dat heel anders. Dat was de natuurlijke gang van 'n vermoede, even oppervlakkig-afgekeken wereld van uiterlike gebaren die uiting gaven aan 'n innerlik gevoel: 'n liefde uit liefde alleen, uit 'n drang om iets te beminnen, om 'n uitweg te hebben voor 't overtollige leven daarbinnen. En 't voorwerp daarvan dat was de figuur van 'n heilige, de vermenscheliking van 'n goddelik beeld, heel zuiver, de verpersoonliking van de drang om lief te hebben, opgewekt door de beschouwing van 'n beeld dat mooier, beminneliker, hartstochteliker was van uitdrukking dan de omringende, omdat dit de natuurlijke gang van de dingen was, uit godsvrucht ontsproten en daarnevens voortgekweekt om 'n nieuwe behoefte te voldoen die zich langzaam oppermachtig deed gelden.

Zoo hadden de aartsvaders bemind, zoo had ze hun liefde beschreven gevonden in oude boeken. Daaraan dacht ze wijl ze stug rondkeek en triestig. Soms verraste ze 'n gebaar, toen werd ze ontroerd om iets teers en vaag overwoog ze of ze dat ooit zou kunnen voor 'n werkelijk iets. Doch neen, deze die heur ideaal was moest nog komen, hij zou er uitzien zooals ze zich voorstelde en alles zou gaan zonder schok.

In de vreeze van Ons Heere zou ze hem beminnen, zonder uiting, zonder gebaar, want de aartsvaders hadden zelfs geen gebaar, enkel het stille hunkeren naar elkaar in vredig leven. En rondom zouden de kinderen van zelf komen,

ontspruiten uit omringende dingen, mooi en teer als in de sprookjes. Op zoo'n oogenblikken sijferde ze heelemaal de werkelijkheid weg, waarvan ze wat wist en die zoo lelik was, zonder wonderbaarheid.

Zoo volgde steeds op 'n geringe uiting van brutaal leven de hevige terugwerking: het heimwee naar 't gene zoovele dagen van geluk had meegebracht; dat, dat daarboven zweefde als de zucht van 'n vrome ziel die in eenzaamheid en droom werd grootgebracht en gekoesterd; dat, dat 't opperste was van wat 't aardsche geven kon en rechtstreeks z'n oorsprong vond in de gehoorzaamheid van 'n kind aan de geboden van zijn Vader, te wereldsch om geen droom van liefde te hebben, maar godvruchtig genoeg om aan die droom het aanschijn te geven van 't opperste dat uit de beoefening van de deugden ontspruiten kon.

Moeder bleef staan voor geraasmakende paljassen en deed Berta kijken, ze babbelde onophoudelijk zoodat Berta wrevelig werd. Heur verlatenheid, heur vreugdeloosheid te midden van 't gewoel en 't wilde leven was heur nog nooit grooter geschenen en heur moeder scheen heur op dat ogenblik iets hateliks, 'n zwaar, onbewegelijk blok dat aan heur hing, heur gaan en doen belemmerde want, ondanks de stilte van het gewenschte toekomstige waar ze mee bezig was, was hier toch iets dat heur herte deed popelen. 't Was dat de gebarenloosheid van de aartsvaders zich omzette in beweeg, in gespeel en gejubel zooals kinderen

doen, want de droom veranderde steeds volgens de druk van 't vliedende gevoelen. Op 'n oogenblik stilte, de afgepaste levensgang van 'n alles-onderdrukkende opvoeding, volgde plots de onstuimige uitbarsting van 't bloedrijke gestel en toen was de viezie een enkel spelen en vechten zooals ze soms met kindertjes deed als engeltjes die door hun bevalligheid in heur opwekten 'n onstuimig vuur van liefkozingen en kussen die zich daarna weer opsloten in heur gemoed tot op 't rake oogenblik.

Nu vlocht zich tusschen dat alles de lieflike ranken van de weinige, genotene vreugde en vrijheid van gisteren. Naarmate ze zich eenzamer vond, naarmate ze te vergeefscher uitkeek naar kennissen, uitkeek naar een enkele die heur eenzame jeugd 'n oogenblik wilde komen delen, kreeg die genotene vreugde 'n steeds reusachtiger grootte, werd het genotene veel zoeter, het geziene veel aantrekkeliker, het afstotendste werd 'n voorwerp van ziekelijke nieuwsgierigheid.

Zoo doolden ze rond 'n heele tijd tot wanneer ze hun beenen sleepten. De barakken sloten voor volle zalen, heropenden weer, en vonden hen daar nog. Sofie in tweestrijd met heur eigen of ze zou binnengaan, vaag de triestigheid gevoelend van heur dochter die sprakeloos nevens heur liep, de blik peilend in de vage verten. Maar dat bijzijn van heur eenig kind, ze was daaraan gewoon en dat deed heur goed. Zij toch had gezelschap van heur dochter, terwijl de andere troosteloos en

verlaten thuis zaten en hun dochters op de dril waren: zooals je ze kweekt heb je ze!

Ze kon zich niet voorstellen, ze dacht er niet aan dat heur dochter iets anders wenschte, iets anders verlangde, naar iets anders hunkerde. Zij, ze was tevreden, ze liepen naar oud boerengebruik de foor af, klommen de trappen van de halle op, naar de pand, kochten daar iets om te smullen. Wat kan 'n arm mensch meer verlangen? was dat niet het toppunt van hun wenschen, tenminste iets nog te kunnen kopen om zich eens in 't vernepen, achter toeë deur, te goed-te-doen? Neen, heur dochter, aan niets anders gewoon, kon niets anders verlangen, ze was tevreden zoo, ze hadden de foor gezien, ze konden erover meepraten, ze hadden gewandeld tot 's avonds, gelachen met de grappen van de augusten, want ze dacht noch ze zag dat Berta niet lachte, daarvoor was ze te ikzuchtigtevreden, te veel bedolven in de welligheid van het gevoel zoo'n brave dochter te hebben die heur moeder zoo lief had, die op de dril niet liep, die met heur uitging. Dát alleen, die voldaanheid over heur eigen die ze zoo opgekweekt had, die trotsheid op heur vaste vuist en de schitterende vruchten die ze er nu van maaide, dát voelde ze op ieder ogenblik, dat zag ze uitdrukkelijk in de oogen van ieder die hen bezag, want ze wist hoe bewonderend men daarover sprak, hoe men heur steeds ten voorbeeld stelde, en die lof, die ze kende, scheidde ze af uit iedere van die blikken. Daarom ging dat gevoel er geen ogenblik uit.

Nogtans werd ze wat gewaar. Maar 't was verre van heur ook maar 'n schijn van de werkelijkheid te vermoeden. Ze dacht dat Berta wenschte in 'n barak te gaan, soms loerde ze terzijde naar heur dochter's halsstarrige blik, die gericht scheen naar 'n voorhang. Ze dubde evenwel, zinde en telde. De opbrengst van Berta's kant slonk rap; Berta 'n nieuw kleed en 'n nieuwe hoed, zij 'n nieuwe muts. Dan, wat schulden betaald, de koffietafel, de koekebrooden, de overkomst, dat was veel. En ook waartoe moest dat alles dienen? 't was misschien 't zien niet weerd. Ze had bovendien beloofd 'n half frankske te steken in de bus van de Heilige Antonius en twee keersen te laten branden voor onze lieve Vrouw: dat was tachtig centiemen, ten minste, ze kon toch geen bucht van keersen laten branden, onze lieve Vrouwtje had heur 't voordeel gedaan, ze moest menschelik zijn. Nu, de prijs voor hen beide van die klucht daar, hoe was 't nu weer? 't was iets van graaf.... dat was juist zooveel. Best was 't geld voor 't eerste te besteden, 't groeide toch ook op heur rugge niet.

En toen de lichten werden aangestoken trokken ze naar huis. Tallenkante schalde muziek en kermisgetier in hun ooren, en in de enge straten, in de wijde verschielen van de reien, waarden donkere gestalten, die vluchtten de doode wijken, aangetrokken door 't licht en 't geweld, vluchtten de verlatenheid die als 'n doodende kilte met nevelen en duisternis vermengd, heur zwarte vleugels breidde over de puiende gevels, de kazernende

vierkanten, de spitse tinnen en verlatene kerken en kapellen.

Thuis knarste 't slot treurig in de verlatenheid van de straat en de toeslaande deur verdreef de uitstervende tonen van 't draaiend geweld ginder ver. Moeder warmde de koffie en sneed van de groote knippel zoetekoek uit de pand en van 't koekebrood.

Maar dat kon Berta's oneindige treurigheid niet verdrijven. Dat woelde zoo hevig daarbinnen dat ze bijna niet eten kon. Moeder babbelde en vertelde en miek luide heur rekeningen. Ze lei ook de onafscheidelijke moraal uit van iedere handeling. Was het niet beter zoo dan in de herbergen en barakken en wafelhuizen z'n geld te verbrassen? Hadden ze niet meer deugd van 'n knippel zoetekoek en koekestuiten en van vroeg te gaan slapen? Wat hoorde men daar buiten anders of wat niet en docht? Wat goeds was er ook te verwachten van op de dril te lopen? Was zij, Berta, niet goed opgebracht en deugdzaam?

En Berta beaamde dat alles hoofdknikkend. De droom van zoo'n leven in de toekomst had volkomen zijn liefelijkheid verloren en alles hunkerde en snakte in heur naar 'n onmiddellik en handtastelik genieten, uiten in dolle pret, van heur jeugdig, overvol leven. Maar ze had 'n zekerheid dat de andere misdeden en ondanks de opstand van al heur zinnen poogde ze te berusten. Maar daartoe had ze de eenzaamheid nodig. Dra zette ze zich op heur knieën en bad heur avondgebed

waarna ze met moeder slapen ging, moeder beneen en zij op de zolder, heur kamer. En daar huilde ze tusschen de lakens heur leed uit, afpozend met dubben over iets dat ze niet vatte: waarom dat alles toch niet tezamen ging, godvruchtigheid en vermaak. Maar daar kon ze geen rechte kant aan krijgen, groote meisjes die speelden lijk kleine dat waren 'schuwe tuiten', er was daar een grens die ze niet vatten kon, er was een tijd waarop noodzakelik alle uiting van leven moest gedood worden. Zoo was het, en ze moest maar berusten, daar het zoo was.

Na lange tijd viel ze in slaap.

X.

De dagen lengden steeds en 't weer werd warmer. Van vroeg in de uchtend klaterde de zon op de oneffene moefen van de oude straat. De steenen schetterden in de heele lengte, toen kwamen langzaam schaduwen te boorden langs de huizetjes heen.

Tusschen de steenen was de grond van dauwige vochtigheid doortrokken en uitgevaagde stralen pietsten in de zwarte aarde. Hier en daar staken groene sprietjes, jeugdig en zacht van kleur hun kop omhoog, als miniatuurdegentjes. Op 'n andere plek was spichtig, verdroogd gras neergestreken door 'n geweldige straatvager in schrale strengen in 't slijk geplakt dat met streepjes voortliep door holletjes onderbroken en hoopjes daarnevens, hoopjes van gedraaide aarde, glimmend effen en vochtig als gemoeleerd en gepolijst. Elders staken witachtige struikjes de spichtige kop op, gisteren nog groen en welig, nu doodgegoten met 't kokende afpeursop van aardappels. En heel tegen de muur, waar niemand ging, waren

de spitsende steentjes door groenig, gelig, grauwig mos omringd dat als parasiet zich voortspreidde over de grond met talrijke armen, en enkel door zijn kleur zich van de aarde onderscheidde waar het als 'n doffe verf lag over gespreid.

De deuren werden vroeg reeds geopend en de lage stoeltjes, de staantjes en 't kussen werden in de gang gezet of in 't portaaltje. De goeie zomer begon.

Amelietje kwam bij Sofie en vertelde heur van de vrouw uit de winkel, de hoek om, die binst de nacht 'n kind gekocht had; men zei 't mensch was heel slecht.

En toen werden, met behulp van hun twee geheugens, al de ongelukken van die menschen opgehaald en op een gestapeld. Dat vormde 'n oneindigheid waarvoor ze lang hoofdschuddend en meewarig stonden te zuchten met de handen in hun heupen.

Daarna ging Amelietje heen na nog even verhaald te hebben hoe Naart de heele week niets verdiende. Hij hield zich nu bezig met 'n vogelkooi te flikken voor 'n paar mereljongen die hij gekocht had voor 'n halve frank 't stuk.

- Z'en vragen zij niet of je fret hebt.

Rechtover zaten Suzanne en Sietje reeds in hun deurgat. 't Geratel van de boutjes begon de vage geruchten te verdoven die hingen over de stad. Berta zat voor 't venster binnen reeds aan 't werk met vluchtig gekletter. Sofie zette zich neer terwijl Suzanne heur tegenriep dat 't goe weer was.

Binst schikte ze 'n hoop klosjes die neerhingen, zocht hun juiste plaats, volgde de draadjes vanaf de tralie waar ze begonnen. Sietje vertelde toen de gevaartenissen van 'n verdoolde hond die daar ten uchtend vroeg reeds had rondgelopen. Suzanne staakte soms heur gekletter om beter te verstaan en liet uitroepingen van medelijden horen. Toen begonnen ze alle drie, traagjes werkend, veronderstellingen te opperen aangaande 't toekomstig lot van die beeste, over zijn honger en over wie z'n meester was.

Tot dat plots 'n bende wilden kloefklabbetterend en tierend door de straat stoof, peerdje spelend. 't Waren de kinders van Nette en Fliesta die naar school trokken.

Later kwam 't schaduwstreepje en de vrouwen zetten zich in reke langs één kant, ook Berta kwam buiten. 't Gekletter had nu alle gerucht overheerscht, soms spraken de vrouwen 'n korte wijle, afzonderlike gesprekken die dra uitstierven. Binst zaten ze kopgebogen over hun kant, glarieënd naar 't gestrengel van de figuren, soms even uitscheidend om rap 'n spelde te steken. Nu en dan stond een op om te kijken hoe laat het was.

Rond elf ure scheidden ze uit om de pot gereed te doen en alleen Berta bleef zitten. Rondom heur stonden de leege stoelen. Toen kwam Trientje en zette zich bij heur. Ze spraken seffens over hoeden en kleeren, daarna over hun bezigheid. En Trientje bracht de groeten van Seppen.

Berta werd rood en boog zich dieper over 't kussen. Toen zei ze:

- Wat moet hij hebben van mij? dat hij mij gerust laat!

Trientje lachte. Ze had hem 's uchtends vroeg gezien dat hij naar zijn werk ging, hij was langs hier gekomen door 't straatje en hij had omhoog gekeken.

Sandriene en Peternelle, de dochtertjes van Suzanne kwamen thuis van de speldewerkschool. Ze riepen: dag Berta! dag Trientje! en trokken binnen. Seffens daarop trok Sandriene weg met de etensketel en 'n pak boterhammen beladen. Ze lachte nogeens naar de meisjes en kloeferde verder. Door d'opene deur schreeuwde Suzanne heur norsch achterna: je langste been vorensteken, wi'je!

Berta zei tegen Trientje: - 'k En hebbe geen zaken met hem!

Trientje zei daarop: - dat moet guider maar weten!

Berta miek zich toen kwaad.

- Peis je dat 'k hem goeie dag zou zeggen? 'k heb de zeert van hem! Laat hem maar komen 't zal tégen zijn neuze zijn!

Ze zweeg 'n wijle en viel toen uit:

- 't Is 'n lelike moeial, 'n onbeschofterik! En 'k zou 't hem zeggen als 'k nog tegen hem moest spreken. Maar hij en is 't spreken niet weerd zoo'n lelikaard! en hij beziet u lijk 'n stuk vuiligheid. Wat zeg je! Als maar hem alleen op de wereld en ware, 'k en zou hem nog niet

willen; al stond hij in 't goud en had ik geen eten!

Heur klosjes kletterden rapper dooreen en ze was erg rood geworden. Ze was woedend op hem omdat hij groeten had laten doen. Zou je niet zeggen dat ze met hem wat uitstaans had? Maar hij zou het gewaar worden! Intusschen was ze zeer beschaamd en keek loerend eens rond of niemand heur verlegenheid zag: die vreemde gedachte van eens met 'n echte jongen te verkeren! O! ze zou niet durven, ze zonk liever in de grond! Maar neen, hij? wat kon hij heur schelen?

Gestadig evenwel dacht ze aan hem, in vreemde verwachting wat uit dat alles zou voortkomen en ze hitste zichzelf steeds op met de gedachte: niets! liever niets dan de schaamte te moeten verduren met 'n jongen gezien te worden. Toen trachtte ze zich hatelikheden tegen hem in-te-pompen, trachtte uit-te-wisschen de herinnering aan zijn zachtheid en zijn zorg. Als dat opborrelde werd het aanstonds weggesloten en ze keek maar alleen naar z'n lelik gezicht, z'n overmoedig wezen dat heur tegenstand prikkelde. Soms was ze ook rechtzinnig, toen kwam hij zoo scherp voor heur te staan dat ze op zijn gezicht las dat hij enkel z'n eigen voelde en liefhad en ze was verwonderd over z'n handeling tegenover heur, die toeneiging, dat gebaar van bescherming leek niet rechtzinnig of kwam niet uit het hart. Toen leek het heur alsof ze tegenover hem maar 'n stuk vuiligheid was, dat hij even met duim en wijsvinger aanraakte, zoo almachtig was de viezie van z'n

achteroverliggend, uit-de-hoogte-ziend, overmoedig gezicht.

En toch... z'n invloed nam gestadig toe, ze was steeds meer en meer met hem bezig en sprak bijna niet meer. Daar kwam telkens 'n fierheid heur borst zwaarder golven omdat ze indruk op hem maakte, omdat hij aan heur hing. Nu ook werd dat gevoel oppermachtig, ging langzaam over in 'n afdalende tederheid voor hem, zoodat ze zijn schim, die daar waarde, even toelachte. Ze was daar valsch geweest in heur antwoord aan Trientje, maar dat was 't gevolg van heur strijd in de eenigheid en de gedachte dat hij toch niet meer zou weerkomen. Nu dat ze goed doordrongen was van de wetenschap dat hij weerkwam was dat heel anders.

Moeder riep om te eten en Trientje ging heen. Berta zette zich stil aan tafel en bad heur gebed vóór eten. Ze was verstrooid en bleef dubbend zitten; vóór heur dampten de patatten en de ajuinsaus.

Die jaging van innigheid zette zich voort zoodat heur zinnen zijn herinnering te strelen begonnen wijl ze zich diep boog, zich wegstak achter de warme doom van 't eten, opdat moeder niets zou bemerken. Ze had medelijden met zijn dolen om heur en dat was zoo zoet, en ze voelde zoo'n verholen welligheid omdat ze hem deed lijden, omdat hij voor heur smert had en zuchtte en zij wist en niets zei. Ze genoot in de gedachte dat hij heur steeds vuriger lief had.

Ja, hij kwam weer, hij zou wel blijven komen!

'n Trots welde bij die gedachte en teenertijd kwam weer die tederheidschok machtiger, nu uit 'n gevoel van oplettendheid en zorg waarmee ze zich seffens omringd dacht. Nu had ze hem wel kunnen zacht bezien, ze had medelijden met hem. Ze stelde zich voor hem te zien komen, zoekend en loerend met z'n blik, en toen had ze 'n oneindig gevoel van behagelike uivalligheid omdat hij heur niet vond. Ze wist zich zoo goed weggesteken, lachend huiverig, plagend, 'n beetje uit bangheid, maar toch wetend dat hij heur vinden zou. Toen vond hij heur en was ze werkelijk verschrikt.

Ze at bijkans niets van ontroering. Steeds bleven heur gedachten bij die éene zaak dat hij voort om heur kwam, steeds was ze beïnvloed door die tovergedachte: hij heeft me lief! Zoo vreemd, zoo ontzaggelijk vreemd was dat gevoel, dat deed heur wegsmelten in weeke welligheid, ze was als omringd door 'n ijle lucht, de lucht die z'n liefde was, heur toegeademd, heur strelend zoo zacht bij wijze van tedere zorgen. Ze was nu plots heelemaal onmondig, handeloos, zwak, ze had behoefte aan z'n steun, ze ging op in z'n kracht; ze kon niet meer zonder hem.

Moeder deed een dutje na de noen, ze had daar tegenwoordig behoefte aan, de ouderdom kwam langzaam over heur, zei ze. Berta zette zich buiten, daar zweefde 'n licht zoeltje, 't was er heel aangenaam. Ze was de eerste, later kwamen de jongste van d'andere, ginder aan de hoek zat

nog 'n meisje, een met scherp-geteekende trekken, dikke kaken met voren die van de neus afliepen, 'n dikke neus en geslotene lippen. Berta beminde heur niet, ze was heel onvriendelijk, onnatuurlijk oudachtig, zonder lust naar genoegens, in zichzelf gekeerd en steeds scherp bedillend. Ze had iets over heur van vrome strengheid die heur ongenaakbaar miek.

'n Wijle werkte Berta en liet de koelte stroelen om heur hoofd. Toen vertelden de vrouwtjes die even buitentorten de voorvalletjes van 's noens, en wat ze daareven kwamen te verrichten en of ze min-of-meer hartelik geëten hadden. Daarna heerschte weer 't gekletter. Berta dacht opnieuw, maar ze werd nu zeer benauwd over de loop van heur eigen gepeinzen. Ze zag plots de werkelijkheid, naar wat dat alles leiden moest, ze zag hem bij heur, zij nevens hem wandelend, en de menschen keken heur na, en ze werd zeer beschaamd, ze had 'n beweging als wilde ze vluchten, ze voelde z'n hand op heur lichaam en ze stak afwerend heur handen uit.

O, neen! dat nooit! Ze wist niet wat ze voelde, ze was beschaamd, verschrikt, trots... neen, nooit, hij zou heur nooit naderen, ze wist niet wat er in z'n handeling lag die heur kwetste, waarvoor ze zoo'n siddering voelde, vaag speelde 't gene ze wist in dat alles 'n rol en 't was of ze overal brandwonden voelde waar ze waande dat hij de handen lei.

Trientje kwam bij heur staan met heur kussen

in de arm en ze sprong verschietend op. Ze gebaarde evenwel van niets en ging seffens, op de toppen van heur teenen, 'n stoel halen voor Trientje. Trientje zette zich, 't staantje vóór heur geschoven op de gewilde hoogte en aldus gehouden door 'n ijzeren tap in twee overeenkomende gaatjes gestoken. Trientje begon dadelik heur klosjes effen te leggen. Berta was angstig dat ze wat vragen zou, maar ze vroeg niets, snel sloeg ze, met heur dunne vingertjes. de klosjes dooreen, 't hoofdje mijmerig gebogen. Berta voelde zich gedrongen, ze had van hem weer willen spreken om meer te weten heimelik, en om weer te bevestigen dat hij kon gaan lopen. Hij kon gaan lopen, ze voelde zich weer strijdvaardig, trots iedereen afstotend, omdat ze vaag 'n vernedering voelde in 't toegeven, omdat ze voelde dat hij de sterke was, de heerscher, omdat hij de overwinnaar was, de kraaiende praler, en ze vond achter die pralerij 'n oneindige ikzucht en overmoed, omdat ze zelf dat gevoelde tegenover zwakkere, tegenover Trientje bijvoorbeeld.

Moeder kwam buiten al geeuwend en nu kwamen ook nog de heel oude vrouwen buiten. Amelietje leidde heur moeder aan de deur. 't Oude Trezetje had gestadig als 'n kindsche glimlach over heur trekken zweven, heur mond was steeds open, daar de neus niet meer voldoende was om asem in heur verengende borst te voeden. De wijven riepen 'n goeie dag. Amelietje zette heur even nevens 't half-spitsbogig deurgat en heur fel-witte

muts wierp 'n schelle plek op de zwart-gele muur met groen-achtige en asch-grauwe en grijze plamakken en strepen bekleisterd.

Nu heerschte 'n groote stilte van klosjesgekletter, 'n eentonig kletterend geweld in de stilte. Alles zat aan de deur en daar was niemand die door 't eenzame straatje ging. De vrouwen zaten langs weerskanten in lange rote, min-of-meer wijd van-een, min-of-meer gebogen, of met lijvengedraai en armen-beweeg spelden aan 't versteken. Ze zaten in blonde en aschgrauwe tinten van haar met strepen gescheiden te midden van 't hoofd en krulloos, tegen de schedel geplakt, of ze hadden, de oudste, 'n witte pijpmuts op, gebonden met 'n strek onder de kin, en wier enden over de platte borst hingen te zwieren. Ze droegen 'n vreemd mengelmoes van jakkenkleur dat soms heftig kladde in de tinten-helheid van de nu-zonlooze straat. Daarachter lag de lage reek aloude huizetjes waar diep de venster- en deurgaten in holden, 'n kleurenrijkdom van donkere tinten door regen en ontij gespoord in 't met witsel en geelsel bekleisterd geplaaster. Daarboven puilden de dakhuisjes als roerloze kikkers op 'n zwart-roode dakachtergrond, soms recht, soms achterwaarts hellend in 'n onmogelijke houding geduig-kromd onder de invloed van de zonnebrand, met in 't midden 'n vierkant, schelblankend stoorbehangen venster soms, in kleine, grauwere vierkantjes afgedeeld, of 'n weerblekkerende ijlheid, of bevod door de grauwte van 'n stofferig gordijn met vele gaten

in. Daaronder, steeds in dezelfde helheid, de vensters van de woonkamer met steenen geraamten, met toeë gordijntjes en groenachtig-blekkerend glas in wier wieren soms veelkleurige stralen zich samentrokken. Op de boord 'n bloempot met groene blaartjes en roode klokjes, of groote blaren en tuilen rozige geraniums, en daarnevens 'n plaasteren zwaantje of 'n kalken mannetje, of 'n mandje met geweldig-kleurende, gemaakte krieken. Daarover neerhangend 't zwart-roode, 't groenig-roode ticheldak, bevierkant door nu-zwart-geworden bezetsel, soms groen, met dwergenmos beverfd, en op de zilvergrijze lucht stompten de schouwen zwart af.

In 't midden van de straat, van de hoek komend, tusschen gindsche nieuwere huizen, kazernerd regelmatig naar tende toe, zwart geworden, onbepleisterd, ruw en vuil, kwam nu 'n gedaante afgestrompeld. En de vrouwen van daar stonden op, bewogen zich zoodat de aandacht van de verder-zittende op hen werd getrokken. En toen zagen ze 'n kortewagen staan met 'n korf erop en daarachter 'n dik wijf die in de korf aan 't woelen was. De vrouwen zeiden tegen mekaar: 'schulletjes.'

Men scheidde uit te kletteren en men raadpleegde elkaar of men er kopen zou. Die ging er kopen en die.... en toen zouden ze er allen kopen. De kortewagen rolde dof over de scherpruggende steenen, hield dan weer stil in 't midden van 'n hoop, en dadelik waren de vrouwen recht en

omringden de kortewagen en 't wijf, zoodat men er niets meer van zag.

- Levende-versche! zei 't wijf.

Met heur slijmige hand woelde ze in de gladde schuilen. Toen: allee, wie koopt er 'n barretje?

- Hoevele?

- Dertig senten, allee!

- Dertig? O! O!

- We zullen er tien geven!

- Peis-je da' 'k ze gestolen hebbe dan? Allee, ga maar uit de weg dat 'k verder optrekke.

- Vijftien senten!

- 't Is te weinig, 'k en kan er niet aan bestaan, vijf-en-twintig?

- Twintig, om te kopen.

- In God's ze name! In de zomer moe' ne mensch met verlies verkopen!

De vrouwen liepen om de telloren en de visch werd als schalieën op 'n dak, opeen geleid op 't glimmende barretje. 'n Wijf stak heur hand in de korf.

- Nie' uitzoeken, wi'je!

Dof rolde de kortewagen weer verder, verdween om de hoek. Toen viel er even 'n regen van klanken uit de lucht, ze botsten tegen de oude muren open: 't was de beiaard die speelde. Na even geluisterd te hebben naar de slagen die de muziek in eindjes sneed, spraken ze nog 'n oogenblik over de goedkope-koop en langzaam begonnen ze weer te kletteren.

Nu kwam 'n horzel gevlogen met machtige,

harige poten. Daar was 'n plekje waar de aarde droog was en aschgrauw; daar zette hij zich neer en begon er met de kop in te beuken. Dra had hij 'n putje en 'n hoopje zand daarnevens; stadig trok hij z'n putje in en kwam achteruit weer met aarde beladen die hij ophoopte.

Berta en Trientje hadden soms 'n oog voor z'n werk, dat was heel hun afleiding. Verder spraken ze soms over een en ander, kleine voorvalletjes. Daar verder stonden de wijven weer op, kindergekrijt lewde door 'n opene deur, de kleinen hadden hun noeneslaap voltrokken. Gusta begon kluchten te vertellen terwijl Oktavie gestadig met heur kleine moest dansen daar ze niet wilde zwijgen. 'n Oogenblik werd ze woedend en wierp het weer in z'n wieg. Hier en daar werd er een aan 'n borst te zuigen gelegd, andere zaten in 'n hoog stoeltje afgesloten met de tuite of de fokke in de mond, te derschen met 'n lepel of met 'n pop of 'n soldaat. Enkele liepen rond en futterden tusschen de steenen. Daar was nu veel lawijd van gekijf, geroep, getier van de kinders en geblaas.

Daarna kwamen de grootere van school, kloefklabbeterend. De vrouwen stonden op, gingen binnen om viereten. De kinderen doolden op straat al bijtend in hun stuiten, de groote de kleine voortslepend, of ze moesten de schotels wasschen en alles aan kant helpen. En binst hun moeder aan 't babbelen was, namen ze kousevoets de vlucht met hun kloefen in hun handen, lieten schotels, broertjes en zusjes in de brand.

En in 't moegetob van 't deemsterdalen werden de geruchten steeds heftiger, de kelen gaven 'n schriller geluid, de kloefen klabbeterden geweldiger, overheerschten 't gekletter. In de rust van bepaald, scherp-hel kleurengetooi stompten de hoekige gebaren vol af met hun eigen kleurennuansen, hun bleek vleesch, de gamma van ontkleurende stoffen. Getier, gekijf, vuistengebaar en geslaag woedden alom, vermengd met geblaas en gelew, getrappel en geklaag. De dag verzonk in 'n orgie van bruisende levensopstand als 'n laatst geweld vóór de eindelijke rust.

Tot de mannen trage, met gemeten stappen kwamen afgezakt en zich neerflokten vóór de deur, 'n paar woorden wisselden en 'n pijpje rookten. De avondlucht vermengde zich met tabakswalm.

En plots verschoot Berta hevig. Daar stond ineens Seppen vóór heur; hij zei: 'n avond Berta en Trientje. Berta had hem schuw even gezien, toen keek ze snel om als moeder niets zag. Voor niets ter wereld moest moeder wat weten, ze zou ongerust zijn en heur bekijken om niemendalle. Daar zou immers niets van komen? Hij kwam maar om te lachen met heur en zij, ze wilde hem niet, neen ze wilde niet.

Maar moeder was daar niet, ze was binnen en daardoor vond ze als 'n rust in heur ontroering, ze kon er zich vrij aan overgeven en aan heur gedachten-woelen, ze kon heur eigen voelen. Hij stond ook niet bij heur, hij stond bij Trientje als wilde hij geen oog geven, ze was hem dankbaar

daarvoor, niemand kon iets vermoeden en daar ware ze zeer beschaamd voor geweest. Hij keek naar Trientje, glimlachte naar heur, maar zij wist dat hij hier voor heur was. Schuw keek ze even op en ze zag hem ook verlegen en wist niets te zeggen, 'n trek als om te huilen lag om z'n mond, straks was hij daar nog iets aan 't zinnen geweest en z'n lippen roerden om het te zeggen, maar hij kon niet.

En zij, Berta, ze boog zich nog dieper over heur kussen en ze keek starend naar de koppelende draadjes die ze niet zag. Even snokte ze hard aan de klosjes, zenuwschokkend, en de teere draadjes braken, ze vielen kletterend op de grond.

Hij bukte zich om ze op-te-rapen met 'n stijf gebaar, maar snel was ze hem voor, gelukkig dat ze heur rood gezicht kon verbergen. Ze vreesde dat men heur geheim op heur wezen lezen zou en de bedaard zittende, witte moortelgedaanten van 't rustende werkvolk rondom, prikkelde heur geweldig. Ze trachtte 'n poging op heur-zelve te doen, ze werd woedend over heur ontroering, wat had ze toch aan hem? Maar heur herte klopte bijzonder hevig en ze had tranen in de oogen. Ze kreeg heur boutjes vast, maar ze had toen weer 'n heftig-snokkende beweging van zenuwachtige arm, zoodat heur kussen, die ze met één hand steunde, heur ontglipte. Hij ving het, onhandig, en ze rechte zich weer op. Ze had willen 'dank je' zeggen maar daar kwam niets over heur lippen en ze voelde zich zoo vreemd te moede. Ze zweeg

en hij ook, even zag ze z'n gezicht tegen 't heure, z'n zorgen verlamden heur, maar toch ving ze de uitdrukking van z'n bang-uitziend wezen op, waarvoor ze iets voelde opborrelen als 'n zenuwachtige lach, die naderhand als in snikken wilde overgaan. Maar dat ook bleef inwendig en schokte alleen heur borst, dreigde heur de hik te geven. Hij reikte heur 't kussen dat beefde als 'n blad van z'n handen en zij nam het ook bevend aan en bleef zwijgen, trachtte heur draadjes te frubbelen zonder dat het lukte, heur oogen waren verblind door zich-opdringend nat zonder dat ze dierf eraan veggen.

Totdat hij 'n oneindig geweld op zich-zelf scheen te doen, 'n avond wenschte, heel zacht fluisterend en zonder te durven opzien, en toen heenging met onzekere stap en lijfgewiegel.

Ze dierf hem niet nazien, niets zeggen tot wedergroet, maar ze voelde 'n hevige weemoed omdat ze niet gesproken had en ze hem zoo troosteloos zag heengaan. Ze moest op en weg: even was ze nog gewaar hoe de mannen zich traagjes keerden, stijf, met hun pijpen die wezen en hun rook die even 'n bocht beschreef. In de verte vaagde alles zich uit, slechts 'n muur donker-geelvlekte daar nog als 'n groote klad waarin langzaam, langs alle zijden, 'n zwarte vloeistof indrong. Elders was alles zwart behalve 'n paar vensterpanelen die in de grauwte blekten en langzaam loste zich z'n gestalte in al die grauwte op.

Berta stoof naar binnen met heur kantkussen

en heur staantje, ze zei tegen Trientje niets die ook niets vroeg. Binnen was 't goed in de donkerte bedolven en moeder was in heur eigen aan 't babbelen.

Later, in heur bed, kreeg Berta heel andere gedachten. Ze werd wrokkig tegen Seppen. Neen, hij moest niet komen, ze zou hem nooit willen, niemand. Ze stak zich weg onder de lakens uit schaamte omdat ze hem naar heur zag komen. Neen, ze zou nooit durven. Ze zou hem nooit kunnen vleien of strelen, o neen! Ze miek 'n gebaar van afschuw. En daarbij, waarom kwam hij? Wat anders was er toch aan 't vrijen? Ze minachtte dat alles, ze kon daar zonder.

En toch ging ze eindelijk aan 't krijschen, overmand door 'n onmetelike verlatenheid.

XI.

Berta schoot wakker en hoorde in de verte 'n klokje kleppen. Ze was ineens helder van geest zooals dat nooit gebeurde, de heele nacht had ze woelig geslapen en gedroomd, vreemde droomen die heur nu vaag nog te binnen schoten.

Ze hoorde stappen op straat, dof ploffende stappen wier gerucht in de huizen drong, want alles was nu zeer stil, er was niets te horen, niets, zelfs geen getik, alles lag gedommeld, ook daar buiten, in 'n diepe uchtendrust.

Behalve die stappen die zoo helder verklonken. Heur hart begon sneller te bonzen en ze horkte zeer aandachtig, roerloos liggend. De stappen vertraagden, sleepten toen, als van iemand die omkijkt, als ze voorbij 't huisje waren. Berta werd toen ineens overstroomd door 'n almachtige weligheid die heur deed rillen en door 'n overmatige blijheid. Ze kronkelde zich in heur bed, toen bleef ze 'n oogenblik stil, luisterde nogeens, hoorde de stappen uitsterven in 'n gesleep. Zeker was

hij het! ze twijfelde er niet aan, hij was weer komen zien, maar ze was veilig verborgen, o! hij zou heur niet vinden! Welke deugd deed heur dat en wat behagen had ze daarvan! rillerig schoot ze zich onder de dekens en lag daar in heur eentje te lachen omdat ze zoo verborgen was.

Stilletjes aan evenwel verstierf dat hevig gevoel, ze dacht meer aan hem-zelf, heur gepeinzen volgden hem, ze mijmerde over dingen waaraan ze nooit gedacht had.

Zóo vroeg toch in de uchtend moeten optrekken, voorzeker was 't nog maar vier ure. Ze was best gewaar aan heur eigen op dit oogenblik, hoe vervaakt en moe hij moest zijn. En tot zoo laat in de avond, als 't begon te deemsteren, zoo'n machtig-lange dag! Zeker had hij 't zwaar te verduren. En nu, nu was hij opgestaan met 'n vage hoop, hij sleepte zijn moede lijf langs een omweg om heur eens te zien. En hij was troosteloos weg, voort naar de lastige arbeid, zonder heur te zien, misschien stak nu 'n krop in z'n keel! Hoe wreed ze toch was! Als ze hem toch niet geerne zag, moest ze hem daarvoor laten lijden? ze kon eens heur hoofd door 't zoldervenster gesteken hebben. Ze was bijna tot wenen gereed.

Ze lag weer heel stil, heel zacht op 't schrolingbed, met uitgestrekte leden die moe waren. 't Was of zijn moeheid nu ook op heur gekomen was en ze voelde hem in heur, heur gedachte wijlde op heur moeheid en op 't gene ze peinsde

dat hij verrichtte, daar voelde ze zelf de lastigheid van en 't gezwoeg van iemand die uitgeput is en toch moest voortwerken.

En nu had hij daarbij nog die triestigheid omdat niets beantwoordde aan z'n wenschen; hij was nu wrevelig en dubbend.

Maar toen dook ze zich weer onder 't deksel, ze zag de werkelijkheid nader, ze zag zich door 't venster buigend en hij heur bezien... O! wat was ze beschaamd! Hij keek omhoog met z'n verwaande blik. Och, hij was zoo zonderling! ze kon niet zeggen hoe dat was, hij was te zeker van z'n zelven en dat stiet heur af, op z'n gezicht las ze heur kleinheid en ze verzette zich daartegen met alle macht.

Daarbij, waarom moest ze kijken? Dat ware 'n overwinning van hem, hij zou 't zeker niet kunnen zwijgen! Waarom had hij heur nodig? hij bezag heur toch maar uit de hoogte en voldeed aan z'n eigen; zoo'n vreemde kerel!

Berta woelde in heur bed en 't schroling ruischte in de bedzak. Ze had willen op zijn om iets geweldigs te doen, rond te stuiven, 't huis in orde te brengen met veel gekletter. Maar beneen, hoe ze ook luisterde, hoorde ze niets, niets, niets, 't was nog zoo vroeg, zeker stond de tijd stil, anders moest het toch al later zijn? Ze draaide en keerde zich zenuwachtig, deed heur bed kraken, misschien zou 't moeder horen, zeker oversliep ze zich.

Doch als ze dan van moeheid weer stil werd,

hoorde ze buiten ook niets, geen gedruisch, geen vaag gerucht. Alleen 'n vaag geklep ieverst, tam, tam, plots uitstervend, plots herbeginnend, tam, tam.

Na 't zenuwachtig gerots van heur zinnen op al die dingen kwam de kalmte opnieuw en met die kalmte ook hij, hij weer, die daareven voorbijgegaan was, die opzettelijk langs hier gekomen was, gedreven door iets dat ook heur eigen herte deed popelen. Wat was dat alles vreemd, zoo vreemd, zoo vreemd! Nu kwamen ze bijeen en hij bleef sprakeloos staan, zij keek niet op doch ze voelde hoe hij naar heur blikte en hoe hij niets te zeggen wist en wat z'n stilzwijgen betekende. Toen verlangde ze naar z'n armendruk, naar een gebaar dat z'n liefde tastbaar op heur overbracht, 'n eenvoudige druk van z'n hand op heur arm. En straks was ze zoo overgelukkig dat ze zich voelde bezwijmen, en doorvoer heur 'n stroom die al heur leven scheen mee te nemen, ze liet zich zachtjes steunen door z'n arm.

Wat was dat zoet. 't Was de zoetheid die ze vroeger zoo vaak droomde, die ze in zich voelde blaken met 'n vreemd geweld, met 'n onstuimigheid die heur dwaze dingen deed bedrijven. Nu was dat 'n werkelijk iets, en nog zooveel meer beroerender omdat de droom nu 'n werkelijkheid geworden was, omdat ze wist: hij had heur lief! Wat zou hij zeggen tegen heur en wanneer? Och! wat was zijn beenige gestalte zacht nu, hoe keek hij nu vriendelijk met z'n bleek gezicht. Waarom was hij hier niet en waarom liet ze hem gaan?

Zijn blik was zoo smekend, zoo teer, en hij leed. Wat zou hij blij zijn als hij 't wist, en hoe zou hij heur dan omarmen.

Ze stelde zich voor hoe dat verder zou aflopen.

Daar zou alles zonneschijn, lente en blijheid zijn, de dagen zouden voorbijgaan in 'n droom, 'n zachte droom waarin ze zichzelf niet zouden voelen, waarin ze zouden drijven als op 'n zacht vlietend water, zonder beweging, zonder lichaamsgevoel, alleen iets dat hen doorvoer, dat hen steeds in zaligheid hield, die overweldigende zaligheid waarin ze nu baadde; ze zouden niets zeggen tegen elkaar, elkaar niet bezien, maar alleen elkaars bijwezen voelen door de wazen van 'n dichte droom. Zoo zou hun leven vergaan in een enkel voorval dat geen einde nam als dat van iemand die over lange tijd leefde, wiens levensgeschiedenis in twee woorden verhaald werd en door de tijd uitgewischt was.

Beneden kraakte iets en Berta verschoot. Er zuchtte nu gesteun, moeder stond op. Dra hoorde ze heur de gewone bezigheden verrichten, langzaam, met de loomheid van 'n oude vrouw. Daarop kwamen moeder's trekken vóór heur, heur geheele persoon. Dat kreeg ineens de macht van 'n hinderpaal, van 'n geweten. Berta werd angstig, heur hert begon te kloppen alsof ze zonde bedreven had. Was dat alles goed? Zou moeder dat alles goed vinden? Daar waren zoovele dingen die ze niet wist en die ze niet begreep. In alle handeling lag kwaad, een gedeelte kwaad werd afgescheiden

van alles wat de menschen verrichtten. Zoovele dingen waren verboden. Was het heur niet verboden met jongens om te gaan? Was de duivel niet tegenwoordig in een gezelschap van ongelijke personen? Het was zeker dat moeder het niet goed vond dat er jongens tegen heur spraken.

Even sprong ze op, ze wilde weg, ze zou naar de mis gaan om te bidden. Als ze gebeden had dan zou dat wel alles zijn gang gaan zonder dat ze er zich om bekommerde, ze zou berusten in 't gene Ons Heere wilde.

Ze kleepte heur snel aan en ging beneden.

- Dag moeder!

- Zij' je daar al, Berta?

- Ja moeder, 'k ga naar de misse.

- Goed, kind.

Berta waschte zich en ging voort.

In de mis daar las ze veel. Eigenlijk was 't opdat alles goed zou aflopen, heur berusting veranderde in deze zin dat ons Heere het wel zou schikken opdat alles terecht kwam met hem, die ze niet dierf noemen; ze was beschaamd over heur eigen gevoelens, ze duidde hem alleen aan in heur gedachte, ze wist niet of ze misdeed of niet, ze twijfelde aan heur eigen. Dat alles was zoo buiten heur gewone denken en doen, vroeger had ze alleen Jezus lief, Onze lieve Vrouw, de heilige Antonius en de heilige Franciscus wier beelden ze dikwijls gezien had, die zoo mooi waren en goed. Alleen godsvrucht leidde heur alsdan. Ze was verliefd op Hen, steunde op Hen, vertrouwde

op Hen, liet zich geheel aan Hen over, ze mieken heur alleen gelukkig in heur eenzaamheid, omdat ze heur lieten dartelen, ze wenschte niets meer, levensblij en gelukkig, dromerig in heur beslotenheid en vroom-gehoorzaam, met Hen dikwijls bezig, overwegende 't gene ze al gedaan hadden en nog deden en overvloeiende van hun goedheid.

En nu scheen het weer dat Hun barmhartigheid heur omwolkte. Er was in heur 'n matelooze blijheid gevaren omdat hij, Seppen, steeds weerkwam, naar heur toegedreven, en die blijheid verliet heur niet. Ze schokte plots op bij heur gebed en 't bleef toch steeds in heur binnenste hangen, zoodat daar 'n onwankelbaar vertrouwen lag, vertrouwen, omdat voorbeelden heur te binnen schoten, omdat zoovele zoo stil hadden bemind. Waren Jozef en Maria zelf niet het toonbeeld van die liefde? Dat wekte heur steeds op, de toekomst werd 'n werkelijkheid en ze vroeg nog enkel opdat alles zoo zou vergaan lijk met Hen. Alleen die innige schaamte bleef omdat het zoo aardig was, zoo onnatuurlik, zoo buiten heel heur gewone leven: die gemeenzaamheid met die jongen. Soms werd het heur vreemd te moede, maar toch: ze zouden trouwen.... dat deed immers iedereen?

De dagen trokken zoo henen. Seppen kwam 's avonds bij Trientje staan en keek naar héur, Berta. En zij boog zich dieper over heur werk en bloosde. Ze was blij en had wel willen dansen, maar ze stak dat diepe weg en gebaarde van niets. Dat was zoo goed dat heimelijk genot, zoo goed

te zien hoe hij daar beteuterd stond: ze kon het uitgiechelen, ze zei soms iets tegen Trientje en barst dan in een schaterlach los. Even snakte ze zenuwachtig aan heur klosjes, zoodat ze braken. Ze was gewoon geworden hem te zien, hem te verwachten. Als de deemstering zachtjes in de hoeken begon te zippelen kwam onstuimig het verlangen op en bonsde heur hart, al de gewone geruchten, alles wat zich dagelijks voordeed was nu gereekt en gerangschikt op een reusachtige wijzerplaat. Dat alles verbeeldde een stonde in de tijd, een stonde die afgeteld werd, een stonde die verdween: de meisjes kwamen thuis van de speldewerkschool; een stonde die opkwam: Trezetje werd binnengeleid. Al de voorvallen van de straat schoven aldus voorbij heur loerende blikken, terwijl ze over heur kussen gebogen zat te kletteren met rappe vingers. En binst verhoogde de ontroering de blos van heur wangen en golfde heur boezem fel op-en-neer.

In heur eigen dacht ze: nu moet nog dat gebeuren en dat. Daarna gebeurde nog iets.... toen werkte ze nog enkel werktuigelijk, ze voelde hem naderen, hoewel ze nooit opkeek. Eerst kwam Lowie thuis, toen zette hij zich, aanstak zijn pijp; dat was 't laatste voorval, 't was bijna regelmatig. Dan kwam hij, traagjes, als zonder haast, maar zij voelde best hoe zijn gedachte, zijn verlangen, door de ruimte vlood, hoe hij zich geweld moest aandoen om niet te lopen. En zonderling, heur blijdschap kwam maar als

hij bij heur stond, vóór hij daar was had ze wel kunnen janken, ze wist niet goed waarom, zoo plots, in 't uiterste einde van hun verwijdering, kwam over heur dat gevoel, het was iets dat lijk van hem zelf kwam, alsof hij heur zwijgend, uit de verte, z'n minnepijn verweet.

En dat ze zoo wreed plagerig werd als hij daar stond, dat ze zoo steeds scheen te mokken! Soms was dat gevoel waarheid: ze was wreed, ze had hem wel 't stuk in de hand kunnen geven omdat hij zoo bloo was en niet over dierf komen, er schoot dan 'n bitse schicht van verachting in heur, en ze vond hem, bij 't noens begin, afstotelik. Maar rap was dat over, ze werd zeer week om z'n zwijgende hulde, bleef 'n tijd met verkropt gemoed zitten. Daarna was weer alles helder gegiechel omdat ze het zoo heerlijk vond en zoo goed, o zoo goed! en omdat ze zich zoo zeker van heur meesterschap was, omdat hij zoo dwaas deed, zoo potsierlik lachte. Toen bezag hij heur zoo innig dat alles weer verzonk in ontroering.

Als hij weg was was er met heur geen huis te houden. Gelukkig als daar soms 'n kind in de nabijheid was, dan had ze 'n voorwerp waarover ze 't geweld, dat in heur was, kon uitstorten. Ze greep het vast, drukte 't met kracht tegen zich, omhelsde 't onstuiming zoodat ze 't soms pijn deed en 't begon te krijten. Soms had Trientje heur geweld te verduren. Maar als er niemand was, dan deed ze allerlei zotte streken in huis, sprong wild rond, vloog over de vloer, plaagde moeder

zoodat deze kwaad werd. Berta had steeds zoo'n wildemansstreken in gehad, onderbroken door lange pozen van kalmte. Maar nu veranderde heur gemoed op ieder oogenblik, zoo plots zat ze weer stil te dubben, de blikken kwijnend, dan schitterend de oogen als in vervoering. Toen had ze uren van troosteloosheid en mismoed waaruit niets heur trekken kon.

Moeder werd er verlegen om, ze sprak er aan iedereen over. Men zei heur: 't zijn de huwbare jaren! Steeds volgden heur blikken bezorgd iedere van Berta's handelingen. De brave vrouw was bang geworden: zoo'n kind toch nog, en dat niets van 't leven wist! Ze trachtte heur schrik in te boezemen voor 't mansvolk, vertelde heur van dronkaards, venten die hun wijf sloegen, wallebakken. Men was veel geruster erzonder! zuchtte ze.

Berta gaf op dat alles geen antwoord, ze mijmerde. Die dingen vonden 'n diepe weerklink in heur vertrouwend hert. Heur gedachten bleven niet zoo oppervlakkig, ze gingen dieper. Vaag wenschte ze soms wel een en ander te weten over hem. Ze wist dat hij in danszalen liep, dat hij andere meisjes in z'n armen nam om te dansen. Deed hij dat nu nog? Dan had hij heur niet lief! Ze werd zeer droevig.

Soms mijmerde ze urenlang, sprakeloos. Vele dingen schoten in heur gedacht. Heur leven met moeder alleen was steeds vredig voorbijgegaan, en van de gewoonten van vader wist ze niets meer. Zoo bleef de man onbekend met

zijn behoeften, neigingen en verlangens, de liefde zelf was 'n geslachtlooze passie en hij, 'n vrouwelik wezen gelijk, zoo zonder bijzonder verschil, waarmee ze zou leven lijk met moeder. Nu werd dat alles anders: hij had de herberg nodig, hij twistte, had allerlei gebreken. Maar vooral andere dingen, donkere toespelingen, halve vertellingen, verschrikten heur zeer. Eenige dagen lang vond hij heur niet, ze was binnen vóór hij kwam, ze hoorde hem voorbij gaan en wenschte wel te snikken. Waarom deed ze dat? waarom vluchtte ze? ondanks alles kon ze geen kwaad denken van hem, niet geloven dat hij niet rechtzinnig was.

Moeder, die heur gaesloeg was bang. Berta vermagerde, ze at bijna niets meer, ze zweeg uren lang. Er scheelde iets, ze vroeg er heur naar, maar 't meisje antwoordde dat er niets was. Niettemin bleef Sofie bezorgd. Ze wist niet wat doen, zeker had Berta verstrooiing nodig, maar ze dierf er heur geen brengen, ze dierf heur geen oogenblik alleen meer laten. 't Beviel heur niet dat die Seppen daar steeds kwam, maar ze kon 't hem toch niet verbieden. Die vertelde ook niets bijzonders, 't was dát niet, maar toch, ze had liever dat hij elders met Trientje ging vrijen. 't Was voorzeker die vrijagie die op Berta's gemoed werkte. Waarom ging Trientje naar huis niet om hem te ontvangen? Ze had nog die zielelast erbij. Trientje bleef ook maar beter weg, daarenboven wist ze niet of Trientje's moeder ingelicht was, ze zou er heur straks eens over spreken.

Want iedereen meende en zei dat Seppen met Trientje verkeerde. Ze hadden er reeds over gelachen maar hij liet de lieden in hun wijsheid en Trientje ook. Trientje was bovendien nooit mededeelzaam, dat bleeke meisje was lijk 'n gesloten boek en niemand kende eigenlijk iets van heur wezen.

XII.

Berta kreeg ineens 't gedacht weer buiten te blijven want moeder had binst de achternoen gezegd dat ze zeker dat vrijen niet gaarne zag en dat ze wel deed van binnen te komen, ze zou nu bij Trientje's moeder gaan en die bijeenkomsten voortaan beletten.

Dus Berta zou alleen opgesloten moeten binnen blijven. Dit had heur zoo hevig gepakt, dat vooruitzicht, dat ze nu buiten bleef. Trientje zat nevens heur lijk gewoonte. De vrouwen kwamen bijeen om over de kant te spreken, er had zich 'n nieuwe koopvrouw gevestigd die vooral in zijden flossen deed. Gusta werkte reeds voor heur, ze gaf meer dan de andere. Ze zouden er morgen naar toe gaan.

Trientje, die nog niet gesproken had, vertelde tegen Berta dat moeder kloeg omdat ze niet méer afwerkte. Heur vader die 'n tijd weggeweest was, was opnieuw in genade ontvangen, maar hij had geen werk, 't was 'n mond meer om te eten.

Nogtans werkte ze op patroon zoodat ze 't hoogste loon trok, wat kon ze meer doen dan werken? ze kon toch maar heur elle per dag afwerken, wat meer of minder.

Berta vroeg waarom heur ouders gescheiden waren geweest en Trientje haalde heur schouders op. Vader was 'n dronkaard en moeder 'n zage. Als moeder zaagde liep vader weg.

Berta was daarop in gedachten vervallen. Dat kwam heur ook alles niet wonderlik voor dat die wijven met hun venten niet overeenkwamen, ze waren alle zoo onaardig en onvriendelik, maar zij, Berta, was toch heel anders?

Er miek zich 'n gejaagdheid van heur meester om te weten. Reeds waren de kinders lang thuis van school, stilaan trokken de vrouwen een voor een binnen om hun avondbezigheid te verrichten, de meisjes van Suzanne kwamen thuis van de speldewerkschool. De zon was lang reeds bachten de huizen gezonken en de huizen hadden de koude kleurentooi van de avond.

En Berta wist niet hoe beginnen binst ze angstig lette op de tijd die verstreek. Toen vroeg ze eindelijk aan Trientje:

- Dansen ze nu ook op de vischmarkt?
- Nu? vroeg Trientje, opschietend, neen, de zondag en de maandag maar.
- Ga je er nog soms?
- Zoo! verleden zondag ben ik geweest.
- 'k En zou niet meer durven gaan!

Trientje gaf geen antwoord. Een wijle bleven

ze zwijgen terwijl uit de verte Nette aan 't tieren was naar heur kinders. Toen viel er daar plots iets voor, dadelik liepen de kinders er naartoe en Nette kwam ook aangestormd, al de wijven liepen de huizen uit. Sofie kwam ook buiten en vroeg wat er gaande was en Amelietje riep: Nette's kleine ligt in de stuipen! Berta wilde ook lopen kijken maar moeder zei: blijft hier! ge moet dat niet zien! ze bleef zitten.

- Wat zijn dat stuipen? Heb je dat al gezien? vroeg Berta aan Trientje.

- Och ja, hij heeft dat nog. Hij ligt dan van zichzelf, beeft hard en spartelt, en ze smijten koud water op hem.

- Waarvan is dat?

- 'k Weet het niet!

Ze zwegen weer. Verder hield het gejoel aan, de kleine werd naar huis gedragen en de stoet volgde met veel geraas van gebabbel. Hier en daar kwamen vrouwen terug, stelden zich vóór hun deur te praten met de handen onder hun schorte, knikkend met 'n lang gezicht na rijpe overweging, die kinders van Nette hadden allen iets, 't meisje was doof.

Berta's boezem jaagde hevig, ze bukte zich diep met heur neus tegen 't kussen om 'n spelde de versteken en vroeg dan haastig, gejaagd:

- En Seppen, is die daar ook altijd?

- Waar? vroeg Trientje opschietend.

Na 'n poos, Berta weer:

- In die danszaal?

- A ja, in de danszaal! Och, wel neen! hij heeft immers geen lief?
- Maar hij kan daar een krijgen? vroeg Berta ademloos.
- Ja, als hij wil vechten, ze zouden wel z'n vest uitkloppen, of hij moest met 'n bendetje gaan.
- En hij gaat niet?
- Neen, ik zie hem daar nooit meer.

Berta was nu plots zeer blij, ze zou willen opspringen hebben en dansen. Zoo, hij ging daar niet meer, om heur kwam hij, alleen om heur. Hij was 'n verdoold schaap geweest maar nu was hij van z'n doling teruggekeerd. Ze voelde iets alsof hij eenig leed kon hebben daarover, alsof hij een opoffering gedaan had, heur docht nu was hij lijk zij toen ze heur geliefde spelen vaarwel moest zeggen omdat ze groot meisje werd. Hij deed dat voor heur en Ons Heere was dat te danken. Ze zou hem nu laten komen en zich vriendelik tonen voor hem, en zoo stilletjes aan zouden ze bijeenblijven.

Hij kwam. Ze voelde wel veel verlegenheid toen hij naderde, maar ze beantwoordde z'n goeie dag en keek hem even eens vluchtig aan. Z'n gezicht was door bedwongenheid wat vertrokken zoodat hij onzeker leek, heur herte klopte zeer hard. Langs z'n blauw-lijnwaden broek hingen z'n paddegrauwe, ongewasschen handen waarvan hij in de eene z'n pulle hield; z'n gezicht was in vegen, vuil.

Hij zag er wel moe uit en afgetobd, z'n oogen

waren half bedolven onder de toevallende schelen, z'n armen hingen krachteloos, uitgerokken van 't zware werk en hij was ineengedrongen, stond dra op één been.

Ze kreeg 'n groot medelijden met hem en bood hem moeder's leege stoel aan. Hij bezag heur verwonderd en zette zich. Toen kreeg z'n gezicht 'n vriendelijke plooi en hij zei: - je werkt altijd zoo neerstig, Bertatje!

Ze schudhoofde voortkletterend, en hij boog zich naar heur toe en bewonderde heur bloemen. Hij vond het alles zoo schoon en wonderlik. Hij keek ook naar heur handje en zei dat het zoo mollig was. Weer braken twee draadjes en hij raapte de boutjes op, gaf ze heur met 'n duw in 't handje, ze voorzichtig vasthoudend met duim en wijsvinger om de draadjes niet te bevuilen. Z'n hand beefde en zij, ze kon bijna de draadjes niet frubbelen.

Toen zwegen ze weer 'n tijdje! 't Werd langzaam donker, de avond was zoel. Over de lucht hing 'n weerschijn van rood en purper die ook weerkaatste in de ruiten, 'n roodachtig waas lei over alles. De mannen zaten stil hun pijp te roken, op hun stoelen achterovergeleund, met hun beenen slingerend, behaaglik achter 't gordijn van onregelmatig-dansende, blauwendige walm. In de huizen hoorde men 't gerucht van de bezige wijven, soms 't gekrijsch van 'n kind, soms 'n getier of 'n gekijf; gele schijnselen begonnen door de ruiten te boren.

Moeder was bij Nette binnengegaan en nog niet terug. Berta dacht aan heur, wrevelig, omdat ze niet begrijpen kon dat ze heur, Berta, van iets af wilde houden dat iedereen deed. In rappe vizioenen ging heur jeugd voorbij en alles wat ze binst had moeten derven, en nu kwam er iets als een opstand, als een gevoel dat 't niet verder meer kon. Ze nam andere meisjes ten voorbeeld, om zich aan-te-moedigen. Waarom wilde moeder heur beletten te vrijen?

Neen, nu kon 't niet meer. Dat werd iets verholens, die genegenheid. Ze was het reeds omdat zij alleen het wist, maar ook 't vrijen zou iets verholens worden omdat moeder het niet wilde. Ze zou hem zien alleen en hij zou heur in z'n armen nemen en heur kussen, en iedere maal zou ze zoo gelukkig zijn als nu; ze zouden nevens een zitten ieverst en zoet klappen - het scheen dat ouders dat niet weten moesten, dat ze daar iets tegen hadden wat níet te verklaren was, maar ook andere meisjes verkeerden buiten de wete van hun ouders. Wat deed ze daar slecht aan? Hoe kon ze daarmee zondigen? Heur moeder wist niet wat ze behoefde, zij alleen voelde het, ze zou handelen volgens heur behoefte want anders stierf ze wel.

Seppen zette z'n pulle neer, dat gaf 'n zacht geluid als 'n uitstervende klokkeklank. Lowie en Naart waren bij malkaar gaan zitten, Lowie stelde zich nu juist geneigd om te luisteren en Naart om te vertellen, van de Engelschen die hij rond-

leidde. Seppen vroeg vreesachtig, zacht en fleemende:

- Werk je zoo heel de dag door, Bertatje?

- Ja, zei ze.

Hij scheen nu overgelukkig omdat hij eindelijk antwoord kreeg. Hij kuimde en zocht nog wat anders. Er schoten hem wel vele dingen te binnen, maar toen hij ze wilde in woorden omzetten, vond hij dat ze zoo nietszeggend waren of zoo alledaags. 't Werd donkerder en ze moest uitscheiden. Ze bleef evenwel zitten, over heur kussen gebogen, kletterde voort met heur klosjes als werkte ze nog, doch veel traagzamer nu, ze tegen mekaar werpend als uit speelschheid, overmand door 'n vreemde loomheid, 'n vreemd gevoel dat heur aan de plaats als lijmde, 'n vage vrees om die aangename stonde te breken, als op iets wachtend, verdoofd, schuw, overweldigd door iets dat heur volkomen verlamde.

Trientje was ook uitgescheid en kwam nevens Berta staan op heur schouder leunend en Seppen zei:

- Wat zachte avond!

En Berta als 'n weergalm: - ja!

Dan weer 'n stilte. Toen hij weer:

- 'n Mensch zou zoo altijd moeten kunnen blijven zitten!

Zijn woorden waren onvast, geskandeerd, 't was duidelijk dat hij klappertande. Hij vervolgde na 'n poze:

- Zoo bij jou, Bertatje!

Berta roerde niet, ze speelde niet meer met de boutjes, behalve 't gebabbel van Naart was alle gerucht verstorven. 't Roode waas was verdwenen en de gezichten op 'n pas afstand leken alleen nog bleeke vlekken; in de verte flakkerden levende lichtjes.

Hij was genaderd, zich op de boord van z'n stoel zettend, hij keek behoedzaam rond en stak als 'n dief z'n hand uit terwijl in z'n borst z'n hert bonsterde. Hij had Berta's handje gekregen en hij fluisterde vol passie: Berta! Ze voelde hem tegen zich, dicht tegen zich, en ze liet zich zakken, zachtjes, naar zijn kant over, zonder tegenstand, als in 'n droom. Ze dacht niet meer aan moeder, aan niets; ze was verdoofd. Ze voelde z'n andere hand op heur rug, ze hoorde hem smachtend herhalen: Bertatje! ze voelde z'n kaak tegen de heure, en zoo was ze doodgelukkig.

Totdat Trientje snel fluisterde: moeder is daar!

Toen rees ze op en hij ook. Trientje nam heur kussen op en hij zei klappertandend, onzeker over z'n gezicht wrijvend: - ga je mee, Trientje?

En daarna: - 'n Avond Sofie!

Z'n voeten schuften tegen elkaar en hij gleed, liep bijna de stoel omver en vergat in zijn ontroering ook Berta 'n avond te wenschen.

Berta trok binnen en zette zich even bevend aan tafel. Moeder vertelde van mevrouw de la Beige die bij Nette geweest, wat die voor 'n

mevrouw was en wat ze daar al gezeid en gedaan had. Maar Berta scheen in vervoering weg en tusschen moeder's gebabbel zag ze anders niets dan Seppen, overwoog ze enkel z'n schaarsche woorden, voelde niets dan hem.

XIII.

Berta's neusdoeken waren af en ze mocht mee van moeder om zich eens te reppen. Ze vond wel 'n onweerstaanbare behoefte om te lanterfantten want het was zeer laf die dag, maar toch lachte heur 't denkbeeld mee-te-gaan niet veel aan. Liever ware ze in huis alleen geweest om rond te springen en zich uit-te-rekken, te lopen met de handen boven 't hoofd, en zich zoo geheel over-te-geven aan de mateloze blijheid die in heur was, zich innig te onderhouden met de beelden en de tooneelen die heur betoverden.

Ze had eerst aan moeder gezegd van maar liever de vloer te vagen en alles kant te zetten, soms deed ze wel eens geerne huiswerk, maar moeder zei: neen! je zit daar altijd te dromen en te dubben en je verdriet je. Zou je willen doodgaan, Berta? Ga nu maar mee, dat zal je deugd doen.

Tanse kwam, Trientje's moeder. Ze vertelde dat Trientje deze uchtend niet opgestaan was, ze was

ziek. Heur kind was toch zoo mager en deerlik, ze at bijna niets meer en liep met zwaar hoofd, dat neerhing, te dubben. Nogtans kloeg ze over niets, zei nooit iets, nu ook niet; 't leek 'n groote flauwte. Tanse zou om 'n beetje beenen gaan om vleeschsop te maken.

Ze was nu ietwat van heur rumatiesm verlost, dan kwam wat anders, 'n mensch is nooit zonder ongelukken. Viktoor, heur oudste zoon, had z'n jongste kind dood, 't was in z'n tandjes gebleven, gisteren avond was ze 't gaan afleggen terwijl Trientje nog niet thuis was, 't was plots gestorven.

Binst was Tanse, vertellend, gestadig bezig. Een stoel stond 'n halve poot buiten de rei, ze zag dat van verre en ging hem juist zetten. Tegen de deur lag 'n vlokje katoen die de effenheid stoorde van de vloer: ze veegde dat weg. De eene gordijntup hing lager dan de andere, ze trok dat effen.

Niets onregelmatigs kon ze zien, die peuterigheid was heur grootste zingenot, 'n vreemde zenuwaandrift waarbij ze beefde en op de tanden beet zoodat dit 'n vreemd, bijna regelmatig geluid gaf. Daarin verging zorg en lijden, ging op in 'n steeds toenemende prikkeling, die zoo gespannen werd dat alles begon te draaien en heur oogen knipten; toen moest ze zich op 'n stoel laten vallen tot alles over was.

Sofie vroeg Tanse of ze 'n beetje koffie wilde.

- 'n Half kommetje, Sofie, houw! 't is genoeg.

Ze zat 'n beetje stil, slorpte aan heur koffie,

toen kreeg ze ineens iets in 't oog, dronk haastig 't overige, en ging nevens Sofie's bed, begon de froeien van de spreie t'ontwarren die nogal erg ineen gedraaid waren.

Sofie en Berta waren intusschen gereed geworden en ze gingen met Tanse tegare. Buiten kwamen Amelietje, Nette en Oktavie ook mee met hun panders waarin hun kantje lag. Ze droegen hun kantje binnen en gingen naar de nieuwe koopvrouw. Daar was reeds 'n heele straat die voor heur werkte, al flossen. Men zei dat ze goed betaalde. Tanse meende dat ze zot waren: ze veranderden gestadig en hadden daarom toch niet meer! Nette antwoordde daarop dat ze gingen bij wie 't meeste gaf en dat zij wel wist of ze meer had of niet. Ze kon 't natuurlijk naar de post niet dragen lijk Tanse, ze zat met 'n nest kinders, maar 't was beter in heur zak of in de zak van de koopvrouwen. Als ze 't niet kónden geven zouden ze 't niet geven. De andere zouden nu misschien ook opslaan.

Tanse nam het kwalik op, ze had zij ook kinders moeten grootbrengen, ze zei dat Nette alles liet vergaan in de vuilheid. Nette antwoordde woedend dat ze beter heur met heur eigen zaken zou moeien. De wijven waren langs de reie geraakt, ze bleven daar stilstaan in 'n hoopje en begonnen elkaar heftig te schelden tot Nette razend met heur handen begon te ramen om heur pander op Tanse's kop te slaan.

De andere kwamen haastig tusschen en 't stilde,

Tanse gaf toe en Nette ook; nog eenige sneuven en alles was over.

't Begon toen over ernstiger dingen, men sprak van niets anders meer dan van 't wegzenden van veel volk van de werken aan de zeehaven. Men twijfelde er nog aan, maar Oktavie en Amelietje zeiden dat 't zeker was. Naart was ermee thuis gekomen. De Kristen Demokraten hadden een vergadering gehouden om over de toestand te spreken. Vele menschen zouden zonder werk zitten en zonder eten, nu, in 't komen van de winter.

- Nu, dan zullen we moeten schooien, zei Nette, ze kunnen ons maar onderhouden.

Amelietje zei dat er reeds vele venten langs de straten liepen en aan de statie stonden.

Verder kwam Tekla bij. Tekla wist nieuws.

- Weet je 't al van Ranse?

- Wat scheelt er met heur?

- Z'is zwaar!

Sofie deed tekens met de hand voor Berta en Nette zei daarop:

- Ja, ze vervét!

Berta die luisterde, had het evenwel verstaan, ze keek nu Tekla nieuwsgierig in 't gezicht. Ze wist wat het wilde zeggen 'zwaar', maar met dat antwoord van Nette twijfelde ze nu weer, want ze kon de werkelijkheid maar moeilijk geloven. Tekla zei:

- 'k Wil zeggen dat ze zwaar gestraft is!

Daarop deed ze 'n verhaal uiteen van 'n vent die aan Ranse 'n koffer meegegeven had, hoe ze

met die koffer thuisgekomen was en hoe Klitje gekrijscht had. En hoe die vent nu die koffer niet meer wilde.

Berta, die scherp luisterde, kon er geen kop aan krijgen. 't Was 'n onmogelijke geschiedenis waarvan ze niets begreep. Toen hoorde ze Nette zeggen tegen heur moeder: ze moet zij het toch ne keer weten! Sofie antwoordde niet. Berta voelde dat het op heur was. Ze dacht na over alles wat ze wist, bracht alles bij mekaar en ze werd toen wat van de zonde gewaar. Ze vond het zeer aardig dat Ranse zwaar kon zijn zonder dat ze getrouwd was. Toen scheen er als een licht in heur geest te dringen. Ze werd bang van Seppen, z'n gedachtenis verlamde heur, ze zou alles aan moeder zeggen.

Verder nam Sofie afscheid van de vrouwen en ze ging met Berta alleen voort. Berta liep stilzwijgend nevens moeder die over alles te praten wist, ze dacht hoe ze zou beginnen en wist het niet, ze was zeer beschaamd en heur herte klopte hoorbaar. Ze vreesde moeder's toorn.

Sofie ging naar de vischmarkt om schulletjes. In 't weerkeren ontmoetten ze weer de vrouwen die nu mee naar huis gingen. Ze waren tevreden: 't was toch 'n paar senten meer dan elders dat ze gingen krijgen; ze hadden allen strengen zijde mee en spraken veel over de koopvrouw en over de kantoorjuffer, 'n lang uitgedroogd stuk hout waarmee ze lachten.

Berta dacht heel de dag hoe dat ze 't zou zeggen.

Telkens ze 't wilde zeggen was moeder aan iets bezig of klapte ze en ze dacht: 'k zal wachten tot ze gedaan heeft! maar als 't oogenblik dáar was klopte heur hert zoo hevig dat het niet ging; binst begon moeder aan wat anders.

Trientje was niet gekomen en tegen de avond zei moeder heur van er eens naartoe te gaan.

Dadelik ging ze. Ze stelde zich voor er te blijven tot heel laat, 't was maar best dat ze Seppen niet meer zag, ze was heel triestig.

Als ze binnen kwam vond ze Trientje lusteloos op 'n stoel, ze was alleen thuis. Ze sprong echter op van blijdschap als ze zag dat 't Berta was. Toen begon ze ineens hard te krijschen. Berta begreep er niets van en vroeg waarom ze zoo huilde, maar ze gaf alleen vage antwoorden.

Och, 't was zoo triestig, dat kindje dat dood was! En 't was hier zoo eenzaam, moeder knorde de heele dag, vader werkte nog niet.

Toen vroeg ze: Heb je al iemand dood gezien?

- Neen! zei Berta.

- Dat is zoo wreed! en 't spookt gestadig voor je oogen. 'k Ben zoo benauwd, zoo benauwd dat 'k plots zal sterven. Dat is schrikkelik doodgaan!

Toen vroeg ze ineens:

- Willen we naar de retrete gaan, Berta?

En Berta kreeg 'n schok van geloof aan redding.

O ja! ja!

Morgen, na de begraving, 'k zal je komen halen!

- Ja!

Berta bleef tot het donker was. In de straat

zat niemand meer, de huisdeuren stonden nog open om 't laatste vuil water buiten te kletsen. Moeder was kwaad omdat ze zoolang weg was en Berta gaf geen antwoord. Ze voelde zich zeer onrustig, bewogen, overdacht dat Seppen nu al lang thuis was, stelde zich voor hoe hij staan draaien had in de straat, ze voelde verlegenheid in zijn plaats. Ze at niet, ze had geen honger en begon maar dadelik heur avondgebed, heur borst was volgekropt door 'n hevige weemoed, maar 't was best zóo dat ze malkaar niet meer zagen. 't Duurde lang eer ze in slaap viel en 's uchtends hoorde ze z'n stappen. Toen brak 'n onweer los, 't donderde en 't bliksemde, de regen kletterde rucherig op 't dak, zeer dicht, 't was als 't geluid van 't aanrukken in de verte van 'n bende. 't Was zeer triestig. Berta kon niet meer slapen. Best ging ze maar dood lijk dat kleintje van Trientje's broer, vermits er toch geen genoeg op de wereld bestond. Toen onderdrukte ze die stem van opstand, ze werd besloten, alles werd 'n opoffering voor Jezus, die zooveel geleden had. Wat leed ze in vergelijking van hem? Het mocht niet zijn omdat dat alles zonde was, het zou niet zijn, ze zou hem niet meer zien en lijden voor Jezus. Het was beslist.

Als ze opstond was het frisch, 't onweer had uitgewoed en de straat lag kletsnat, alles leek gewasschen, de tinten kladden in hun volle kracht, als nieuw. Er lag 'n blekkerende klaarte besloten over alles, onder de lucht, die door zwarte, drij-

vende wolken was toegedekt. De wijven kwamen in 't deurgat glariën met opgestoken rug, de handen onder de schorte. Amelietje riep dat de zomer van de winter afscheid genomen had en alle beaamden dat. Nu begon de koude dra, reeds waren veel blâren gevallen, waren wijd-en-zijd weggewaaid; men had lang mooi weer gehad.

Na lang dralen en aarzelen zei Berta na 't uchtendeten aan moeder dat ze geerne naar de retreite zou gaan met Trientje, voor drie dagen maar. Moeder vond het wel nadelig voor 't werk, maar 't was wel eens noodzakelik dat men zich wat afzonderde om te bidden, ze peinsde ook dat heur dochter er zich goed bij zou bevinden, veel dingen hadden in de laatste dagen heur zinnen opgehitst, drie dagen afzondering en gebed konden daarin verhelpen.

Berta trachtte nog 'n beetje te werken maar 't ging niet, de klosjes kletterden traag en lusteloos. Ze had 'n nieuw werk opgesteld gisteren, 'n kraag, de gedachte aan de langdurige arbeid die nu begon verbitterde heur, ze was opgewonden, had bevende handen, maar toch nam de gedachte aan opoffering steeds de bovenhand, doch dit ging gepaard met veel lijden om het verzaken, het kon 't geloof niet beletten aan eenig noodlot, waardoor ze vervolgd werd, zij alleen toch kwam maar zoo iets tegen. Maar dit kwam omdat dit zoo móest zijn, sommige lieden waren door God bestemd om de last te dragen van hun evenmensen's kwaad, dit waren gewoonlik de zuiverste en de beste. Een

van die was ook zij. Jezus kastijdde heur omdat Hij heur liefhad, ze zou zich onderwerpen, boeten voor de zonden van anderen, vermits 't lot het zoo wilde, hiernamaals zou alles beter zijn.

Rond negen ure kwam Trientje. Berta verkleedde heur en ze gingen tesamen heen naar 't Prinsenhof. Onderweg vertelde Trientje de gevaartenissen van Ranse die “'n maand moest doen.’ 't Was dan toch waar! Trientje leek opgewonden en angstig zooals Berta heur nooit gezien had, maar over heur eigen sprak ze niet, op Berta's vragen antwoordde ze dat het nog altijd 't zicht van dat doode kind was.

Ze belden aan 't groot, slanke gebouw in wit steen dat 't Prinsenhof heette; 'n zuster kwam opendoen. Ze voelden zich verlaten en schuw in de wijde gangen en drongen dicht tegeneen. De zuster leidde hen naar de groote zaal waar 'n aantal meisjes zaten. Ze vonden er geen kennissen en ze zetten zich samen alleen te bidden. Als de zuster weg was kwam er wat beweging, gegiegel werd gehoord en onderdrukt gelach, men moest zich toch ook vermaken.

Drie dagen leefden ze daar regelmatig. 's Uchtends om vijf ure opstaan naar de mis in de kapel, daarna eten. Toen weer bidden in de gemeene zaal, 's noens eten, 's achternogens lof en sermoon. Daarna avondmalen. Trientje en Berta sliepen in 't kasteeltje tenden de hof met nog 'n paar andere meisjes. Ze verstonden de zusters niet die niets dan Fransch kenden. 's Nachts stond

de deur wagewijd open. Vóór 't venster lag in de duisternis wijd de vreemde hof met z'n grauwe boomengestalten, als 'n onmetelijkheid, rustig. Doch slierend trokken nevelsluiers er door, grijs en lijze, licht als schimmen, en soms ritselde 'n blad, schraafde tegen de muur, botste tegen 'n venster als 'n vogelpik.

De tweede nacht was Trientje opgestaan en was buiten in de koude gaan wandelen, toen ze weer naar bed kwam hoorde heur Berta, ze stond op en ging bij heur. Trientje griezelde van kou, ze was daarenboven zeer opgewonden. Toen begon ze ineens aan Berta te vertellen, ze was doodbeangst, voelde de behoefte alles uit-te-storten. 'n Oude, getrouwde vent had heur verleid toen ze veertien jaar was en daarna had het geen einde meer genomen. De geheele reeks ging voorbij, fluisterend, stil, soms eens zwijgend om adem te scheppen, om te luisteren naar de zware stilte rondom, soms onderbroken door 't gesnork van een slaapster. Buiten was de wind opgesteken en deed de boomen wuiven, 't ritselen van de blaren verdichtte, soms stieten ze hard tegen de ruiten, zoodat ze opschrikten, soms ging de wind akelig aan 't janken achter de hoek of begon te ruifelen in de blinden; 'n bed kraakte, 'n slaapster zuchtte, keerde zich, sliep weer in.

In Berta's ooren ruischte heel die bekentenis als 'n verschrikkelijke ademtocht van spoken en booze geesten, al dingen waarvan ze nooit gehoord had, die ze nooit vermoedde. Ze was zeer ont-

roerd, 'n groote onrust had zich van heur meester gemaakt en ze was als verpletterd door al dat weten. Als ze van Trientje wegging kon ze niet slapen en ze was blij toen de uchtend van de derde dag aanbrak die de laatste was. Ze gingen te biechte, dat was gelukkig, want ze voelde zich door die dingen zóo besmet, zoo ontroerd bovendien dat ze van heur eigen verschrikt was, want die dingen hadden 'n groote schrik maar ook 'n groote aantrek verkregen, daar woelde iets in heur vleesch dat ze niet te vermeesteren wist en een vaag genot was, waarover ze zich zeer bang miek.

Na de biecht en de kommunie was ze veel rustiger geworden. Trientje had 'n zware koude opgedaan, niesde en hoestte gestadig, anders leek ze nu ook rustiger. Bij 't bezien van heur gezellin kon Berta evenwel niet nalaten aan dat alles te denken, sommige uitdrukkingen van bijzondere walgelikheid, die Trientje beweerde zeer gebruikt te zijn bij de geheime gesprekken van de schoolkinderen onderling, schoten heur dikwijls te binnen, maar wekten slechts walging, de booze was weer onderdrukt. Doch wonder: als ze aan Seppen dacht kon ze aan al die vreezelikheden niet geloven, dat alles bleef daarbuiten alsof dat op hem geen betrek had.

's Achternoens hield de eerweerde heer 'n gelegheidspreek, hij sprak over de schoone deugd van zuiverheid, 's avonds ging Berta en Trientje heen, de strijd was nu uitgevochten, doch niet zooals ze het gewenscht had. Gestadig had ze aan

Seppen gedacht, vooral 's avonds wanneer 't uur sloeg dat hij naar huis kwam. Alles was weer in 'n kalme berusting veranderd op 't gene nu volgen zou maar geleid door de geheime hoop dat ze elkaar zouden weerzien, door het geheim verlangen naar hem. Ze twijfelde er zelfs niet aan dat het zóo niet zou zijn, alle opoffering en ook alle weten daarbuiten, alle ervaring die ze in die dagen opgedaan had, waren weggesijferd. Ze was nu zeer tevreden, zeer blij. Wat kon Jezus anders van haar verlangen dan dat ze gelukkig was? Ze was steeds zoo vroom geweest en godvruchtig, ze betrouwde dat Hij heur belonen zou.

XIV.

's Anderdaags avonds kwam hij weer. Hij kwam vroeger omdat het nu vroeger donker was. Ze verwachtte hem nog niet en verschoot hevig. 't Was reeds duister en ze stond 'n oogenblik in 't deurgat, opgejaagd, buitengedreven door z'n beeld, door 't verlangen hem te zien; dit was zoo heftig, dat ze niet meer kon werken.

Hij was danig blij heur te zien, z'n mager gezicht werd als 'n zonne die blonk en z'n oogen schetterden. Moeder was boven en Berta lei 'n vinger op heur mond. In de straat was niemand, de deuren waren toe want er woei 'n schrale wind die koud tochtte door de straat. Hij kwam dicht bij heur, sloeg 'n arm om heur heen en trok heur dicht tegen zich, z'n lippen zochten de heure en drukten ze. Ze bood geen weerstand, ze was nu heel en al krachteloos, vervoerd in 'n zalige deugd, opgaand in 'n onuitsprekelike welligheid. Ze spraken geen woord, 'n wijle overstroomde heur dat innig genot en ze leunde zwaar tegen hem, heur

beenen hadden de kracht niet meer heur te dragen.

Toen zei hij dat hij heur geerne zoo eens alleen zag en dat het zoo zoet was samen te wandelen in 't donker. Ze voelde dat het zoo moest zijn, en ze beloofde hem dat ze voor morgen, zondag, iets uitvinden zou om weg te geraken.

Binnen kraakten de trappen, hij zei dat hij zou wachten aan de kom als 't begon te duisteren. Ze knikte en hij vertrok op z'n teenen, geruchteloos.

Berta bleef staan, binnen, met de elleboog tegen de weeg leunend. Ze keek naar de lucht, naar de zwarte wolken die heenvluchtten over 't zilvergrijs zwerk dat soms bloot werd. Moeder kwam in de gang zien en vroeg heur waarom ze daar zoo stond? of ze de koude niet voelde en 't licht niet kon aansteken?

Dadelik deed Berta de deur dicht en tort binnen, stak de lamp aan. Moeder knorde en zei dat ze tegenwoordig zoo lui werd en waar ze bleef met heur gedachten? Doch Berta gaf geen antwoord, ze zette heur ordonnaal op tafel, schikte 't staantje en 't kussen, zette zich opnieuw te werken. 't Gekletter van de houtjes overstemde moeder's stem en 't kijven eindigde van lieverlede, ze pruttelde nu in heur eigen over iets anders. Binst glariede Berta op heur werk, met oogen die steeds befloersten, bloedopdrangen sloegen naar heur hoofd in zalige gewaarwordingen, en dikwijls bemerkte ze niets van 't gene ze deed, kletterde ze werktuigelijk, terwijl 'n deugdlike zaligheid zweette door

al heur poren, terwijl ze aan Seppen dacht, van hem droomde, 't genot van z'n kus hersmaakte, duizendmaal, de druk van z'n lijf voelde tegen heur, en honderd kleine dingen die weerkeerden, telkens weerkeerden, vlug, oppervlakkig, voortijlden, licht, en ze even z'n woorden herdacht en peinsde op morgen, wat ze zou uitvinden, en hoe ze dan weer in z'n armen zou zinken, en hoe ze heel alleen zouden zijn. Soms duizelde alles zóo dat ze 'n oogenblik moest uitscheiden.

Moeder liep rond het avondwerk verrichtend, ze verzette op de schouw de kandelaars, de beelden en de tellooren om 't stof eraf te vagen. Daarna aten ze. Moeder was toen weer welgezind geworden en ze babbelde over alles wat er voorgevallen was binst de dag. Berta werd weemoedig, ze bedacht dat moeder zoo goed was, misschien zou ze ook er niets tegen hebben dat ze verkeerde. Ze wilde heur alles zeggen. Maar als ze zou beginnen wist ze niet hoe, begon heur harte weer geweldig te kloppen. Ze zei niets, moeder zou het wel eens weten, ze zou 't hem doen vragen.

Lang lag ze wakker. 's Anderdaags vroeg ze na de hoogmis aan Trientje of ze om heur wilde komen, 's avonds, om d' een of d' andere reden. Trientje was niet goed, ze was koortsachtig en erg moe in de beenen; ze beloofde 't toch.

De heele dag liep Berta erg gejaagd en opgegewonden, kon geen oogenblik stil zitten. Ze ging met moeder naar vesper en lof en bad daar zeer

vurig om heur geluk, ze was opgetogen en liep thuis weergekeerd, gestadig op-en-neer.

Tot dat Trientje heur kwam halen. Sofie gaf noode toe, maar Trientje loog stoutweg, dat ze naar heur huis gingen. Ze gingen werkelijk langs daar en draaiden de hoek om, doch liepen 't huis voorbij. Ze spraken weinig, Berta had een woelende kop en Trientje was ziek, liet het hoofd hangen. Bachten de huizen was de zon weggezonden en de verten werden donkere kolken. De lucht was vol gouden weerschijnen en klokkenklank, de beiaard tokkelde 'n regen van noten over de slapengaande stede wier torens, spitsen en tinnen, baadden in 't uitstervende goud van de kimme.

Aan de kom vonden ze hem, ze gingen langzaam de kruispoortveste op. Gezapgig werd de deemster dichter. 't Water was als 'n vliet van goud, met 'n bleek, blauwendig waas erover waarop blinkende blâren dreven en gele waterbloemen die traagjes hun kelken sloten of verwelkt nog rezen met 'n rotte kop, en blaartjes dreven rond op 't rimpelloos nat.

Aan de kruispoort nam Trientje afscheid, ze wilde dansen, heur oogen blonken koortsig onder de dichte haarwring die over 't voorhoofd hing en die valsch was. Ze had zich opgetooid met heur beste kleeren. Ze zouden elkaar weervinden op de vischmarkt. Seppen en Berta drongen 't geboomte in, 't was geheel donker geworden. Langs alle kanten omringde hen 't zwartklompende struikgewas. Seppen had z'n arm om heur lenden

geslagen en ze torten lijze voort, de blaren ruischten en kraakten onder hun voeten. Verder zetten ze zich neer op 'n bank en nu was de wereld weg, verzonken, verre. Er bestond niets meer dan z'n zwijgende druk, dan z'n armen waarin ze verging. Ze voelde zich vernietigen in z'n kus, baden in 'n overweldigende wellust. Het was zoo vreemd, zoo zalig, aan moeder dacht ze niet meer, aan niets meer, aan niemand, steeds zonk ze dieper weg, steeds drukten ze elkaar vaster. Zijn smachtende oogen, vol vage weerschijnen blikten in de heure, hiepnotizeerden heur, terwijl hij vol passie heur naam zuchtte, die uitstierf in 'n heftige druk op heur lippen.

En steeds werd machtiger dat overweldigend, vreemd gevoel, steeds dichter, overspannen tot 'n smertelike gewaarwording, tot 'n vage onrust, 'n geheele overgaaf aan iets dat opkwam, dat het opperste was.

Toen ritselden plots de blaren en verschrikt zetten ze zich recht. Gearmd stapten twee vrijers voorbij over 't zuchtend boomenloof, verdwenen bachten de struiken.

'n Wijle zaten ze sprakeloos, nog dronken. Toen begon hij te klappen, herinneringen op-te-halen. Hij vroeg heur of ze 't nog wist dat ze hem zoo gevlucht had, en of ze nog wist dat hij vast gezegd had dat hij om heur kwam.

- Je zie wel, 'k heb m'n woord gehouden!

- Ja, ze wist het. Maar dadelik verzette ze zich tegen z'n overmoed. Och! 't was omdat ze

wel gewild had! Wat zou hij gedaan hebben zonder heur? Hij trok zoo'n ellendig gezicht als hij bij heur kwam; ze had uit medelijden toegegeven!

De vervoering was verbroken, nu verzette ze zich tegen die in bezit neming, trots bood ze weerstand. 'n Heele tijd zaten ze aldus te twisten, zacht evenwel, zonder hooge woorden, elkaar sarrend zonder eigenlike kwaadheid, uit overmoed. Ze stonden op en gingen heen, er was 'n verkoeling ontstaan, 'n wijle spraken ze niet. Nog ontmoetten ze geliefden, toen begon het uur te slaan en de beiaard te babbelen. Berta verschoot: zoo laat reeds! de veete werd vergeten, zonder overgang werden ze geliefden, spraken over een en ander. Ze vroeg dat hij 't aan moeder zou vragen en hij beloofde 't vast. Daarop werd hij weer zeer vurig, omarmde heur opnieuw hartstochtelijk. Toen gingen ze heen om Trientje op te zoeken.

XV.

Toen Berta bij Trientje ging zat deze werkeloos. Heur valling was over en ook de koorts, maar er scheen 'n algemeene verzwakking op gevolgd te zijn; Trientje at sictend lang bijna niets meer, ze had hoofdpijn, kloeg van de pijn in heur rug, van kortademing. Nu kon ze zelfs niet meer eten, ze gaf alles weer. Ze was geheel lusteloos geworden, heur kaakjes waren nog doorschijnender, overal was ze zóo mager dat men onder 't vel de knoken voelde. Nogtans had ze nu gestadig 'n blos, die soms meer, soms minder heur gezicht beroosde. Soms werd ze hevig door hoesten geschokt.

Berta had heur wat opgebeurd, ze hadden toen over een-en-ander gesproken, waarin Trientje belang stelde vroeger, doch ze verlangde naar niets meer, stelde in niets belang; ze vroeg alleen naar rust, naar 'n gemakkelik liggen met 't moede hoofdje tegen de leuning van de stoel, de magere handjes zwaar in de schoot, soms hijgend.

Trientje's moeder zei dat 't niets was: 'n beetje influenza, 't zou seffens over zijn. Ze deed heur dochter, die met heur stoel dieper ingeschoven was wat vooruitkomen omdat hij niet meer juist in de rei stond. Trientje stond op, kloeg korzel, en Berta verzette de stoel voor heur. Toen zei heur moeder: - Toe, zooveel trunten niet, werkt 'n beetje! Berta nam 't staantje en 't kussen en schaveelde 't voór heur, daarna nam ze afscheid.

Berta had 'n werkelijke deernis met Trientje, maar nu ze buiten was verdween dat seffens, ze had heur bezocht om afleiding te vinden, want ze was zeer opgewonden zoodat ze thuis niet meer kon zitten. Seppen zou het komen afvragen.

Toen ze met kloppend hert de deur opende zat hij daar reeds, hij had z'n zondagsche kleeren aan en wreef met z'n duimen over z'n knieën. Berta beproefde vergeefs te glimlachen, er was juist stilte, ze vóelde evenwel dat hij 't reeds gevraagd had. Moeder sneed druk de geeren los van 'n oud hemd, ze zei tegen Berta, toen deze binnentrad:

- Je 'n hebt daar lijk niets van gezegd, Berta?

En zij angstig omdat moeder kwaad scheen: - 'k En dierf niet moeder!

- 't Zijn treffelike dingen voor 'n welopgebracht meisje van op straat te vrijen!

Berta ging aan 't krijschen.

- We'n hebben wij op straat niet verkeerd, moeder!

- Neen, Sofie, zei Seppen, we'n zijn nooit verder geweest als hier aan de deur!

- Dan kon je wel binnengekomen zijn ook!

Daar antwoordden de plichtigen niet op. Er ontstond 'n zware stilte waarin vage geruchten zich kwamen te leggen. Seppen en Berta zaten roerloos naar de vloer te zien. Seppen zocht zichtbaar naar woorden, hij schoof eindelijk z'n beste klak opzij, met 'n gauw gebaar, en begon in z'n haar te scharrelen.

Toen plots Sofie, zoodat de beide andere opschrikten, bits:

- Nu, 't is gebeurd, daar en is niets meer aan te doen! maar 'n treffelijke jongen en handelt alzo niet, ze komen 't eerst afvragen en ze'n staan daar op straat niet te zottebollen en te trantlullen. Je moet het zeggen lijk of het is: 't is gemeene gedaan!

Sofie was eigenlijk woedend omdat ze er niets van gezien had en ze keef maar meest om heur spijt te verbergen. Seppen antwoordde: - Nu, 'k en ben toch niet lang gekomen, Sofie, je ziet 'k kome 't seffens vragen, 'k moest 't toch zelf eerst weten van Berta of het baatte dat ik kwam.

En Sofie zachter:

- Nu ja, dat is 'n reden. Maar de menschen 'n vragen daar niet naar jongen, ze weten maar 't gene ze zien en ze pakken d'er 't hunne van, 'k zegge nogeens: 't en is niet wel gedaan van je, je moest er aan mij over gesproken hebben, kon ik dat ook aan Berta niet vragen? En wilde ze, wel, dan was 't goed! Daarbij, 'k zou liever

nog wat wachten, Berta is te jong: peinst 'n keer, nog maar gewillig achttien jaar! Zijt je niet beschaamd, Berta, van al met 'n vent achter je rugge te lopen? En wat zal meneere de onderpastoor zeggen! Wel, wel toch, tegenwoordig de kinders! Berta, 'k ben beschaamd in je plaatse!

Berta kreesch voort, stilletjes, vaagde met heur neusdoek heur tranen af. Seppen zei:

- Nu, Sofie, vermits 't om te trouwen is, er en is daar toch geen kwaad in gelegen, iedereen verkeert!

- Ja, dat is waar, Seppen. Maar verkeren en verkeren is twee. Als je verkeert in eer en treffelijkheid en heb ik er niets tegen. Op straat verkeren en wil ik niet hebben, als je gaat wandelen moet ik mee en anders is 't in huis.

- Wel, 't is goed, Sofie, 'k en zegge 'k ik niet minder!

- En Berta moet de zondag voort naar vespers en lof.

Berta huilend: - Ja 'k, moedere!

- En zoolang blijven lijk ik: de kruisweg achter de vespers, je zijt in de wekeliksche kruisweg, belofte is schuld!

- Ja, moedere!

- En de litanie van de Zeven Weeën lezen. Je weet, van als vader gestorven is!

- Ja, moedere!

- Doe je dat nog? 'k geloof dat je tegenwoordig te vele rondkijkt! je hebt 't ketsen in: pas maar op, meisje!

En Berta snikkend:

- O 'k doe, moedere! 'k lezen nog altijd alles, en 't gebed van de heilige Jozef, en 't gebed van de heilige Barbara om 'n goede dood, en 't gebed van dertig dagen, en 't gebed van de heilige Willibrordus.

- Goed, je moet dat doen, je leest nooit te vele! En de vijf onze Vaders en Wees Gegroeten voor de bekering der godslasteraars?

- O! dat vergeet ik ook nooit, moedere!

Na 'n wijle, Sofie tegen Seppen:

- Seppen, 'k en zou niet gerne hebben dat je met mijn kind de zot houdt, 't moet gemeend zijn of je moet niet komen. Als ze ne keer gevrijd hebben wordt het al moeilik om nog aan 'n treffelike jongen te geraten. 'k En peize niet dat je zoo oneerlik zult zijn, je 'n zoudt er ook nooit geen geluk mee hebben. Berta is 'n jong schaap van 'n meisje dat nog van de wereld niet en weet, z'is goed en brave en wel opgebracht, ze 'n zou dat niet verdienen. Als je komt om met heur de zot te houden gaat dan elders, er lopen genoeg slunsen waarmee je dat kunt.

- Dat 'k het niet serieus en meende, 'k en zou niet komen, Sofie! Je moogt gerust zijn, Berta weet het ook wel, 'k en ben ik van de die niet die vandaag naar hier lopen en morgen naar daar: 'k en hebbe ook nog nooit verkeerd. 'k Ben ik van de die die zeggen, kijk: mijn gedacht is alzo, 'k hebbe daar mijn goeste gevonden, en 'k en verandere niet meer.

Seppen was opgewonden en beefde, hij verzette zich daarop zwaar op z'n stoel, sloeg z'n één been over 't ander en krabde met sidderende vinger aan zijn neus om zich 'n houding te geven, daarna wrong hij aan zijn knevels en eindelijk miek hij schreven met z'n duimenagels in de stoffe van zijn broek.

De stilte heerschte nogal lang. Toen zei Sofie eindelijk:

- Nu, vrijt dan in God's z'n name!

Dan, tot Berta:

- Berta, zet de moor op en maakt koffie, Seppen kan blijven om t'eten.

XVI.

Seppen kwam nu zeer dikwijls. Soms kwam hij 's avonds in de week, 'n pijpje roken, na zich gewasschen te hebben. De maandag avond en de zondag na de vesper kwam hij altijd.

't Was winter. Daar waren nu 'n heele boel werklieden afgedankt, ze doorkruisten de straten, kuierend, met loome gang en trage blik, of ze stonden in 'n bende bijeen en spogen de voetpaden vol, soms koutend, meest zwijgend, in de verte te glarieën.

Seppen dacht niet dat hij zou afgedankt worden, volgens hem waren 't maar de luitaards. Hij sprak soms over 't werk en wat hij daar al verrichtte. Meer en meer zich hier huizelik voelend, kwam z'n ware aard boven, hij zwetste geerne, moeide zich met alles, had de boventoon, kende alles beter. Weleens ontstond er krakeel, de woorden klonken soms nogal hoog, maar het bleef daarbij. Hij hield ook niet veel van lachen, tenzij voor z'n eigen, hij nam alles

anders ernstig op, praatte over alles rustig, in volle zekerheid.

De winter ging aldus traagjes voort. In de straat waren ook werkeloozen, Nette's vent was ook thuis, deze zond heur kinderen te schooien. Van tijd tot tijd kwamen liefdadige dames de armen bezoeken en er werd 'n tombola ingericht waarin ook de koning 'n prijs gaf. Sofie placht wekeliks 'n brood te krijgen van madam Verstaeke, maar 't was die dame ter oore gekomen dat Berta vrijde. Ze had Sofie geroepen om uitlegging daarover en vroeg of Berta niet liever non zou worden. Sofie bracht de boodschap aan Berta over die zeer hevig was aan 't janken gegaan en Sofie keerde terug met 'n weigerend antwoord. 't Gevolg was dat ze heur brood verloor.

Ze vertelde 't aan meneer de onderpastoor, die de schouders ophaalde, - dat mensch is onredelik, zei hij. Nogtans zei hij ook dat Berta beter nog wat gewacht had, de waarheid was eigenlijk - maar hij verklaarde dat niet - dat Seppen hem niet aanstond, hij had hem onlangs eens dronken ontmoet al vloekend, Berta noch Sofie wisten daar iets van, hij had zich wel gewacht alsdan te verschijnen.

Niettemin was 'n verkoeling ontstaan over niets minder dan over Trientje's ziekte. Trientje had 'n bloedspuwing gekregen binst ze te speldewerken zat en Seppen beweerde dat ze een long uitgespogen had terwijl Sofie en Berta verzekerden dat

het niet waar was; ze waren aanstonds toegelopen en hadden 't gezien. Trientje lag van heur-zelve.

- Wel, zei Seppen, 't was van die long uit-te-spuigen!

- Neen, 't was van schrik!

En zoo duurde de strijd 'n heele achternoon met ja en neen. Sofie streed zoolang niet maar Berta wilde 't niet opgeven. In 't heengaan had hij Berta willen kussen in 't donker van de gang, zooals gewoonte, maar ze had zich kwaad teruggetrokken.

's Anderdaags was dat echter vergeten, ze was reeds blij toen ze hem terug zag. Hij was wel 'n beetje verlegen en ze had er 'n innerlike deugd van. Ze zat aan heur speldewerkkussen en boog zich heel diepe, lachte in heur eentje. En als hij 't eindelijk zag lachte hij ook en aanstak 'n pijp van genoeg.

Daar zat hij zoo 'n heele tijd te kijken, zooals Sofie dat zei, lijk 'n uil op 'n kluite, met z'n hoofd achteruit in z'n nek, en z'n roeper vooruitgestoken als 'n eend, z'n eerden pijpje in de mond. Hij zou ook moeilijk wat verstaanbaar kunnen uiten hebben want 't gekletter van de beide vrouwen vulde 't huis met 'n groot geweld, waartegen z'n stembanden niet machtig waren te strijden.

Op 'n achternoon kwam hij vroeg thuis in 't midden van de week. 's Uchtends had heel de straat op sprieten gestaan want de dokter had

bevolen Trientje naar 't gasthuis te doen. Ze moest nu gestadig de volle lucht hebben, kloeke voedsels nemen, zwaar ademen, de borst wasschen met koud water. Dat alles kon ze niet thuis. Sofie was meegegaan, ze had bovendien, hoewel ze 't zelf niet breed had, 'n brood meegedragen voor Trientje's moeder, want, daar kwam nu niets meer binnen.

Seppen vond Berta alleen thuis. Berta voelde plots 'n vreemd gevoel heur overstromen toen ze hem zoo alleen zag binnenkomen. Er sloeg als 'n lamheid in heur beenen en ze was als wezenloos. Ze werd zeer rood.

Hij kwam dicht, wees naar boven, vrezende dat moeder daar soms was, ze schudde werktuigelijk neen! Toen was hij uitgelaten, dol, hij omhelsde heur onstuimig en zij ze zonk steeds dieper en dieper in 'n soort verdoving zooals ze dat gevoeld had de eerste keer, maar nog veel heviger. 't Draaide alles vóór heur blikken, daar schenen niets dan helle lichten te dwalen, op-te-komen, te verdwijnen. Ze baadde in 'n wellust zonder einde, de druk van z'n armen, van z'n handen was 'n streling zonder weerga. En moeder kwam niet terug! Vaag dacht ze nog aan moeder, soms als aan 'n redding, soms wenschte ze liever dat ze niet kwam. Ze was zoo bovenmenschelijk gelukkig, in 'n roes van zaligheid, dronken. Ze verloor de mate van de zedige houding, hij miek er misbruik van.

Och, wat ging alles over in gewetensangst, leed en vreugd, en hoe eindigde alles smartelik in 'n duizeling van ontzetting. En hij, hij kraaide z'n triomf uit, z'n blijheid van genoten te hebben!

Einde van het eerste deel.